

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

В. Ю. Світлична

ГРОШІ І КРЕДИТ

ПІДРУЧНИК

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2020

УДК 336.74+336.77(075.8)

C24

Автор

Світлична Вікторія Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рецензенти:

Н. Ф. Чечетова, доктор економічних наук, професор кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування і регіонального розвитку Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова;

О. Ю. Солодовнік, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури.

Рекомендовано до видання Вченою радою

*Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова,
протокол № 2 від 30 жовтня 2020 р.*

Світлична В. Ю.

C24 **Гроші і кредит : підручник / В. Ю. Світлична ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 191 с.**

У підручнику розглядаються найважливіші питання грошово-кредитної сфери розвитку суспільства. Аналізуються сутність грошей, кредиту, закономірності функціонування грошового ринку, грошової системи, валютного ринку і валютних систем. Наведено характеристику діяльності фінансово-кредитних установ банківської системи. Досліджено специфіку функціонування міжнародних валютно-кредитних установ та форм їхнього співробітництва з Україною.

Розрахований на студентів економічних спеціальностей, слухачів навчальних закладів із наданням другої вищої економічної освіти, аспірантів, наукових працівників підприємств, менеджерів, а також спеціалістів, які бажають поглиблювати свої знання з теоретичних та практичних аспектів діяльності грошово-кредитної системи.

УДК 336.74+336.77(075.8)

© В. Ю. Світлична, 2020

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1 СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ.....	6
1.1 Походження грошей.....	6
1.2 Еволюція форм грошей.....	9
1.3 Сутність і функції грошей.....	13
2 ГРОШОВИЙ ОБОРОТ І ГРОШОВІ ПОТОКИ.....	18
2.1 Характеристика і структура грошового обороту.....	18
2.2 Грошова маса. Грошові агрегати.....	24
2.3 Закон грошового обороту. Швидкість обороту грошей.....	27
3 ГРОШОВИЙ РИНОК, ГРОШОВІ СИСТЕМИ. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ІНСТРУМЕНТИ.....	30
3.1 Грошовий ринок: сутність, структура та особливості функціонування.....	30
3.2 Грошова система.....	34
3.3 Грошово-кредитна політика, її інструменти та режими.....	38
4 ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ.....	47
4.1 Форми прояву, причини та наслідки інфляції.....	47
4.2 Актуальність, сутність і особливості застосування антиінфляційних стабілізаційних заходів. Грошові реформи.....	56
5 ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ.....	61
5.1 Сутність валюти та її видів. Валютна система та її елементи.....	61
5.2 Цифрові гроші: роль у сучасному світі та перспективи розвитку..	67
5.3 Валютна політика. Валютне регулювання і валютний контроль...	78
5.4 Валютний ринок. Операції на валютному ринку.....	81
5.5 Валютний курс та його види.....	87
6 КРЕДИТ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	91
6.1 Передумови виникнення та необхідність кредиту.....	91
6.2 Класифікація форм та видів кредиту.....	95
6.3 Функції кредиту. Процент за кредит.....	99

7 ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ	103
7.1 Суть, призначення та види фінансового посередництва.....	103
7.2 Банки як суб'єкти посередництва. Функції та принцип побудови банківської системи.....	109
8 ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ.....	114
8.1 Загальна характеристика та функції центральних банків.....	114
8.2 Національний банк України.....	117
9 КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ.....	121
9.1 Банк: сутність, класифікаційні види, функції.....	121
9.2 Комерційний банк	124
9.3 Операції комерційних банків.....	127
9.4 Державне регулювання діяльності комерційних банків України...	131
10 МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ТА ФОРМИ ЇХНЬОГО СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ.....	135
10.1 Загальна характеристика міжнародних валютно-кредитних установ.....	135
10.2 Всесвітні валютно-кредитні установи.....	137
10.3 Регіональні валютно-кредитні установи.....	143
ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (ТЕСТИ)	148
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ПРОГРАМИ З КУРСУ ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ».....	175
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187

ВСТУП

У сучасному світі гроші займають ключове місце у формуванні та реалізації фінансово-економічних процесів. На макроекономічному рівні за допомогою грошей визначається ефективність економічної системи, а на мікро рівні гроші є основою здійснення будь-якої підприємницької діяльності.

Гроші, які є загальним еквівалентом під час обміну товарів, безпосередньо впливають на розвиток суспільства, ринкову кон'юнктуру, а також створюють критерії раціональності й масштаби виміру фінансово-економічної діяльності.

Важливою складовою економічної системи кожної країни є кредит та кредитні відносини. Кредит, обслуговуючи інтереси економічних суб'єктів, є ланкою, що пов'язує державу, банківські установи, підприємства і населення. Кредитування безпосередньо пов'язане з потребами розвитку національного виробництва. Розвиток різних напрямів кредитної справи здатен забезпечувати прогресивний розвиток товарного виробництва.

Трансформаційні процеси вітчизняної економіки актуалізують дослідження механізмів функціонування та закономірностей сучасного розвитку категорій «гроші» і «кредит». Вивчення сутності грошей та кредиту, їхніх функцій та ролі у сучасному світі, закономірностей грошового обороту та кредиту, принципів і механізмів сучасної грошово-кредитної системи дозволяє зрозуміти засади діяльності банківських установ, фондового та валютного ринків, причин інфляційних процесів, механізмів ціноутворення, страхування тощо. Вивчення курсу «Гроші та кредит» спрямоване на оволодіння студентами термінологією теорії грошей і кредиту, способів оцінки впливу грошово-кредитних відносин і управління ними.

У зв'язку із цим вивчення дисципліни «Гроші та кредит» є необхідною умовою підготовки економістів вищої кваліфікації. Особливо важливу роль ця дисципліна відіграє в підготовці фахівців з обліку і оподаткування, економіки та міжнародної економіки.

1 СУТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ

1.1 Походження грошей

Гроші з давніх часів відіграють вагомую роль у житті суспільства. Регулюючи суспільні соціально-економічні процеси, гроші прямо впливають на кругообіг послуг і товарів.

Для того щоб сформулювати визначення сутності грошей, необхідно з'ясувати причини та шляхи їхнього походження. У цих питаннях дослідники і досі не мають єдиного (спільного) погляду.

Інтерес людства до аспектів виникнення грошей іде ще зі стародавніх часів, що підтверджується працями давньогрецьких філософів Аристотеля, Ксенофонта, Платона. Ґрунтовні та фундаментальні дослідження сутності грошей та грошових відносин було викладено у роботах таких вчених-економістів: Леона Вальраса, Фердинандо Галіані, Джона Кеннета Гелбрейта, Вільяма Стенлі Джевонса, Джона Мейнарда Кейнса, Георга Кнаппа, Томаса Мана, Альфреда Маршалла, Карла Маркса, Карла Менгера, Джеймса Мілля, Антуана де Монкретьєна, Давіда Рікардо, Мюррея Ротбарда, Пола Самуельсона, Адама Сміта, Вільяма Стаффорда, Жана-Батіста Сея, Михайла Івановича Туган-Барановського, Ірвінга Фішера, Мілтона Фрідмена, Анни Шварц.

Теоретичні погляди щодо походження грошей групують у дві концепції: раціоналістичну і еволюційну.

Раціоналістична концепція ґрунтується на суб'єктивно-психологічному підході, а саме стверджує, що внаслідок суб'єктивного рішення людей гроші виникли як спеціальний інструмент, який полегшує обмін товарами. Прихильниками такої концепції є: Аристотель, Дж. К. Гелбрейт, Г. Кнапп, П. Самуельсон, М. Фрідмен.

Еволюційна концепція доводить, що гроші (незалежно від волі людей) з'явилися в результаті еволюційного процесу і виступають результатом розвитку

товарного обміну. Отже, процес обмінних відносин зумовив, що деякі предмети виділилися із загальної товарної маси і почали виконувати грошові функції. Представниками еволюційної концепції є: К. Маркс, К. Менгер, Д. Рікардо, А. Сміт.

Дослідження вчених-економістів (прихильників еволюційної концепції) дозволили зробити висновок про недостатню обґрунтованість раціоналістичної концепції. Логіка висновків є такою: гроші в найпростіших формах виникли на ранніх стадіях розвитку суспільства, коли ні взаємна домовленість, ні державна влада не могли відіграти істотну роль у їхньому виникненні.

Отже, виникнення грошей було закономірним об'єктивним економічним процесом, який мав таку послідовність:

1. Перші гроші з'явилися в епоху розпаду первіснообщинного ладу, коли виникла потреба в обміні між общинами надлишковими продуктами праці.

Початковою формою грошей були так звані товарні гроші, тобто предмети першої необхідності, що користувалися найбільшим попитом (худоба, сіль, зерно, риба, хліб). У різних місцевостях та регіонах, залежно від географічного розташування і природно-кліматичних умов, з'явилися свої перші товарні гроші. Зокрема, у народів, що займалися тваринництвом, це була худоба, у мисливців – хутро, риба – в Ісландії, китові зуби – на Каролінських островах, камінці «ауду» – на Палеузських островах, пресований чай – у Монголії, мушлі молюска каурі – на Мальдівах та островах Океанії, перлини – в Індії, нефрит – у Китаї, коров'ячі черепи – на острові Борнео, мішечки з бобами какао – у Нікарагуа. Дійсно, «...упродовж не одного сторіччя люди зробили чимало експериментів, відхиляючи один за одним можливих претендентів на роль грошей» [21].

Еволюційне закріплення за одним із товарів ролі загального еквівалента означало, власне, появу грошей в їх найпростішому вигляді. Однак на цій примітивній формі трансформація грошей не зупинилася.

2. Поступово товарні гроші стали замінюватися предметами розкоші, передусім прикрасами (перли, хутра, інші дорогоцінні вироби).

Відокремлення ремесла від землеробства істотно розширило межі товарного виробництва, обміну та прискорило розвиток ринку. Під час бартерних відносин товарні гроші піддавалися ризику зниження або втрати їхньої цінності. Із подальшим розвитком суспільства до грошей стали висувати все більше вимог, а саме: портативність, можливість ділення без втрати властивостей, цінність, здатність збереження. Попередні гроші (у зв'язку з їхніми фізичними властивостями) вже не відповідали новим вимогам, тому їхнє місце зайняли металеві гроші.

3. Ера металевих грошей розпочалася із використання залізних, бронзових, мідних грошей. Із часом два метали стали панувати серед інших: срібло та золото. Тривалий етап одночасного функціонування срібних та золотих грошей завершився наприкінці ХІХ ст. остаточною перемогою золота. На цьому історичному етапі трансформації грошей золото безпосередньо виконувало роль грошового еквівалента.

4. Бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, стрімке зростання економічних операцій, розширення товарообміну як всередині країн, так і на світових ринках не встигали забезпечуватися необхідною масою золота під час розрахунків. Це зумовило поступове витиснення золота так званими неповноцінними знаками вартості. «Спочатку це були монети, які не мали тієї вартості, що на них позначалася, потім білонні (розмінні) монети (мідні або монети зі сплаву певних металів) і, нарешті, паперові гроші, що взагалі не мають власної, внутрішньої вартості (за винятком витрат на їх друкування), а лише представляють дійсні гроші в обігу» [21].

5. Наступним етапом трансформації грошей стає поява кредитних грошей (банкнота, вексель, чек) та якісно нових їхніх форм – депозитних, електронних грошей. Поява таких форм грошей є відбиттям сучасних глобалізаційних процесів, зростанням обсягів економічного співробітництва країн світу, динамічності та прискоренням банківських операцій у масштабах всієї планети.

Процес трансформації грошей продовжується і нині. У масштабах всього світу спостерігається поступове зниження обсягів паперових грошей. Їх

об'єктивно витісняють електронні гроші (функціонують завдяки всесвітній електронній системі грошових розрахунків).

1.2 Еволюція форм грошей

Хронологічно послідовність еволюції форм грошей має таку характеристику (рис. 1.1). Зміна форм грошей відбувалася у зв'язку із появою держав, розвитком суспільних відносин, розширенням товарно-грошових операцій. Етапи еволюції грошей відповідають основним віхам розвитку товарного виробництва.

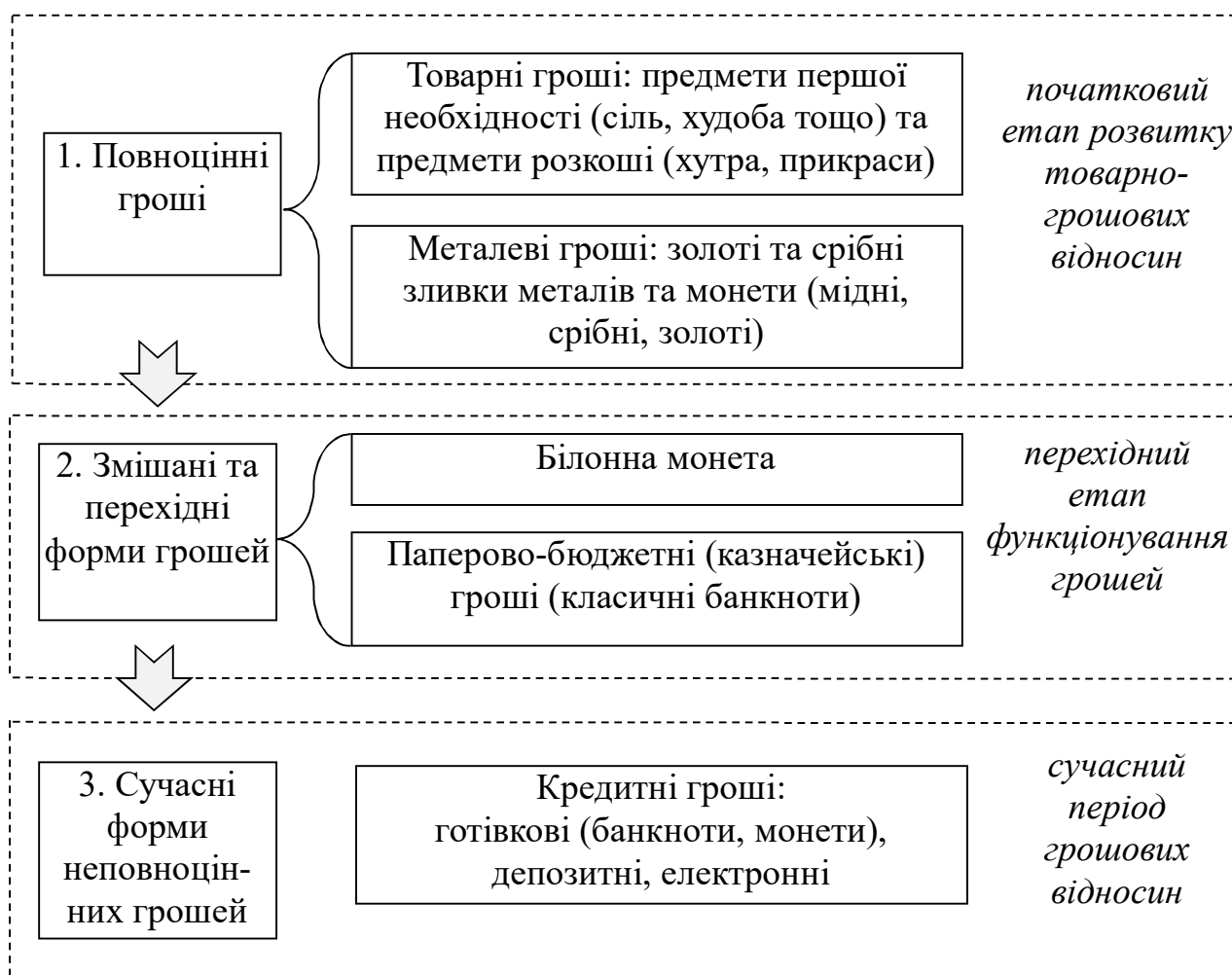

Рисунок 1.1 – Послідовність еволюції форм грошей

1. Початковим етапом еволюції грошей стали **повноцінні гроші**. Таку назву вони отримали, оскільки мали внутрішню реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконував функції грошей, чи вартості того матеріалу, з якого гроші були виготовлені (наприклад, золоті чи срібні монети).

Одним із прикладів неповноцінних грошей є **монети**. Спочатку монети використовувалися у формі простих злиwkів чи кусків металу. Це був істотний крок вперед у розвитку форм грошей, і такі гроші мали істотні переваги порівняно із товарними грошима. Однак у подальшому стали проявлятися певні незручності в користуванні зливками металів, адже під час розрахункових операцій виникала необхідність зважувати ці зливки, визначати пробу та ділити на частини. Для вирішення таких незручностей, зливки виготовляли різними за вагою, а деякі купці стали таврувати зливки (що виступало підтвердженням проби металевих грошей).

Із розширенням географії торгових операцій і становленням перших держав функція таврування металевих грошей перейшла саме до держави. Встановивши відповідної форми, зовнішнього вигляду та вагового вмісту зливки металів, держава засвідчувала своїм штемпелем їхню пробу. І ці зливки стали називатися монетами, які в подальшому і набули зручну для використання форму. Саме вага і проба благородного металу, з якого виготовляли монету, визначали її вартість.

Чому монети називаються саме монетами, існує таке пояснення. У перекладі з латинської «moneta» означає, власне, монета, монетний двір, радити та застерігати. Найдавніший монетний двір Риму функціонував при храмі богині Юнони Монети. Саме слово «монета» походить від латинських виразів - Juno Moneta – тобто Юнона Порадниця і monere, moneo – тобто нагадувати, застерігати, наставляти, вселяти, радити. Богиня Юнона за віруваннями римлян була порадицею і помічницею в грошових ускладненнях. Оскільки найдавніший монетний двір Риму перебував при храмі Юнони Монети, то і металеві гроші стали називати на її честь.

За іншою версією, оскільки на римських монетах найчастіше карбували незвично маленьке зображення Юнони, монети отримали таку назву від слова «монни» (тобто маленький).

Наступною формою в еволюції монет стали так звані білонні монети (іншими словами, розмінні, з дрібною вартістю). Вони карбувалися не з дорогоцінного металу і становили собою дрібні частини повноцінних монет, забезпечуючи невеликі за обсягами товарообмінні операції у роздрібній торгівлі.

2. Епоха використання змішаних форм: у цей період в одних країнах використовували повноцінні гроші, в інших – неповноцінні (паперові). Також в одних і тих самих країнах поряд із повноцінними монетами паралельно функціонували і неповноцінні (білонні монети, а також банкноти).

Паперові гроші становлять собою грошові знаки, видрукувані на спеціальному папері, яким держава своїм рішенням наділяє примусовим курсом, визнає законодавчо обов'язковими і надає роль та силу офіційних грошей. Саме держава гарантує, що цей грошовий зразок виступає дійсними грошами.

Паперові гроші виступили знаками-замінниками повноцінних грошей (срібних або золотих монет). Довіра до паперових грошей базується не на суб'єктивній, а на об'єктивній економічній основі. Доки економічні суб'єкти мають можливість купити за свої паперові знаки товари чи послуги, доти вони вірять у платоспроможність держави і приймають паперові гроші як платежі за свої товари, зокрема й від держави.

3. Еволюція грошового обігу і суспільного розвитку призвели до трансформації першої форми грошей в іншу форму – **неповноцінні гроші**. Відбулася поступова дематеріалізація грошей, тобто переважне використання грошей, що не мають матеріальної форми.

Неповноцінними (символічними) є гроші, які набувають своєї вартості винятково в обігу. Разом із тим вони можуть істотно відхилитися від вартості того матеріалу, з якого виготовлені (банкноти, білонна монета, депозитні та

електронні гроші). У сучасний період усі країни світу користуються винятково неповноцінними грошима.

Кредитні гроші – це знаки вартості, що виступають загальним еквівалентом, випускаються у процесі розвитку кредитних відносин між суб'єктами ринку. Вони виникають тоді, коли купівля і продаж товарів починають здійснюватися із відстроченням платежу за товар, коли у покупця на момент купівлі не було грошей для негайного розрахунку. Кредитні гроші пройшли такий шлях розвитку: банкнота, вексель, чек, депозитні гроші, електронні гроші.

Банкнота – це кредитно-паперові гроші, що випускаються центральним (емісійним) банком країни і законним платіжним засобом на території певної країни. Спочатку банкнота випускалась у вигляді особливих векселів, які часто були розписками окремих банкірів за здане їм на збереження золото. Пізніше банкноти стали випускати комерційні банки під заставу комерційних векселів, випущених на основі товарообмінних операцій. Надалі з метою впорядкування грошового обігу емісія банкнот законодавчими рішеннями держави була монополізована. У сучасному світі відбувається перехід від банкноти як різновиду кредитних грошей з обмеженим колом обігу до банкноти як єдиної валюти країни (паперових грошей – валюти).

Депозитні гроші – це такий вид кредитних грошей, що становить залишки коштів фізичних та юридичних осіб на банківських рахунках, які можна використовувати у розрахунках. Ці гроші існують тільки у безготівковому вигляді, а їхній рух здійснюється лише через відповідні записи на банківських рахунках: або у паперовому вигляді – для чеків; або у електронному вигляді – для пластикових карток. Рух їх здійснюється рахунками у банках і не виходить за межі банківської системи. Принципова відмінність депозитних грошей від інших форм грошей – це наявність банківського рахунку, без якого вони не можуть існувати.

Електронні гроші – це різновид кредитних грошей, коли переказування грошових сум на рахунки в банках здійснюється автоматично за

допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків. Іншими словами, можна сказати, що це грошові кошти, надані фізичними/юридичними особами оператору електронних грошей для подальшого переказу грошових коштів без відкриття банківського рахунку на підставі розпорядження, переданого за допомогою персоніфікованого або неперсоніфікованого засобу платежу.

Електронні гроші не мають речового вираження і використовуються для платежів у безготівковій формі. Виникнення цих форм грошей є наслідком еволюції грошового обігу, автоматизації банківських операцій, розвитку мережі Інтернет та широкого впровадження сучасних цифрових технологій у банківську діяльність. Носієм електронних грошей є пластикова картка – іменний грошовий документ, який банк видає власникові поточного рахунку і який дає йому можливість через комп'ютерні мережі оплачувати свої покупки і погасити борги переказом грошей з рахунку без використання готівки. У сучасних умовах кредитні гроші стали основною формою грошей у країнах з розвинутою ринковою економікою, їхня частка становить близько 90 % усієї грошової маси в обороті.

Нині еволюція грошей має суперечливий характер: гроші здійснюють все більший відрив від їхньої матеріальної основи і одночасно все більше впливають на соціально-економічний розвиток людства.

1.3 Сутність і функції грошей

В умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів, створення глобального фінансового ринку, ускладнення взаємодії суб'єктів господарювання наукові дослідження теорії грошей тривають і донині.

Наявність численних досліджень вчених-економістів аспектів грошей та грошового обігу тим не менш і досі не вирішило питання однозначного,

єдиного тлумачення цього поняття. Крім того, якщо трактування сутності грошей в одних суспільних умовах було беззаперечним, то зміна цих суспільних умов зумовила і зміну сутності грошей відповідно до нових умов функціонування.

Гроші еволюціонують одночасно із системою виробничих відносин. І на кожному етапі розвитку економічних відносин гроші ускладнюються новими сутнісними характеристиками та специфічними рисами. І сучасні гроші – це переважно депозитні (тобто створені банківською системою) гроші, що є продуктом кредитних відносин. Гроші постійно знаходяться процесі еволюції.

У сучасному світі гроші перетворилися у рушійну силу економіки, а фінансовий сектор став самостійним елементом економічної системи держав.

Сутність грошей визначається їхнім походженням. Еволюційний процес виділення з безлічі товарів одного товару, який за своїми властивостями здатен виконувати роль загального еквівалента, зумовив роль грошей як мірила вартості усіх товарів. Гроші дозволяють вимірювати суспільні витрати й отримані результати. Маючи товарну форму, гроші разом із тим мають принципові суттєві риси, чим і відрізняються від звичайних товарів:

- абсолютна ліквідність, тобто здатність грошей обмінюватись на будь-які цінності;
- фіксована номінальна вартість грошей. Гроші мають встановлену і незмінну номінальну вартість, на відміну від, наприклад, номінальної вартості фінансових активів;
- постійна зміна своєї форми. Гроші постійно розвиваються, змінюється форма їхнього втілення;
- гроші не здатні прямо задовольнити фізичні чи духовні потреби людини, а тільки опосередковано, тобто через відчуження їх на купівлю звичайних товарів і послуг;
- загальність грошей. Гроші виступають у формі загальної безпосередньої обмінюваності на всі інші товари; загальність грошей забезпечується, з одного боку, законодавчо, а з іншого – довірою населення до грошей;

- довготривалість використання грошей;
- на відміну від конкретних багатств, гроші є втіленням загальної форми суспільного багатства, багатства взагалі;
- суспільна роль грошей. Гроші є ланцюгом, який об'єднує всіх товаровиробників у єдиний ринковий механізм та забезпечує еквівалентність обміну між товаровиробниками.

Отже, трактування сутності грошей визначається єдністю декількох найважливіших їхніх властивостей.

Гроші – це специфічний товар, який:

- виконує роль загального еквівалента;
- виконує роль посередника в обміні товарів;
- виражає економічні відносини між людьми в процесі виробництва та обміну товарів;
- змінюється та розвивається відповідно до змін суспільного виробництва.

Виражаючи вартість усіх товарів, маючи здатність обмінюватися на них, гроші придбавають роль специфічного економічного блага, яке здатне безумовно та вільно прийматися для оплати всіх товарів і послуг.

Гроші відображають складну систему суспільних відносин між державою, суб'єктами господарювання та фізичними особами як учасниками відтворювальних процесів щодо встановлення цінових співвідношень між окремими товарами, здійснення платежів і розрахунків, накопичення фінансових ресурсів та руху капіталу як всередині країни, так і за її межами. У цьому і полягає соціально-економічне призначення грошей.

Багатогранність форм прояву грошей проявляється у функціях, які вони виконують у процесі свого функціонування і розвитку. Функції грошей допомагають більш детально розкрити сутність грошей, а практична реалізація функцій дозволяє визначити роль грошей в економіці. У процесі розвитку суспільних відносин функції грошей постійно ускладнюються і змінюються.

Функції грошей:

1. **Міра вартості** – це функція, у якій гроші забезпечують вираження і вимірювання вартості товарів, надаючи їй форму ціни.

Іншими словами, функція грошей як міри вартості полягає у тому, що вартість усіх товарів вимірюється за допомогою грошей, набуваючи форми ціни. Функція міри вартості виражає відносини товару до грошей як до загального еквівалента.

2. **Засіб обігу** – це функція, у якій гроші виступають як посередник в обміні товарів і забезпечують їхній обіг, тобто використовуються як засіб здійснення оплати за товари та послуги.

Важливою умовою виконання цієї функції є безпосередній обмін грошей на товари, а також постійна наявність необхідної маси готівкових грошей в обігу. Мається на увазі, що продавець віддає свій товар покупцеві і натомість одержує гроші. І ці гроші (як засіб обігу) забезпечують перебіг товарів від виробника до споживача, після чого товари виходять зі сфери обігу, а самі гроші залишаються в обігу, переходячи від одного суб'єкта до іншого.

3. **Засіб платежу** – цю функцію гроші виконують у разі, коли товар продається у кредит, що пов'язано з неоднаковими умовами виробництва і реалізацією товарів, різною тривалістю їхнього виробництва й обігу, що створює нестачу додаткових коштів у суб'єкта господарювання. Гроші в цій функції використовуються при здійсненні таких платежів, як: сплата податків, штрафів, соціальних виплат, виплати пенсій, заробітної плати, надання та погашення позик, різноманітні платежі, пов'язані зі страхуванням діяльності та майна юридичних і фізичних осіб. Функція грошей як засобу платежу виникла саме у зв'язку з розвитком кредитних відносин у товарному господарстві.

4. **Засіб нагромадження** – це функція, у якій гроші обслуговують нагромадження вартості. Функцію нагромадження кредитні гроші виконують тому, що вони є загально визначальним засобом обміну, який реально може бути засобом збереження вартості. Проте сучасні гроші можуть виконувати таку вимогу лише за умови, що вони є стійкими та стабільним, адже у періоди

високої інфляції вартість кредитних грошей знижується і вони стають доволі непривабливим засобом нагромадження. Зберігати своє багатство у грошах (повноцінних та неповноцінних) люди намагаються також тому, що грошам притаманна абсолютна ліквідність.

5. **Світові гроші** – це функція, у якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародних економічних відносинах і забезпечують рух капіталів між країнами. Еволюційний розвиток грошового ринку зумовив трансформацію форм світових грошей: від золотих монет до національних валют кредитного характеру, а від останніх – до колективних валют.

2 ГРОШОВИЙ ОБОРОТ І ГРОШОВІ ПОТОКИ

2.1 Характеристика і структура грошового обороту

Безперервний рух грошей у процесі виробництва, розподілу й обміну суспільного продукту і перерозподілу національного доходу має назву **грошовий оборот**. Можна також сказати, що грошовий оборот – це сукупність усіх грошових потоків в економіці за певний період, тобто це процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у процесі суспільного відтворення, що здійснюється за допомогою готівки та безготівкових розрахунків.

Рух грошей в процесі розширеного відтворення відбувається у такий спосіб:

- грошові потоки (шляхом авансування на придбання засобів виробництва і оплати робочої сили) спрямовуються у сферу виробництва і забезпечують виготовлення валового національного продукту (ВНП);

- грошові потоки (шляхом оплати виготовленої продукції та послуг) обслуговують реалізацію ВНП і вивільнення суспільного капіталу в грошовій формі;

- процес використання грошової виручки від реалізації продукції та послуг забезпечує розподіл вартості ВНП між власниками факторів виробництва (кредиторами, акціонерами, найманими працівниками) та державою (шляхом справляння податків);

- в усіх економічних суб'єктів формуються грошові доходи, завдяки яким вони спрямовують капітал у сферу споживання – виробничого та особистого. Тим самим забезпечується новий цикл суспільного відтворення.

Об'єктивною основою грошового обороту є товарне виробництво, у якому товарний світ поділився на товари та гроші.

Грошовий оборот відбувається на двох рівнях:

1) на макрорівні – він обслуговує кругообіг усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях розширеного відтворення (виробництво, розподіл, споживання);

2) мікрорівні – він обслуговує кругообіг індивідуального капіталу (фондів) підприємства і виступає його складовою.

Усі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні ВВП, виступають **суб'єктами грошового обороту**. Зокрема до них належать: підприємства всіх видів діяльності, усі державні, громадські, комерційні установи та організації, банки та інші фінансово-кредитні установи, все населення, що самостійно одержує та витрачає грошові кошти. Усі вони на певних підставах одержують грошові доходи, витрачають чи зберігають їх і цим впливають на безперервний рух грошей.

Структура грошового обороту за формою платіжних засобів подана двома його видами:

1. Готівковим грошовим оборотом, тобто рухом грошей у формі готівки (виконання ними функцій засобу платежу і засобу обігу). Готівкові гроші використовуються для забезпечення реалізації товарів та послуг та для розрахунків, не пов'язаних безпосередньо з рухом товарів та послуг (наприклад, розрахунки з виплати заробітної плати, премій, стипендій, пенсій, допомоги, страхових відшкодувань, оплати цінних паперів і доходів за ними, платежі населення за комунальні послуги тощо). У сфері готівкового обороту гроші рухаються поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини економічних суб'єктів.

Ефективна організація обороту готівкових коштів впливає на швидкість їх обігу грошей, забезпечує стабільність та стійкість грошового обороту. Центральний банк регулює рух готівкових грошей у країні, а комерційні банки виступають у ролі уповноважених агентів по готівково-грошовому обслуговуванню господарюючих суб'єктів.

2. Безготівковим грошовим оборотом, який становить рух вартості без участі готівкових грошей. У цьому випадку рух грошей здійснюється у вигляді переведення сум через рахунки в банках. Безготівкова форма притаманна розрахункам за товарні операції (платежі за продукцію, виконані роботи й надані послуги) та нетоварні операції (платежі до бюджету, погашення заборгованості та кредит, страхові платежі та інші зобов'язання). У сфері безготівкового обороту гроші рухаються за рахунками у банках, не виходячи за межі банківської системи.

Рух грошового обороту між усіма його учасниками здійснюється за допомогою грошових потоків. **Грошовий потік** – це процес переміщення грошових коштів від одного економічного суб'єкта до іншого у зв'язку із обслуговуванням платіжних зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності. У масштабах всієї економіки грошові потоки пов'язують між собою не тільки всі групи економічних суб'єктів, а й усі види ринків, забезпечуючи тим самим функціонування єдиного ринкового простору країни. Закономірності й особливості руху грошових потоків умовно відображає так звана модель грошового обороту (рис. 2.1).

У моделі грошового обороту виділяються наступні аспекти:

1) грошовий оборот здійснюється між чотирма видами ринків: ринком продуктів (де реалізується створений підприємствами ВНП), ринком ресурсів (де підприємства купують необхідні для забезпечення виробництва ресурси: робочу силу, земельні ділянки, будівлі тощо), грошовим ринком (де реалізуються вільні грошові кошти) і світовим ринком.

2) грошові потоки пов'язують між собою наступні групи економічних суб'єктів: підприємства (всі юридичні і фізичні особи, які беруть участь у створенні і реалізації ВНП); сімейні господарства (самостійні одиниці, що мають свої доходи та витрати і ведуть спільний сімейний бюджет); уряд (юридичні особи – державні, управлінські та інші структури, які забезпечують розподіл і перерозподіл національного доходу і національного продукту).

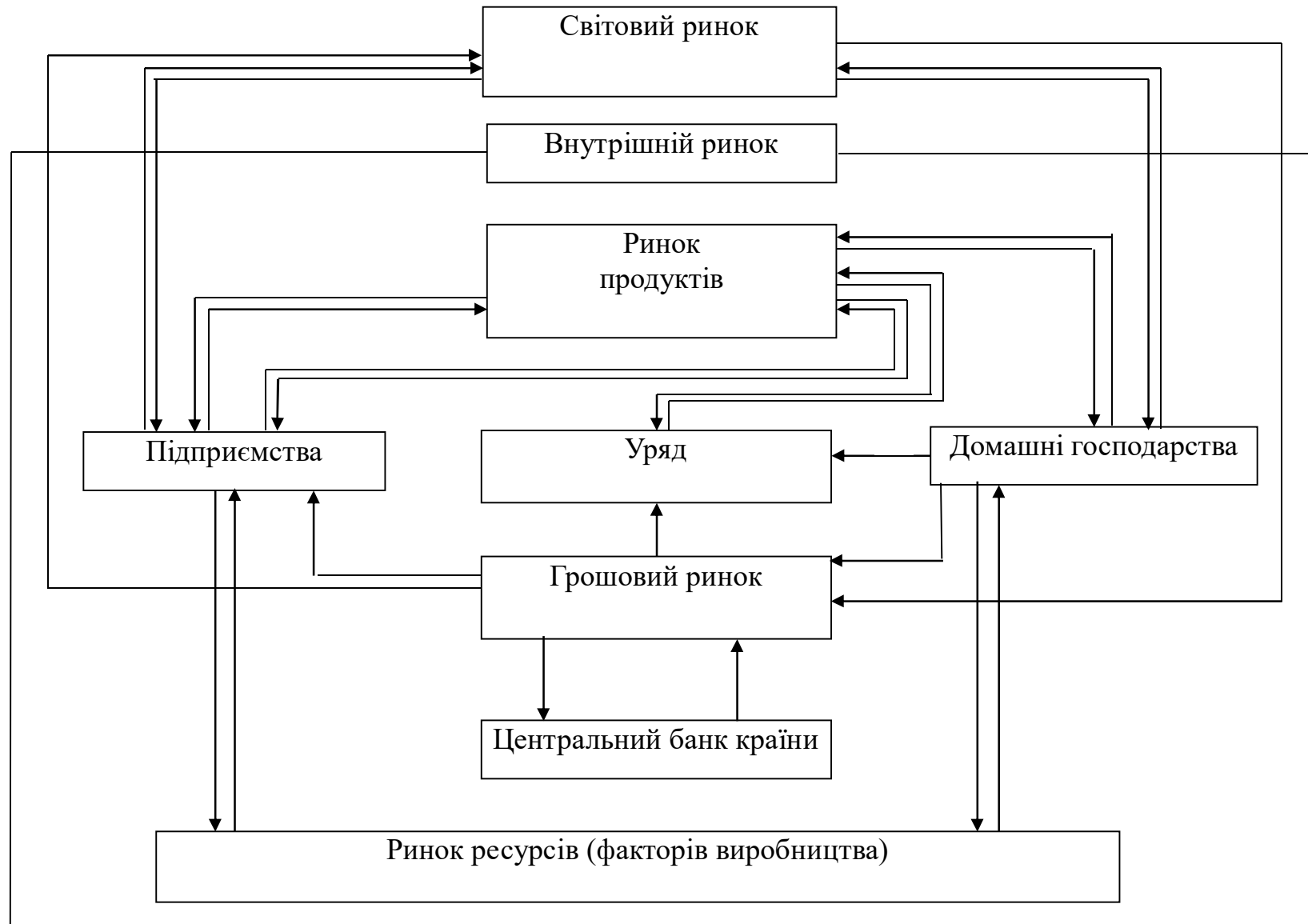

Рисунок 2.1 – Модель грошового обороту

З метою спрощення побудови моделі (рис. 2.1), зроблено кілька умовних припущень. Найістотнішими з них є:

- в економічній системі панує приватна власність, тому всі виробничі ресурси є власністю сімейних господарств, які продають їх через ринок ресурсів підприємствам;

- підприємства перебувають у власності сімейних господарств і тому весь прибуток підприємств надходить останнім у вигляді дивідендів як плата за ресурси;

- уряд одержує всі податкові надходження тільки від сімейних господарств;

- уряд має можливість усі свої витрати, які не покриваються надходженнями чистих податків, забезпечити за рахунок коштів, які можна позичити на внутрішньому грошовому ринку, тобто не вдаватися до емісійних кредитів центрального банку чи запозичень на світовому ринку;

- фірми всі свої інвестиційні потреби, пов'язані з розширенням виробництва, задовольняють шляхом мобілізації коштів на внутрішньому грошовому ринку;

- у грошових потоках сімейних господарств ураховані чисті заощадження та кредити;

- у потоках, що пов'язують внутрішній ринок зі світовим, відображені тільки платежі, що опосередковують чистий експорт чи чистий імпорт.

У наведеній моделі виділено 16 грошових потоків (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Зміст грошових потоків моделі грошового обороту

Порядковий номер грошового потоку	Характеристика
1	2
1	Сукупність платежів (витрат) підприємств, пов'язаних з купівлею виробничих ресурсів, насамперед робочої сили, земельних ділянок, споруд, інших засобів виробництва. Назустріч цьому потоку грошей рухаються в напрямку підприємств куплені ресурси
2	Відображає доходи домашніх господарств, отримані від реалізації їхніх виробничих ресурсів. Цей грошовий потік охоплює заробітну плату, проценти, дивіденди, гонорари, виручку від продажу матеріальних цінностей, сільськогосподарської продукції, земельних ділянок, будівель, ренту, доходи за акціями, паями. Власне, це – всі види доходів домашніх господарств, які отримуються від реалізації основних факторів виробництва (праці, землі, капіталу) на відповідному ринку
3	Відображає більшу частину ВВП, що йде на споживання домашніх господарств й реалізується на ринку продуктів
4	Певна частина ВВП сплачується домашніми господарствами уряду у вигляді податків
5	Не витрачена на споживання та сплату податків частина ВВП становить заощадження домашніх господарств, які надходять на грошовий ринок
6	Утворюють грошові кошти, що означають звернення підприємств до грошового ринку з метою розширення капіталу за допомогою фінансових посередників. Він охоплює рух кредитних ресурсів і доходи від емісії паперів
7	Утворюють грошові кошти, які мобілізовані на грошовому ринку і які підприємства інвестують на розширення виробництва, для чого витрачають їх на закупівлю необхідних матеріальних цінностей (будівельних матеріалів, обладнання, пристроїв тощо)
8	Складає звернення уряду до фінансових посередників для покриття власних видатків шляхом розміщення облігацій, казначейських векселів тощо
9	Забезпечує державні закупівлі товарів і послуг задля забезпечення нормального функціонування державного апарату та повноцінного виконання державою своїх основних функцій (оборона, безпека, підтримання правопорядку, інфраструктура тощо)
10	Означає рух грошей для придбання споживацьких товарів на світовому ринку, тобто забезпечує імпорт товарів

Продовження таблиці 2.1

1	2
11	Становлять платежі іноземних підприємств за придбані товари. Цим грошовим потоком відображено експортні операції країни. Отримані від іноземних покупців грошові кошти у вигляді платежів зливаються з потоками, отриманими від продажу товарів і послуг внутрішнім домашнім господарствам, підприємствам та державі. Грошові кошти зі всіх цих джерел поповнюють доходи, які отримують підприємства від продажу ВВП
12	Утворюють платежі, що надходять підприємствам за продані товари на ринку продуктів
13	Становлять додаткові іноземні інвестиції, що мобілізуються на світовому ринку та спрямовуються у цінні папери і фінансові активи у внутрішньому грошовому ринку
14	Відображає експортні грошові кошти, які спрямовуються фінансовими посередниками в інвестиції на світовому ринку та характеризує процес відпливу грошового капіталу за кордон
15, 16	Відображають операції центрального банку для поповнення грошового обороту додатковою масою грошей шляхом кредитування комерційних банків (15) або вилучення надлишку грошових коштів шляхом скорочення обсягів кредитування (16)

Наведена модель грошового обороту детально характеризує (незважаючи на умовні припущення) рух грошових потоків у процесі суспільного відтворення, а також їхню послідовність та специфіку. Останнє дозволяє усвідомити всю складність і одночасно важливість грошового обороту в функціонуванні кожної економічної системи.

2.2 Грошова маса. Грошові агрегати

Нормальний рух грошей та здійснення грошового обігу повинні забезпечуватися певною кількістю грошей – грошовою масою. Оптимальний обсяг грошової маси прямо визначає стає функціонування та ефективний розвиток економіки.

Грошова маса – становить сукупність запасів грошей в усіх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу та обслуговують економічні зв'язки в певний момент.

Суб'єктами грошового обігу, що володіють певним обсягом грошей, виступають: підприємства, домашні господарства, громадські організації, господарські об'єднання, державні установи (які мають у своєму розпорядженні готівкові гроші чи вклади на різних рахунках у банках).

З метою проведення ефективної політики грошово-кредитного регулювання економіки кожна держава здійснює постійний аналіз обсягів та динаміки зміни грошового обігу. І в цьому аналізі використовують відповідні показники обсягу і структури грошової маси – грошові агрегати.

Грошовий агрегат – це кількісний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від видів грошей та ступеня їхньої ліквідності.

У статистичному аналізі обсягів та динаміки зміни грошового обігу України використовуються чотири грошові агрегати: **M0, M1, M2, M3** (табл.2.2).

Економічна практика свідчить, що умовою рівноваги грошових агрегатів є $M2 > M1$, і вона зміцнюється при $M2 + M3 > M1$.

Таблиця 2.2 – Сутність та характеристика грошових агрегатів

Агрегат	Зміст	Характеристика
Агрегат М0	включає банкноти і розмінну монету, що перебуває в обігу, тобто гроші поза банками. Відображає масу національної готівки, яка перебуває на руках у фізичних осіб і в касах юридичних осіб. Готівка в касах банків сюди не входить	Це найліквідніша складова грошової маси. Для грошової маси України цей агрегат характеризується значними обсягами. Це свідчить про значний рівень обороту тіньової економіки, недовіру економічних суб'єктів до банківської системи
Агрегат М1	містить М0 + кошти на поточних рахунках у національній валюті (депозити до запитання). Депозити до запитання – це фінансові активи, що за першою вимогою власника можуть бути обміняні на готівкові кошти за номіналом та безпосередньо використані для здійснення платежу	Виражає масу ліквідних грошей, які перебувають безпосередньо в обігу, реально виконуючи функції засобів обігу та платежу. Агрегат М1 обслуговує операції з реалізації ВВП, нагромадження та споживання. Тому цей агрегат перебуває під найпильнішою увагою аналітиків та регулюючих органів
Агрегат М2	включає М1 + термінові й ощадні депозити в комерційних банках, а також короткострокові державні цінні папери	Агрегат М2 у зарубіжних країнах використовується як основний грошовий агрегат для розрахунку поточних макроекономічних показників. Активи, які входять до складу цього агрегату, є менш ліквідними, однак вони враховують нагромадження грошей у різних формах та є своєрідним резервом для високоліквідних активів агрегату М1
Агрегат М3	Містить М2 + грошові активи у вигляді банківських векселів, депозитних сертифікатів та інших цінних паперів власного боргу банку, а також кошти клієнтів, що перебувають у довірчому управлінні банків (трастові операції)	Агрегат М3 — це сукупна пропозиція грошей у країні. Він охоплює всі елементи грошової маси, що перебувають в обігу. Гроші агрегату М3 мають найнижчу ліквідність

Окрім грошової маси, у статистичній практиці використовується ще один показник, який характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі центрального банку. Називається він **грошова база** і становить показник грошей центрального банку, який їх безпосередньо контролює і регулює, впливаючи в кінцевому підсумку і на загальну масу грошей. Грошова база включає запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їхніх кореспондентських рахунках у центральному банку.

Співвідношення між грошовою масою і грошовою базою називається грошово-кредитним мультиплікатором.

Грошово-кредитний мультиплікатор – це економічний коефіцієнт, що дорівнює відношенню грошової маси до грошової бази і демонструє теоретично можливий ступінь зростання грошової маси завдяки кредитно-депозитним банківським операціям.

2.3 Закон грошового обороту. Швидкість обороту грошей

Закон грошового обороту – загальний економічний закон, який виражає економічну взаємозалежність між масою товарів в обігу, рівнем їхніх цін і швидкістю обороту грошей.

Суть його полягає в тому, що кількість грошей, необхідних для обороту товарів, прямо пропорційна сумі їх цін і обернено пропорційна швидкості обороту однойменної грошової одиниці.

Математично закон грошового обороту (виходячи з відомого рівняння І. Фішера) можна сформулювати так: кількість грошей, необхідних для виконання функцій засобу обігу, повинна дорівнювати сумі цін товарів, що реалізуються, яка поділена на кількість обертів (швидкість обороту) однойменних одиниць:

$$M = \frac{P \times Q}{V}, \quad (1)$$

де M – середня маса грошей, що перебуває в обороті за певний період;

P – середній рівень ціни на товари та послуги;

Q – фізичний обсяг товарів та послуг, що реалізується в цьому періоді;

V – швидкість обороту грошей.

Із закону витікає, що маса грошей в обороті обернено пропорційна швидкості їхнього обороту. Це означає, що у випадку зменшення маси грошей, яка обслуговує ВВП, швидкість кожної одиниці має зростати. Недостатня маса грошей, необхідна для обслуговування обороту на ринку товарів і послуг, компенсується прискоренням швидкості обороту грошей.

Закон грошового обороту передбачає, що протягом певного періоду в обороті має бути певна, об'єктивно необхідна грошова маса. Інакше кажучи, фактична маса грошей в обороті (M_{Φ}) повинна дорівнювати об'єктивно необхідній масі (M_H):

$$M_{\Phi} = M_H. \quad (2)$$

Якщо фактична маса грошей в обороті більша від об'єктивно необхідної ($M_{\Phi} > M_H$), то це означає, що в обороті у з'явилися зайві гроші у розмірі $M_{\Phi} - M_H$. Надлишкове надходження грошей в оборот призводить до їх знецінення, що виражається у наростанні інфляції. І, навпаки, якщо фактична маса грошей в обороті менша від об'єктивно необхідної ($M_{\Phi} < M_H$), то це означає що в обороті не вистачає грошей. Це, зі свого боку, призводить до того, що в економіці порушені умови нормальної реалізації вироблених товарів і послуг, і це спричиняє спад виробництва і ділової активності.

Дія закону грошового обороту поширюються як на його готівкову, так і безготівкову складову. Тому до складу величини M_H входять всі форми грошей, що обслуговують потреби грошового обороту.

Швидкість обороту грошей – показник, що характеризує ступінь швидкості переміщення грошей від одного суб'єкта грошових відносин до

іншого. Це частота, з якою грошова одиниця в середньому використовується для реалізації товарів та послуг за певний період (рік, квартал, місяць).

Виходячи з відомого рівняння обміну І. Фішера, величину швидкості обороту грошей (V) можна визначити так:

$$V = \frac{\bar{P} \cdot Q}{M}, \quad (3)$$

З наведеної формули випливає, що швидкість обороту грошей прямо пропорційна обсягу поданих для продажу товарів та послуг у грошовому виразі ($P \times Q$) й обернено пропорційна обсягу маси грошей в обороті (M).

Швидкість обороту грошей характеризує насамперед інтенсивність використання запасу грошей в обороті (M) для оплати товарів та послуг, що реалізуються, тобто цей показник пов'язаний переважно з грошовим оборотом.

3 ГРОШОВИЙ РИНОК, ГРОШОВІ СИСТЕМИ. ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ІНСТРУМЕНТИ

3.1 Грошовий ринок: сутність, структура та особливості функціонування

Розвиток економіки не можливий без розвинутого, стабільного, надійного та ефективного грошового ринку держави. Як важливий елемент товарно-грошових відносин ринкової економіки, грошовий ринок виступає «майданчиком» мобілізації тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів та їхнього розподілу між різними секторами економіки. Отже, ефективна організація функціонування грошового ринку є запорукою успішного розвитку національної грошової системи кожної держави та її соціально-економічних процесів.

Для України однією з найважливіших цілей нинішнього етапу розвитку економіки є втілення обґрунтованих та системних реформ у грошового ринку для забезпечення додаткових джерел фінансування економічного зростання. Це, зі свого боку потребує розробки та послідовного впровадження довготермінової комплексної стратегії розвитку фінансового сектора України, враховуючи існуючі економічні реалії та стратегічні пріоритети України в умовах глобалізації світових фінансових ринків.

Грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюється купівля і продаж грошей, формується попит, пропозиція і ціна на цей товар. Можна також сказати, що це економічні відносини, що виникають з приводу купівлі і продажу грошей як специфічного товару за цінами, що формуються на основі співвідношення попиту і пропозиції.

Що є головним важелем функціонування грошового ринку? Це розбіжність потреб у грошових ресурсах із джерелами їхнього задоволення. Грошовий ринок відіграє роль посередника руху грошей від одних економічних суб'єктів (у яких наявні вільні кошти) до інших (яким потрібні додаткові кошти), водночас головним завданням його функціонування виступає

забезпечення всіх його учасників належними умовами для продажу тимчасово вільних грошових коштів та залучення необхідних грошових ресурсів.

Отже, на грошовому ринку вартість переміщується між його суб'єктами лише у грошовій формі, в односторонньому порядку та з поверненням до їх власника в зумовлений термін. Умовний характер має ціна на грошовому ринку. Ціна грошей має форму відсотка або процентного доходу на позикові або залучені кошти, що істотно відрізняються від звичайної ціни на товарних ринках. Розмір відсотка визначається не величиною вартості, що містять у собі куплені гроші, а їхньою споживчою вартістю, здатною приносити покупцеві додатковий дохід або благо, необхідне для задоволення особистих або виробничих потреб.

Грошовий ринок має складну структуру, до якої входять:

– об'єкти грошового ринку – це інструменти ринку (грошові кошти, цінні папери, позикові угоди та валютні цінності), у яких відображаються тимчасово вільні ресурси економічних агентів. Ці ресурси за допомогою відповідних інструментів грошового ринку переміщуються від тих, хто має тимчасово вільні гроші, до тих, хто відчуває в них нестачу. Джерелами тимчасово вільних грошових коштів виступають кошти домогосподарств, отриманий прибуток підприємств, обігові кошти та резерви;

– суб'єкти грошового ринку – тобто всі юридичні та фізичні особи, які здійснюють операції купівлі-продажу грошей.

В операціях з продажу грошей беруть участь домашні господарства, фірми і структури державного управління, в операціях з купівлі грошей – ті самі економічні суб'єкти: фірми, сімейні господарства, структури державного управління. У посередницьких операціях ключовими суб'єктами є так звані фінансові посередники – банки, інвестиційні та фінансові компанії, страхові компанії, пенсійні фонди, кредитні товариства тощо. Усі вони спочатку акумулюють у себе грошові кошти, купуючи їх у продавців, а потім від свого імені розміщують їх, пропонуючи покупцям.

Структуру грошового ринку становлять такі види ринків, залежно від трьох ознак: за видами застосованих інструментів; за характером взаємозв'язків між суб'єктами грошового ринку; за призначенням грошових коштів, які купуються на ринку (рис. 3.1).

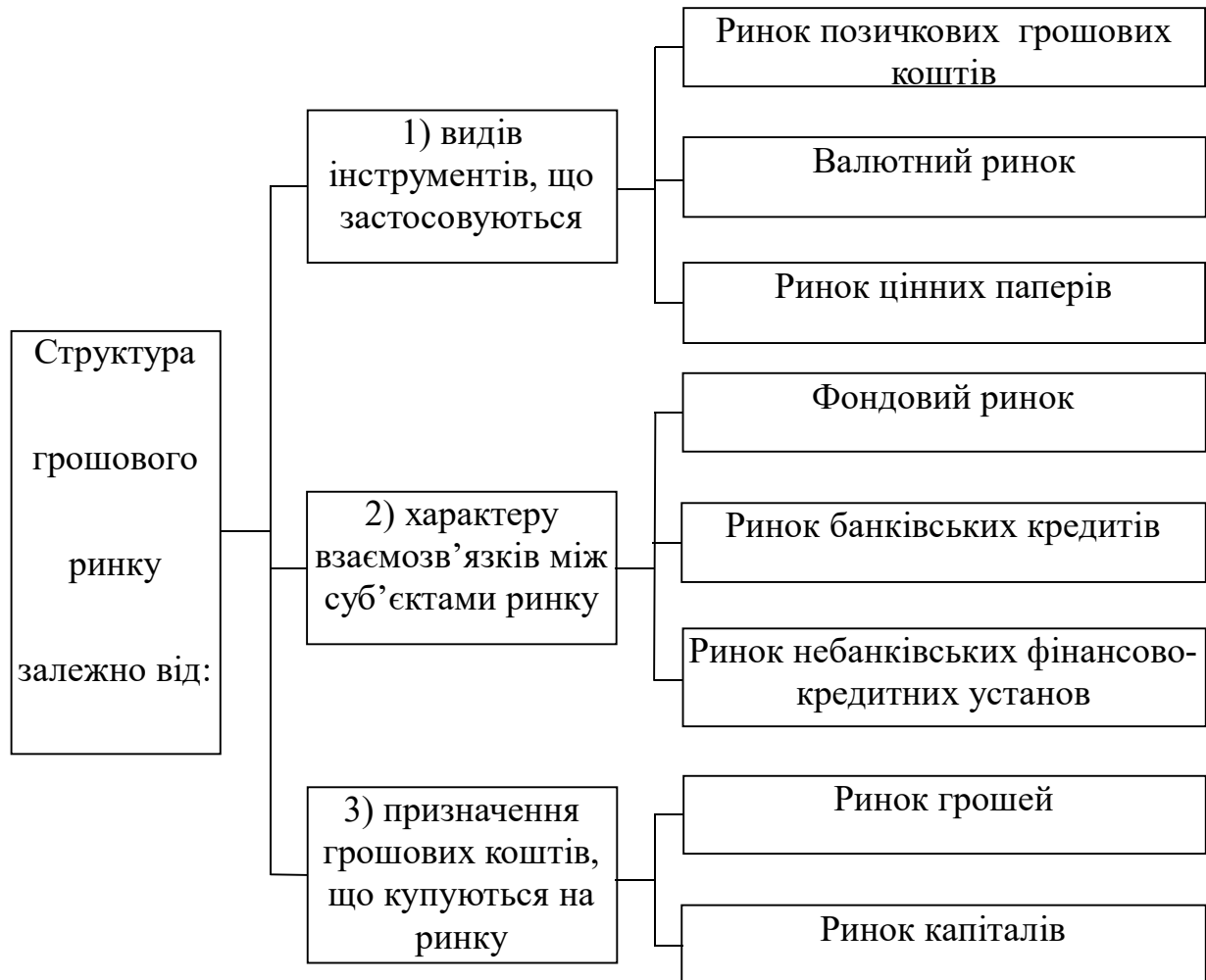

Рисунок 3.1 – Структура грошового ринку

Ринок позичкових грошових коштів охоплює відносини, що виникають з приводу залучення кредитними установами грошових коштів або їхнього надання у формі кредитів. Об'єктом кредитних відносин виступають не стільки гроші, скільки право на тимчасове користування цими грошима.

Валютний ринок характеризує ринок, у якому об'єктом купівлі-продажу виступає іноземна валюта. Він дає змогу задовольнити потреби суб'єктів господарювання в іноземній валюті в зовнішньоекономічних операціях,

забезпечити мінімізацію пов'язаних із цими операціями фінансових ризиків, встановити реальний валютний курс на окремі види іноземної валюти.

Ринок цінних паперів охоплює кредитні відносини і відносини співволодіння, які оформляються спеціальними документами або цінними паперами (акціями, облігаціями, казначейськими зобов'язаннями, ощадними сертифікатами, вексями, депозитним свідоцтвом тощо). Цінний папір – грошовий документ, який засвідчує відносини співволодіння або позики між її власником і емітентом.

На фондовому ринку відбувається переміщення небанківського позичкового капіталу. Він приводиться в рух за допомогою фондових цінностей, тобто акцій, середньострокових облігацій, довгострокових облігацій та інших фінансових інструментів тривалої дії. Цей ринок відкриває широкі можливості для фінансування інвестицій в економіку. Функціональним органом, що здійснює регулювання фондового ринку, слугують фондові біржі.

Ринок банківських кредитів – це процес залучення грошових коштів на умовах повернення платності та строковості. Джерела коштів, що функціонують на кредитному ринку, є залучені депозити на рахунках банків, залишки коштів на рахунках у банках юридичних і фізичних осіб, вільні кошти населення та кошти, залучені НБУ. Розміщення залучених коштів відбувається за кредитними угодами між банками, юридичними і фізичними особами. За економічною суттю на цьому ринку відбувається перерозподіл фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання з метою їхнього ефективного використання і отримання прибутку, який перевищує сплату відсотків за кредит.

Ринок небанківських фінансово-кредитних установ. Небанківські фінансово-кредитні установи здійснюють акумуляцію заощаджень і розміщення їх у доходні активи, тобто у цінні папери та кредити. Вони функціонують аналогічно з банками у сфері грошового ринку, купують свої ресурси у формі боргових зобов'язань та розміщують у доходні активи.

3.2 Грошова система

Важливим складовим елементом економіки держави, процес організації якого відбувається на базі банківської системи, є грошова система.

Історично сформована та закріплена національними законами форма організації грошового обороту країни має назву **грошової системи**.

Зміст і структурні елементи грошової системи відображають досягнутий соціально-економічний рівень розвитку країни.

Грошова система країни містить ряд складових елементів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Елементи грошової системи

Назва елемента	Характеристика
Грошова одиниця	Законодавчо встановлений грошовий знак, що слугує засобом для вимірювання цін на товари та послуги
Масштаб цін	Історично обумовлений елемент грошової системи, що визначає ваговий вміст у грошовій одиниці металу, який у відповідний період виконував роль грошей. Встановлений державою золотий (чи срібний) вміст грошей виступав важливим елементом системи ціноутворення в країні. В умовах обігу паперових грошей масштаб цін втратив своє вагоме значення. Величина вираження вартості товарів у грошовій одиниці в сучасних умовах визначається відповідно до основ формування вартості грошей. Функцією масштабу цін стало слугувати засобом виміру вартостей товарів за допомогою цін. Як елемент грошової системи нині масштаб цін відображає фактичні цінові пропорції у кожній країні і відіграє важливу технічну роль при виконанні грошима функції міри вартості
Емісійна система та форми грошей	Право емісії грошових знаків та відповідальність за їх забезпечення покладається на певний державний орган. В Україні таким органом є Національний банк України. Форма грошей становить матеріалізовану мінову вартість в її загальному еквіваленті. За формою грошові знаки поділяються на банківські білети, казначейські білети і монети. Суттєва відмінність банківських білетів полягає у механізмі їхньої емісії – порядку випуску в обіг та вилучення з нього. При бюджетній емісії, яка проводиться спеціальним органом міністерства фінансів (казначейством), в обіг випускаються казначейські білети
Валютний курс	Співвідношення між грошовими одиницями (валютами) різних країн. Це своєрідна «ціна» валюти однієї країни, виражена у валютах інших країн

Продовження таблиці 3.1

1	2
Регламентация готівкового та безготівкового грошового обороту	Здійснюють банки, що зумовлює виділення їх як самостійного елемента грошової системи. Механізм регулювання характеризується побудовою самої банківської системи – її організацією за однорівневим чи дворівневим принципом. Кожна держава, пристосовуючи грошову систему до своїх інтересів, визначає орган, який здійснює грошово-кредитне та валютне регулювання. Таким органом за традицією виступає центральний банк (в Україні – Національний банк України)

Отже, грошова система як сукупність елементів, що забезпечують можливість випуску та обігу грошей, сприяє взаємодії між економічними суб'єктами, яким внаслідок поділу праці необхідно обмінюватися різноманітними благами.

Разом із тим історичний та економічний досвід переконує, що грошова система стала невід'ємним атрибутом сучасного світу, у якому завдяки довірі, нормам та правилам полегшує життя людей та робить ефективною їхню співпрацю.

Грошова система у сучасних умовах повинна будуватися на принципах, що відображають рівень розвитку економіки та фінансової системи країни, таких як: стабільність грошової системи; стійкість грошового обороту; кредитний характер грошової емісії; забезпеченість грошових знаків, випущених у обіг; комплексне використання інструментів регулювання грошового ринку; централізоване управління; посилення нагляду та контролю за функціонуванням грошової системи.

Сучасна грошова система істотно змінюється, зокрема, відбувається повсюдний перехід до електронно-паперового стандарту. У розвитку грошових систем більшості країн світу простежуються загальні ознаки, зокрема: розвиток електронних платіжних систем; вдосконалення технологій безготівкових розрахунків, зокрема використання сурогатних інструментів розрахунків, платежів за допомогою мобільних телефонів; масове поширення

та збільшення кількості периферійних засобів автоматизації – терміналів і банкоматів; підвищення якості та захисних характеристик грошових знаків на основі поліпшення їхніх споживчих властивостей, вдосконалення та розробка нових публічних ознак банкнот із використанням спеціального дизайну, фарб і технологічних процесів; розробка нових захисних ознак монет, вдосконалення способів їхнього карбування, а також зниження вартості виготовлення монет; постійне вдосконалення матеріально-технічної бази всієї системи грошового обігу, впровадження нових технологій, засобів механізації та автоматизації процесів роботи з готівкою та ін.

У сучасних умовах кожна держава формує свою грошову систему так, щоб надати їй повну суверенність, незалежність і здатність протистояти зовнішнім впливам, які загрожують інтересам національної економіки.

Еволюція товарно-грошових відносин впливала і на форми грошових систем. У результаті історично грошові системи можна класифікувати за певним принципом (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Класифікаційні ознаки та види грошових систем

Для ринкових грошових систем характерна перевага економічних методів та інструментів регулювання грошового обороту. Ознакою такої системи виступає вільне функціонування грошей і наявність лише певних обмежень на проведення грошових операцій на рівні банків.

Неринковим грошовим системам властиві переваги адміністративних (неринкових) методів регулювання грошового обороту. Ознаками такої системи виступають: штучне розмежування загального обороту на готівкову та безготівкову сфери, пильний контроль за грошовими операціями юридичних та фізичних осіб, заборона певних видів грошових операцій. Такі грошові системи відповідають командно-адміністративним економічним системам.

Для відкритих грошових систем характерне мінімальне втручання держави у регулювання валютних відносин всередині країни. Воно виражається процесом додаткового регулювання валютного ринку, повній конвертованості валюти, ринковому механізму формування валютного курсу. Таке регулювання можливе за умови достатнього розвитку та відкритості економіки країни.

Закриті грошові системи характеризуються значною кількістю валютних обмежень. Вони проявляються в адміністративному регулюванні валютного ринку, неконвертованості валюти і штучному формуванню валютного курсу. Такі грошові системи характерні для країн із закритою економікою або країнам із недостатньо розвинутими ринковими методами регулювання економіки. Функціонування такого типу грошової системи фактично може спричинити ізоляцію національної економіки від світової, у якій валютний курс не відображатиме реальну валютну ціну грошової одиниці країни, а фактично виступатиме як формальний елемент грошової системи.

Система металевого обороту функціонувала в той період, коли грошовий метал безперервно перебував в обороті і виконував всі функції грошей, а банкноти були розмінними на метал. Водночас металеві грошові системи виступали у двох формах: біметалізму і монометалізму. Біметалізм – це грошова система, у якій роль загального еквівалента законодавчо закріплена за двома металами – золотом і сріблом. Монети цих металів карбувалися і

оберталися на рівних умовах, а банкноти підлягали обміну на обидва ці метали також на рівних умовах. Щоб спростити відносини між суб'єктами ринку, держава законодавчо встановлювала вартісне співвідношення між двома металами, які оберталися на рівних умовах за їх відкритого карбування. Такий різновид біметалізму дістав назву «системи подвійної валюти». Біметалізм не відповідав потребам розвинутого ринкового господарства, оскільки використання двох металів як міри вартості суперечило економічній суті цієї функції грошей. Практика довела, що загальну міру вартості може виконувати лише один метал. Так з'явився монометалізм.

Монометалізм – це грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один благородний метал: золото – золотий монометалізм або срібло – срібний монометалізм.

Система паперово-кредитного обігу становить грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки у паперовій та металевій формах. У них внутрішня вартість не відповідає номіналу.

3.3 Грошово-кредитна політика, її інструменти та режими

Держава, здійснюючи процеси регулювання економічних процесів, значну увагу приділяє успішності реалізації грошово-кредитної політики. Остання визначає динаміку стабільності національної валюти, керованості інфляції, активізації кредитних відносин, забезпечення ефективного виконання своїх функцій фінансово-кредитною системою, обсягів державного і місцевих бюджетів. Саме тому грошово-кредитна політика відіграє роль головного інструменту державного регулювання економіки, виступає складовою частиною економічної політики держави та знаходиться під постійною пильною увагою уряду.

Ефективність реалізації основних заходів грошово-кредитної політики, обґрунтованість застосування різних її важелів сприяють досягненню

загальноекономічних цілей держави, дають змогу мінімізувати кризові економічні явища та поліпшувати соціально-економічний розвиток.

Інструментом дії грошово-кредитної системи виступає реалізація державою відповідної грошово-кредитної політики. Остання спрямована на формування попиту на кошти і їхню пропозицію, дохідної та видаткової частин бюджетів різних рівнів, вироблення антиінфляційних заходів. Отже, грошово-кредитна система здійснює низку заходів з узгодження грошово-кредитної політики держави з усіма без винятку секторами соціально-економічного життя та повинна забезпечувати позитивний ефект у вигляді макроекономічної рівноваги. Важливою характеристикою грошово-кредитної політики завжди був і залишається її соціальний характер, адже саме її «компетенцією» виступають кроки із забезпечення зайнятості населення, економічного зростання, стримування інфляції та стабільності національної грошової одиниці.

В Україні комплекс заходів із регулювання грошово-кредитної політики, контролю над успішністю її проведення, а також регламентації грошово-кредитної сфери здійснюється центральним банком нашої країни – Національним банком України. Затверджуючи відповідні нормативні акти, НБУ формує правове поле, що чітко встановлює відносини у сфері реалізації всіх кроків грошово-кредитної політики.

Серед вчених-економістів немає однозначної думки щодо тлумачення змісту поняття «грошово-кредитна політика». Найбільш ґрунтовно це багатогранне поняття можна сформулювати так: **грошово-кредитна політика** – це складова економічної політики, подана комплексом заходів із регулювання грошового ринку для досягнення макроекономічної рівноваги.

Метою грошово-кредитної політики є встановлення взаємозв'язку між її реалізацією та важливими макроекономічними показниками (економічним зростанням, стабільністю національної валюти, рівнем інфляції, збалансованістю платіжного балансу, рівнем зайнятості населення та ін.).

Об'єктами грошово-кредитної політики виступають: грошовий оборот та кредитні відносини, а також процеси грошового ринку. Суб'єктом грошово-кредитної політики виступає держава в особі центрального банку.

Заслуговує й на увагу теоретичний аспект співвідношення понять «грошово-кредитна політика» і «монетарна політика». На сучасному етапі розвитку економічної думки більшість дослідників ототожнює ці два поняття. Аналогічний підхід можна зустріти й у монографії В. С. Стельмаха: «...грошово-кредитну політику часто називають монетарною, оскільки вона є політикою у сфері управління кількістю грошей в обігу» [35].

У структурі грошово-кредитної політики важливе місце займають інструменти, що використовуються для досягнення її цілей та завдань функціонування. Завдяки цим інструментам грошово-кредитна політика впливає на стан грошового ринку (як на грошову пропозицію, так і на грошовий попит), а отже, й на економіку. **Інструменти грошово-кредитної політики** – це сукупність різноманітних адміністративних, економіко-правових та інформаційних важелів, заходів, методів, методик, моделей, алгоритмів, які застосовує НБУ для виконання завдань цієї політики.

Від правильного вибору інструментів грошово-кредитної політики, механізму їх упровадження залежить досягнення загальноекономічних цілей держави, рівноваги на грошово-кредитному ринку та забезпечення економічного зростання. До переліку інструментів грошово-кредитної політики належать такі (рис. 3.3).

Грошово-кредитна політика реалізується, базуючись на відповідних режимах. Важливим є те, що успішність вибору того чи іншого режиму грошово-кредитної політики забезпечує дієвість, обґрунтованість та успішність самої політики.

Рисунок 3.3 – Інструменти грошово-кредитної політики

Кожний із режимів грошово-кредитної політики базується на виборі обраного НБУ номінального показника. Отже, основними режимами грошово-кредитної політики виступають:

1) **таргетування обмінного курсу** (курсове, валютне регулювання): встановлення НБУ номінального обмінного курсу як проміжної мети монетарної політики; намагання забезпечення його стабільності щодо валюти так званої «країни-якоря» через зміни процентних ставок і прямі валютні інтервенції, імпортуючи, таким чином, цінову стабільність із цієї країни;

2) **монетарне таргетування** (таргетування грошових агрегатів): досягнення цінової стабільності шляхом забезпечення контролю над зростанням кількості грошей порівняно з наперед оголошеним таргетом. Щорічно визначається цільовий орієнтир, який може вимірюватися показником

зміни грошової маси (агрегати M1, M2 або M3) або загальним рівнем ліквідності, чи визначатися як інтервал динаміки грошової пропозиції;

3) **інфляційне таргетування**: використання двох операційних цілей (інфляції та валютного курсу), а також двох ключових монетарних інструментів НБУ (валютних інтервенцій і процентної ставки).

Кожен із режимів грошово-кредитної політики характеризується позитивними (сильними) та негативними (слабкими) сторонами (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Сильні та слабкі сторони режимів грошово-кредитної політики

Сильні сторони	Слабкі сторони
Режим таргетування обмінного курсу:	
– високий рівень інформативності для суспільства;	– високий рівень залежності монетарної політики від зовнішньоекономічних чинників;
– низькі інфляційні очікування;	– недостатній зв’язок із пріоритетною метою грошово-кредитної політики (цінвою стабільністю)
– зростання довіри до макроекономічних показників	
Режим монетарного таргетування:	
– посилення відповідальності центрального банку за проведення грошово-кредитної політики;	– недостатня інформованість для суспільства;
– можливість швидкого реагування з боку центрального банку на зміну таргету;	– недовіра у разі значних коливань попиту на гроші;
– високий рівень координації монетарної та макроекономічної політики	– невизначеність майбутньої динаміки цін, нестійкий зв’язок між грошовими агрегатами і цільовим показником інфляції
Режим інфляційного таргетування:	
– найбільше відповідає пріоритетній меті грошово-кредитної політики (забезпеченню цінової стабільності);	– послаблення гнучкості монетарної політики;
– збільшення прозорості та контрольованості здійснення грошово-кредитної політики;	– вплив на динаміку інфляції чинників, які не контролюються центральним банком, що обмежує його можливості впливу на рівень інфляції
– забезпечення чіткого і зрозумілого орієнтиру для всього суспільства	

Використовуючи ці ознаки, Центральний банк країни володіє точною, виваженою, всебічною характеристикою кожного з режимів, а отже, може заздалегідь планувати тактичні та стратегічні кроки реалізації грошово-кредитної політики, намагаючись мінімізувати саме негативні (слабкі) сторони. Рішення щодо майбутніх стратегічних пріоритетів грошово-кредитної політики держави необхідно приймати саме на основі оцінки соціально-економічної ефективності режимів цієї політики.

Націленість режиму інфляційного таргетування у напрямі досягнення цінової стабільності є найбільш доцільним для використання у вітчизняній економіці. Тим більше досвід більшості країн, які використовували саме цей режим, підтверджував зниження загального рівні інфляції та забезпечив приріст реального ВВП. Ключовою передумовою успіху режиму інфляційного таргетування є високий ступінь відкритості грошово-кредитної політики, а також досягнення макроекономічної та фінансової стабільності.

За роки незалежності України характер реалізації заходів грошово-кредитної політики мав таку динаміку:

1) період 1993–1994 рр.: інструментами проведення грошово-кредитної політики виступали монетизація бюджетного дефіциту і використання кредитів НБУ для фінансування програм уряду. Наслідки: надмірне емісійне кредитування та гіперінфляція;

2) кінець 1994 р.: використовується весь спектр жорстких інструментів для зниження темпів інфляції, майже за аналогією з «методами шокової терапії»;

3) 1996 р.: пом'якшення характеру грошово-кредитної політики;

4) 1996–2014 рр.: грошово-кредитна політика з режимом фіксованого обмінного курсу (з метою підтримки стабільного курсоутворення);

5) 2014 р.: перехід до гнучкого курсоутворення, монетарного таргетування та фіскального домінування;

6) 2015–2016 рр.: перехід від монетарного таргетування до інфляційного таргетування (використання плаваючого валютного курсу, а також перехід до активної процентної політики);

7) 2017 р. і донині: активне використання механізму інфляційного таргетування. Основний вектор грошово-кредитної політики – забезпечення цінової стабільності. Пріоритет діяльності НБУ щодо реалізації грошово-кредитної політики – утримання інфляції.

Більш детально цілі, які стоять перед грошово-кредитною політикою у сучасний період, наведено у Основних засадах грошово-кредитної політики України на 2016–2020 р.р. Зокрема, такими виступають: дотримання кількісних цілей щодо інфляції; зміни ключової процентної ставки грошово-кредитної політики (синхронізованою з обліковою ставкою) – процентної ставки за операціями НБУ, що найбільше впливають на стан грошово-кредитного ринку; беззаперечна пріоритетність досягнення та підтримання цінової стабільності порівняно з іншими цілями та завданнями грошово-кредитної політики; режим плаваючого обмінного курсу; перспективний характер прийняття рішень, які ґрунтуються на макроекономічній основі; прозорість діяльності, а також інституційна, фінансова та операційна незалежність НБУ.

Національний банк України в тексті «Основних засад грошово-кредитної політики на 2019 р. та середньострокову перспективу» декларує такі кроки з реалізації грошово-кредитної політики:

- посилення ролі інфляційного таргетування як «номінального якоря» монетарної політики;

- подальший розвиток монетарних інструментів;

- удосконалення роботи та розвитку фінансових ринків і післякризове відновлення банківської системи для поглиблення механізму монетарної трансмісії;

- створення умов для зниження кредитних ризиків та посилення інших стимулів для кредитування банківською системою реального сектору економіки;

– підвищення прозорості монетарної політики [31].

Запорукою успішної реалізації поставлених цілей може виступати чітке узгодження тактичних та стратегічних планів дій НБУ та уряду. Це забезпечить розроблення «єдиного» та скоординованого режиму реалізації грошово-кредитної політики. Отже, вважаємо, що реалізація заходів грошово-кредитної політики повинна бути не суто відомчою, а єдиною державною політикою, до розроблення якої будуть залучатися (крім НБУ) відповідні органи державної виконавчої влади.

У сучасних умовах вітчизняної економіки застосування відповідних інструментів грошово-кредитної політики (рис. 3.4) несе у собі потенціал досягнення цілей ефективного розвитку вітчизняної грошово-кредитної політики.

Рисунок 3.4 – Інструменти грошово-кредитної політики, рекомендовані для успішної її реалізації

Грошово-кредитна політика України є надзвичайно важливим інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Підвищення її дієвості та ефективності дає змогу стабілізувати ситуацію в грошово-кредитній сфері та макроекономічному розвитку країни.

4 ІНФЛЯЦІЯ ТА ГРОШОВІ РЕФОРМИ

4.1 Форми прояву, причини та наслідки інфляції

Однією з ключових складових забезпечення економічного зростання та успішного розвитку країни виступає ефективна грошово-кредитна політика. Однак велику загрозу її функціонуванню становить інфляція, адже інфляція негативно впливає на реалізацію грошово-кредитної політики, а високий рівень інфляції призводить до руйнування грошової системи, відтоку національного капіталу за кордон, а також послаблення національної валюти. Окрім того, інфляція посилює соціальне розшарування у суспільстві, знищує заощадження юридичних і фізичних осіб, знецінює результати праці, перешкоджає довгостроковим інвестиціям й економічному зростанню. У сучасному світі інфляції належить «роль» найбільш гострої і актуальної проблеми, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток країн.

Інфляція є багатогранним поняттям і до його визначення можна знайти численні підходи. Як доволі складна за формою прояву та за сукупністю її причин, інфляція характеризується зростанням цін на товари і тарифів на послуги, знеціненням грошей, поглибленням товарного дефіциту та падінням валютного курсу національних грошей.

Сам термін «інфляція» походить від латинського слова *inflatio*, що в перекладі означає «роздування, набухання». За дослідженнями вчених-економістів вперше термін «інфляція» був застосований для характеристики економіки в період війни 1861 – 1865 р. р. в Північній Америці. Тоді інфляцію трактували як перевантаження каналів грошового обігу масою грошей, яка перевищувала потребу в них економічної системи.

Інфляція – це тривале і швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їхньої маси в обороті, а також зростання загальної суми цін товарів та послуг внаслідок недотримання закону грошового обороту. Інфляцію також можна визначити з трьох аспектів:

– згідно з макроекономічним аспектом, інфляція – це зростання цін;
 – згідно з аспектом грошового обороту – це пропорційне зниження купівельної спроможності грошової одиниці;

– у вузькому розумінні – це загальне зростання цін, яке не супроводжується зростанням виробництва товарів та послуг.

Основні види інфляції перелічено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Види інфляції за різними класифікаційними ознаками

Класифікаційна ознака	Вид інфляції
1	2
За темпами знецінення грошей:	
Повзуча інфляція	темпи зростання цін не перевищують 10 % на рік
Галопуюча інфляція	темпи зростання цін досягають 10 – 100 % на рік
Гіперінфляція	надзвичайно високі темпи зростання цін – більш ніж 100 % на рік. У межах гіперінфляції виділяють вужче поняття – суперінфляція, за якої темпи зростання цін становлять 1000 і більше процентів за рік
Залежно від типу економічної системи:	
Прихована інфляція	інфляція, відносно якої держава вживає заходи, спрямовані на безпосереднє стримування цін на товари і послуги, з одного боку, і доходів населення – з іншого
відкрита інфляція	інфляція розвивається вільно і не стримується державою
Залежно від можливості передбачення зростання цін:	
Очікувана інфляція	спричиняється певними тенденціями в економіці або заходами, запланованими державою. Тому учасники ринкового процесу її очікували і захистилися від її згубного впливу
Неочікувана інфляція	характеризується раптовим стрибком цін, зумовленим збільшенням під впливом інфляційних очікувань суспільного попиту населення на споживчі товари, товаровиробників – на сировину та засоби виробництва

Продовження таблиці 4.1

1	2
Залежно від причин, що спричиняють інфляційний процес:	
Інфляція витрат (пропозиції)	відбувається внаслідок перевищення пропозиції над попитом, що генерує процес зростання витрат виробництва і в результаті через підвищення цін на товари викликає збільшення грошової маси
Інфляція попиту	генерується надмірним зростанням попиту порівняно з пропозицією. Якщо у відповідь не відбудеться підвищення пропозиції, зростання попиту компенсується підвищенням цін і рівень інфляції зросте
За місцем розповсюдження:	
Локальна інфляція	зростання цін проходить у межах однієї держави
Світова інфляція	охоплює групу країн або всю глобальну економіку

Для визначення шляхів впливу інфляції на економічну ситуацію в країні необхідно визначити основні причини її появи. Інфляція є результатом порушення економічної рівноваги, яка зумовлена комплексом внутрішніх і зовнішніх причин.

Найважливішими з внутрішніх причин інфляції є:

- 1) значне зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу, зумовлене непродуктивними державними витратами;
- 2) мілітаризація економіки, що відволікає значну частину ресурсів в оборонну промисловість, призводить до недовиробництва товарів народного споживання, створює їхній дефіцит;
- 3) порушення пропорцій відтворення між виробництвом споживанням, нагромадженням і споживанням, попитом і пропозицією, грошовою масою в обігу і сумою товарних цін;
- 4) надмірна емісія паперових грошей, яка порушує закони грошового обігу;
- 5) збільшення податкового тягаря на товаровиробників;
- 6) випередження темпів зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці;

7) відсутність вільного ринку і конкуренції, що призводить до олігополізації економіки (тобто домінування невеликої кількості конкуруючих компаній, крім того хоча б одна або дві з них виробляють значну частку продукції цієї галузі, а поява нових продавців ускладнена чи неможлива);

8) неекономічні фактори (політична нестабільність, втрата довіри до уряду тощо);

9) екстраординарні обставини соціально-політичного характеру (військові дії);

10) занадто великі інвестиції в окремі сектори економіки, а в інші – нестача інвестицій, що призводить до зайвого виробництва одних товарів і нестачі інших. Через це з'являються диспропорції в економічній системі, а також і в сфері грошового обороту.

Зовнішні фактори інфляції подані такими прикладами:

1) посилення інтернаціоналізації господарських зв'язків між державами, що супроводжуються загостренням конкуренції на світових ринках капіталів, товарів та послуг, робочої сили, загостренням міжнародних валютно-кредитних відносин;

2) структурні світові кризи (енергетична, продовольча, фінансова та ін.).

Класичні підходи до виявлення причин інфляції подані:

1. Монетаристською теорією: її прихильники причину інфляції вбачають у надлишку грошей відносно випуску продукції. Цей надлишок стає причиною порушення механізму грошового обігу, задоволення вимог профспілок про підвищення заробітної плати, скорочення кількості безробітних нижче від «природного» рівня та ін. Власники грошей збільшують свої поточні потреби, що зумовлює зростання сукупного грошового попиту і підвищення загального рівня цін. Це підвищення триватиме доти, доки не зрівноважаться попит і пропозиція на гроші, що можливе за умов зростання загального рівня цін.

2. Концепцією економіки пропозиції: її прихильники причиною інфляції називають високі податки, оскільки вони уповільнюють виробництво товарів.

3. Кейнсіанською теорією, яка ґрунтується на тезі про недостатність ефективного попиту. Крім того, інфляція виникає, коли за умов повної зайнятості існує надлишок попиту, значною мірою зумовлений прагненням робітників підвищити заробітну плату.

4. Концепцією раціональних очікувань, послідовники якої стверджують, що вплив змін грошової маси на інфляцію та інші процеси (виробництво, безробіття тощо) залежить від використання інформації про такі зміни. Тому інформацію про державну стабілізаційну грошово-кредитну політику необхідно засекречувати, а зміни здійснювати раптово, оскільки поінформовані підприємці своїми діями можуть дестабілізувати діяльність держави у цій сфері.

5. Марксистською теорією, згідно з якою інфляцію не варто ототожнювати з підвищенням цін. Її глибинні причини полягають у загостренні суперечностей процесу виробництва й розподілу і сфери обігу.

Інфляція негативно впливає на суспільство в цілому, його соціально-економічний розвиток, обумовлюючи різке загострення кризових факторів у багатьох сферах суспільного життя. Негативний вплив інфляції на сфери суспільного життя:

1. Збільшення обсягів дефіциту бюджету.

2. Порушення балансу у фінансовій системі – реальна вартість усієї суми державних доходів постійно зменшується. Тому держава змушена весь час вдаватися до емісії грошей, що ще більше посилює інфляцію.

3. Зростання масштабів безробіття.

4. Зростання соціальної напруженості.

5. Падіння довіри до уряду.

6. Зниження обсягів виробництва.

7. Відтік капіталу з виробництва в торгівлю та посередницькі операції, де швидший оборот капіталу та більше прибутку.

8. Згортання товарно-грошових відносин й розширення прямого продуктообміну на основі бартерних угод.

9. Поширення спекуляції в результаті різкої зміни цін.

10. Посилення економічних ризиків інвестицій, що викликає скорочення нових капітальних вкладень і скорочення НТП.

11. Зменшення обмінного курсу національної грошової одиниці щодо інших валют.

12. Загострення соціальних суперечностей і посилення політичної нестабільності у суспільстві.

13. Зниження реальних доходів (кількість товарів та послуг, які можна придбати за номінальний дохід), а отже і загального рівня життя.

14. Збільшення соціальної нерівності у суспільстві.

15. Погіршення умов життя у представників соціальних груп населення, що мають фіксовані доходи (пенсіонерів, службовців, студентів), доходи яких формуються за рахунок держбюджету) та незахищених верств населення, що живуть за рахунок різних форм державної допомоги.

16. Знецінення заощаджень громадян. Скорочення заощадження в ліквідній формі.

17. Підвищення цін на продукцію масового вжитку, що призводить до падіння купівельної спроможності національної грошової одиниці.

18. Затримка реалізації товарів внаслідок скорочення платоспроможності населення.

19. Активний розвиток тіньової економіки.

20. Зниження рівня довіри до банківської системи. Обмеження кредитних операцій банківських установ.

З економічного погляду негативний вплив динаміки інфляційних процесів на величину реальних доходів населення країни (відповідно, на їхню купівельну спроможність) прийнято називати інфляційним податком (або інфляційним оподаткуванням, тобто зменшенням реальної вартості накопичених грошей). Іншими словами, втрати економічних суб'єктів (юридичних та фізичних осіб) від зниження за наслідками інфляції купівельної

спроможності грошових засобів, які знаходяться у їх розпорядженні (як в готівковій, так і у безготівковій формі), має назву інфляційного податку.

І якщо розмір і процедуру адміністрування звичайних податків законодавчо встановлено, регулюється державою і враховано платниками як заплановані витрати, то інфляційний податок є непрогнозованим і прихованим. Крім того, величина цього податку є значно більшою для економічних суб'єктів, які здійснюють свої операції у національній валюті. У разі переходу на формування заощаджень та у грошових розрахунках на валюту, яка менше підпадає під дію інфляційних процесів (долар США або євро), дозволяє економічним суб'єктам зменшити величину інфляційного податку.

Хронологію розвитку інфляційних процесів в Україні наведено у таблиці 4.2.

Основними показниками інфляції та її рівня є:

- індекс цін споживчих товарів (індекс споживчих цін);
- індекс цін ВВП (дефлятор ВВП).

Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує зміну в часі загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для особистого споживання. Цей показник найчастіше використовується для характеристики інфляції, оскільки він точно виражає не тільки економічні, а й соціальні аспекти інфляції, зокрема її вплив на рівень життя населення, а тому його називають ще індексом вартості життя.

Визначається ІСЦ за вартістю певного законодавче зафіксованого набору товарів і послуг («споживчого кошика»), визначеного у ринкових цінах базового і поточного періоду. Розрахувати ІСЦ можна за такою формулою:

$$ІСЦ = \frac{\text{Ринкова вартість "споживчого кошика" в поточному році}}{\text{Ринкова вартість "споживчого кошика" в базовому році}} \times 100 \quad (4.1)$$

ІСЦ свідчить про зміну вартості фіксованого набору споживчих товарів та послуг («споживчого кошика»), у поточному періоді порівняно з базисним.

Таблиця 4.2 – Хронологія інфляційних процесів в Україні

Період	Характеристика
1	2
1991 р.	Пострадянський період: повзуча інфляція, інфляція попиту у прихованій формі, викликана домінуванням державного монополізму та відсутністю конкуренції, диспропорціями в економіці, товарно-грошовою розбалансованістю економіки, надлишковою емісією грошей, значними розмірами вкладів населення у банках. Індекс інфляції – 390
1992–1994 р. р.	Гіперінфляційний період: гіперінфляція, інфляція у відкритій і прихованій формах, викликана надмірною емісією, збільшенням дефіциту бюджету, диспропорціями податкових надходжень, зростанням цін на імпорт, доларизацією економіки, експортом капіталу та зростанням державного боргу. Індекс інфляції – 10 256 (самий високий за роки незалежності). Поступове зниження цього надвисокого рівня інфляції було досягнуто завдяки проведенню жорсткої монетарної політики та економічних реформ
1995–1996 р. р.	Дезінфляційний період: галопуюча інфляція, гіперінфляція була зупинена шляхом переходу політики НБУ від кредитної експансії до жорсткої рестрикційної грошово-кредитної політики; спостерігається розвиток бартерних відносин, стабілізується курс національної валюти. Індекс інфляції – 139,7÷281,7
2000 р.	Рівень інфляції удвічі перевищував позначку 20 % і становив 125,8 %
2008–2009 р. р.	Інфляційні процеси супроводжувалися стабільним курсом гривні, але наприкінці 2008 року відбувся обвал курсу гривні, який призвів до кризи у фінансово-банківській сфері. З другого півріччя 2008 року цінова кон'юнктура мала навіть дезінфляційний характер. Відбулося падіння реального ВВП, що супроводжувалось істотним зниженням темпів інфляції, а девальвація гривні з 5,05 до 7,99 грн/дол. не мала принципового впливу на цінову динаміку
2010–2011 р. р.	Відбулося відновлення виробництва, яка сприяло відносній стабілізації темпів інфляції у межах 10 %

Продовження таблиці 4.2

1	2
2014–2015 р. р.	<p>Інфляція почала стрімко зростати. Відбувалося згортання виробництва і значне падіння ВВП. У 2014 році в Україні було зафіксовано один з найвищих рівнів інфляції – 124,9 %. Найгостріша політична криза прямо позначилася на стані національної економіки. Наприкінці 2014 року інфляція увійшла у фазу галопуючої, а економіка від рецесії перейшла до стану глибокої депресії.</p> <p>У першому кварталі 2015 року разом зі зростанням інфляції відбулось падіння ВВП на 16 %. Інфляційні процеси, що стрімко почалися в 2014 році, тільки посилилися, підсумковий індекс інфляції в країні досяг 143,3 %. Тільки за показником природного газу індекс склав 373 %, по ЖКГ – 203 %, по електроенергії – 166,9 %. Подорожчання відбулося у всіх економічних сферах, що, зі свого боку, відбилося на рівні життя населення</p>
2016 р.	<p>Індекс інфляції зафіксований на рівні 112,4 %, що в порівнянні з вже досить високим стрибком 2015 року було також відчутним, як для економіки, так і для населення.</p> <p>Особливо постраждала бюджетна сфера, пенсіонери, соціально вразливі верстви населення.</p> <p>На тлі подорожчання енергоносіїв підвищилися ціни на деякі товари та послуги.</p> <p>З іншого боку, скорочення торгових зв'язків з російськими компаніями спричинило зростання пропозиції продовольства на українському ринку.</p> <p>Цьому також сприяв хороший урожай зернових, що також позначилося на уповільненні зростання цін на продовольчу групу товарів</p>
2017–2018 р. р.	<p>Економіка країни встояла і на сьогоднішній день демонструє позитивну динаміку зростання незважаючи на значні перешкоди. У середньострокових перспективах очікується стабілізація базової інфляції на рівні 5 % на основі проведення ефективної фіскальної та монетарної політики.</p> <p>Адміністративно-регульована інфляція виступатиме основним чинником зниження темпів інфляції у 2017–2018 роках.</p> <p>Індекс інфляції має тенденцію до зниження, так у 2017 року склав 113,7, у 2018 р. – 109,8</p>

Обґрунтованість застосування ІСЦ під час оцінки рівня інфляції не завжди підтверджується, адже розрахунок ІСЦ базується на фіксованому наборі товарів, який залишається незмінним протягом тривалого часу. В умовах розгортання інфляційних процесів споживачі часто замінюють у споживанні товари, що найбільше подорожчали, дешевшими. Це, зі свого боку, викликає істотну зміну структури споживання в порівнянні з тією, яка була зафіксована при визначенні «кошика». Тому в умовах високого рівня інфляції доцільним виступає зміна структури «споживчого кошика».

Дефлятор ВВП – це сукупність індексів цін, які надають узагальнену характеристику їхніх змін у звітному періоді порівняно з цінами періоду, прийнятого для порівняння. На відміну від ІСЦ цей показник розраховується як відношення ВВП у фактичних цінах звітного періоду до ВВП у порівнянних цінах попереднього року (або постійних цінах базового року).

4.2 Актуальність, сутність і особливості застосування антиінфляційних стабілізаційних заходів.

Грошові реформи

Серед засобів державного регулювання економіки одне з головних місць належить антиінфляційному державному регулюванню, адже в умовах глобалізаційних процесів, тісного економічного співробітництва країн світу контролювати інфляційні процеси без державного втручання практично неможливо.

Антиінфляційні стабілізаційні заходи – це комплекс заходів державного регулювання економіки, спрямованих на боротьбу з інфляцією, підтримку оптимального її рівня, поновлення рівноваги між товарним і грошовим ринками, а також недопущення різких інфляційних коливань шляхом використання механізмів грошово-кредитної, податкової, бюджетної політики.

Механізм реалізації цих заходів залежить від рівня інфляції в країні і власне соціально-економічного розвитку країни.

Антиінфляційні стабілізаційні заходи націлені на вирішення таких завдань:

1) в економічній сфері:

- досягнення бюджетної рівноваги;
- встановлення контролю над інфляцією і досягнення прийнятних її темпів для економіки загалом;
- скорочення грошової маси в обігу;
- стабілізація валютного курсу;
- зростання пропозиції при скороченні попиту, тобто підвищення товарності економіки і скорочення непродуктивних витрат;
- стабілізація цін на ресурси, товари, роботи і послуги;
- всебічне підвищення темпів економічного зростання, створення сприятливих умов для розширення виробничих інвестицій.

2) у соціальній сфері:

- підвищення рівня життя населення та зростання його реальних доходів;
- зниження рівня безробіття;
- збільшення розмірів соціальних виплат та різних форм допомог;
- збільшення обсягів заощаджень; активне використання фінансових послуг.

Основні форми боротьби з інфляцією – антиінфляційна політика та грошові реформи.

Велике значення в антиінфляційній політиці має структурна перебудова економіки і пристосування її до потреб ринку шляхом демонополізації і регулювання діяльності існуючих монополій, стимулювання конкуренції у виробництві та сфері послуг тощо.

Історично сформувались два основних шляхи антиінфляційної політики:

- дефляційна політика (регулювання попиту);
- політика доходів.

Серед комплексу заходів щодо оздоровлення та впорядкування грошового обороту особливе місце займають **грошові реформи**. Вони становляють собою повну чи часткову перебудову грошової системи, яку проводить держава, з метою оздоровлення чи поліпшення механізму регулювання грошового обороту відповідно до нових соціально-економічних умов.

Грошові реформи, що проводились в різні часи в багатьох країнах, значно відрізнялися за своїми цілями, глибиною реформування діючих грошових систем, методами стабілізації валют, підготовчими заходами тощо. Їх можна класифікувати у такий спосіб:

1) створення нової грошової системи. Ці реформи проводилися при переході від біметалізму до золотого монометалізму, від останнього до системи паперово-грошового обігу чи кредитного обігу в умовах створення нових держав, як це спостерігалось в період падіння колоніальних імперій чи після виходу окремих республік зі складу колишнього СРСР;

2) часткова зміна грошової системи, коли реформуються окремі її елементи: назва і величина грошової одиниці, види грошових знаків, порядок їх емісії і характер забезпечення тощо;

3) проведення спеціальних стабілізаційних заходів з метою отримання інфляції чи подолання її наслідків.

Важливе значення для успіху грошової реформи має також правильний вибір методу стабілізації валюти в процесі грошової реформи. Згідно зі світовим досвідом грошових реформ існують відповідні методи стабілізації валют: нуліфікація, ревалоризація, девальвація, дефляція (рис. 4.1).

Рисунок 4.1 – Методи стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи

Нуліфікацію було проведено в Україні в 1996 р., а саме замість купона-карбованця впроваджено гривню за співвідношенням 1 гривня замість 100 тис. купоно-карбованців. Прикладами нуліфікації також виступають: заміна старих карбованців на нові у СРСР у 1922 – 1923 р. р. у пропорції 1 млн. крб. старих в обмін на 1 крб. новими знаками; заміна старих марок на нові рейхсмарки у 1924 р. в Німеччині в пропорції 1 трлн. старих марок в обмін на 1 нову рейхсмарку; заміна старих драхм на нові у 1944 р. в Греції, в пропорції 50 млрд. старих драхм в обмін на 1 нову.

Ревалоризація (від лат re – префікс, що означає «відновлення», та «valor» – цінність) – реалізація комплексу економічних перетворень для поступового відновлення доінфляційної вартості паперових грошей. Однак метод ревалоризації успішно діє тоді, коли знецінення грошей охопило 40 – 60 % їхньої вартості. Тоді політика ревалоризації стає сильним важелем усунення інфляційних чинників, започаткуванням динамічного зростання виробництва й

підвищення його ефективності за одночасного проведення заходів систематичного вилучення з обігу знецінених грошей.

Сучасними найпоширенішими методами проведення стабілізаційних заходів стали методи: девальвації, ревальвації та проведення політики дефляції.

До методів стабілізації валют також зараховують:

– **деномінацію**, тобто укрупнення грошової одиниці без зміни її найменування, що проводиться з метою надання більшої повноцінності грошам. Завдяки деномінації значно скорочують з обігу кількість грошових купюр. Згідно з цим методом відбувається закреслювання нулів, тобто зміцнення масштабу цін. Прикладом є проведена в 1961 р. в СРСР деномінація старих грошей, а саме заміна їх на «нові» таким чином, що 1 «новий» рубль дорівнював 10 «старим»;

– **ревальвацію**, яка в минулому передбачала збільшення золотого вмісту національної грошової одиниці за умов дії золотовалютного стандарту, а нині – підвищення вартості грошової одиниці щодо курсів інших валют. Ревальвація означає зростання цін експортних товарів у іноземній валюті і зниження їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку. Ревальвація проводиться за умов хронічного активного сальдо платіжного балансу.

У сучасному світі найпоширенішими методами стабілізації валют є девальвації, ревальвації та проведення політики дефляції.

5 ВАЛЮТНИЙ РИНОК І ВАЛЮТНІ СИСТЕМИ

5.1 Сутність валюти та її видів. Валютна система та її елементи

У сучасній стрімких та динамічних економічних умовах валюта виступає інструментом здійснення зовнішньоекономічних операцій. Обслуговуючи функціонування світової економіки, валюта забезпечує зміцнення співпраці національних економік. На валюті базується ефективна робота валютного ринку, інструментами дії якого виступають валютний курс, платіжний баланс, золотовалютні резерви тощо.

Етимологія поняття «валюта» походить від італійського слова *valuta* тобто вартість, цінність, яке, зі свого боку, походить від латинського *valere*, тобто, мати силу, коштувати.

Валюту можна визначити як грошові знаки певної країни у будь-якій формі, які використовуються в операціях, що здійснюються на міжнародному рівні, а також як міжнародні розрахункові та платіжні засоби.

Валюту прийнято класифікувати за кількома критеріями (рис. 5.1):

Рисунок 5.1 – Види валюти

1. За емітентною належністю (емітент – від лат. *emittentis* – той, що випускає, тобто установа, що здійснює емісію):

– національна валюта, яка виражається в грошах, що емітуються національною банківською системою (для України – це гривня, для США – долар).

– іноземна валюта, виражена в грошах, що емітуються банківськими системами інших країн (для України – це будуть кошти за номіналом у всіх національних грошових одиницях, окрім гривні);

– колективна валюта, виражена в особливих міжнародних грошових одиницях. Вона емітується кількома державами або міжнародними фінансово-кредитними установами і функціонує за міжнародними угодами. У сучасному світі найбільш поширеними колективними валютами вважаються такі: Євро (єдина валюта країн-членів Європейського союзу) та СПЗ (спеціальні права запозичення – розрахункова одиниця Міжнародного валютного фонду).

2. За режимом використання валюти: конвертовані і неконвертовані валюти.

Конвертована валюта (від лат. *conversio* – перетворення) – валюта, яка без обмежень обмінюється на валюти інших країн за курсом у встановленому порядку та вільно вивозиться і ввозиться через кордон. Виконання переліку відповідних умов (високий рівень розвитку грошової, банківської системи; налагоджений механізм валютного регулювання; нагромадження певного обсягу золотовалютних резервів; свобода експортно-імпортних відносин) забезпечує валюті «статус» конвертованої. Отже, конвертованість валюти досягається завдяки зусиллям, які спрямовані на досягнення товарно-грошової збалансованості, запровадження організаційно-правових основ валютного регулювання та інших заходів стабілізації валютних відносин.

За ступенем конвертованості, зі свого боку, валюту класифікують так: вільно конвертовані (резервні) валюти, частково конвертовані валюти, клірингові валюти.

Вільно конвертована валюта – валюта тих країн, законодавство яких не передбачає обмежень із будь-яких видів операцій із нею як громадянам даної країни, так і іноземцям. Такою валютою вважають валюту більшості країн Західної Європи, фунт стерлінгів, швейцарські франки, японські єни, євро, долар США, канадські й австралійські долари.

Поняття вільно конвертованої валюти тісно переплітається із поняттям «резервна валюта». **Резервна валюта** – це валюта країни, у якій центральні банки інших країн формують і зберігають свої офіційні золотовалютні резерви. Для отримання статусу резервної валюти, країна, що емітує цю валюту, має відповідати п'яти критеріям, що характеризують її економічний потенціал: розмір та структура економіки, масштаби зовнішньої торгівлі і стан платіжного балансу, ємність внутрішнього фінансового ринку капіталів і стан міжнародної ліквідності, внутрішня стабільність валюти (цінова стабільність), форми застосування валютного контролю. У сучасному світовому економічному просторі резервними валютами виступають: долар США, євро, японська єна, англійський фунт стерлінгів. Окрім того, за переліченими критеріями найбільший потенціал у перетворенні на нову резервну валюту, здатну успішно конкурувати з існуючими, має китайський юань.

Резервні валюти не лише використовуються для обслуговування зовнішньоторговельних операцій, забезпечення міжнародного руху капіталу, вираження цін у зовнішньоторгових угодах, а й слугують основою для вираження обмінних курсів більшості валют інших країн.

Частково конвертована валюта – національна валюта країн, у яких застосовуються певні валютні обмеження для окремих видів обмінних операцій та осіб. Часткова конвертованість валют реалізується шляхом застосування державою так званих валютних обмежень.

Валютні обмеження – це законодавчий інструмент валютної політики держави, що пов'язаний із заборонаю, лімітуванням та регламентацією валютних операцій. Прикладами відчутних і оперативних валютних обмежень виступають: обмежений продаж іноземної валюти, регулювання строку

платежів, експорту та імпорту тощо. Завдяки таким діям держава отримує можливість вплинути на певний валютний потік у напрямі, що відповідає сучасній соціально-економічній ситуації чи динаміці процесів грошового ринку.

Клірингові валюти – розрахункові валютні одиниці, у яких ведуться рахунки в банках та здійснюються різні операції між країнами, що уклали платіжні угоди клірингового типу про обов'язковий взаємозалік міжнародних вимог з експорту та імпорту. Клірингові валюти використовуються в країнах, які не мають вільного обігу національної валюти, та існують винятково в їх ідеальній (розрахунковій) формі у вигляді бухгалтерських записів по банківських рахунках.

Неконвертованими вважаються валюти, які неможливо обміняти на іноземні валюти за ринковим курсом. Ввезення та вивезення іноземних валют обмежений. Такими є валюти слаборозвинутих країн або країн, що переживають глибоку і хронічну економічну та фінансову кризи.

Функціональні структури валютних відносин втілюються в історично-конкретних валютних системах. **Валютна система** – це договірно-правова форма організації валютних відносин між усіма чи переважною більшістю країн світу.

В умовах поглиблення інтеграції економік різних країн валютна система відіграє все більш важливу та самостійну роль в світогосподарських зв'язках. Вона безпосередньо впливає на економічне становище країни: темпи зростання виробництва та міжнародного обміну, на ціни, заробітну плату тощо.

Валютні системи поділяються на три види: національну, міжнародну (регіональна) і світову (рис. 5.2).

До складу національних валютних систем входять відповідні інфраструктурні ланки – банківські та кредитно-фінансові установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю, інші державні та приватно-комерційні інституції.

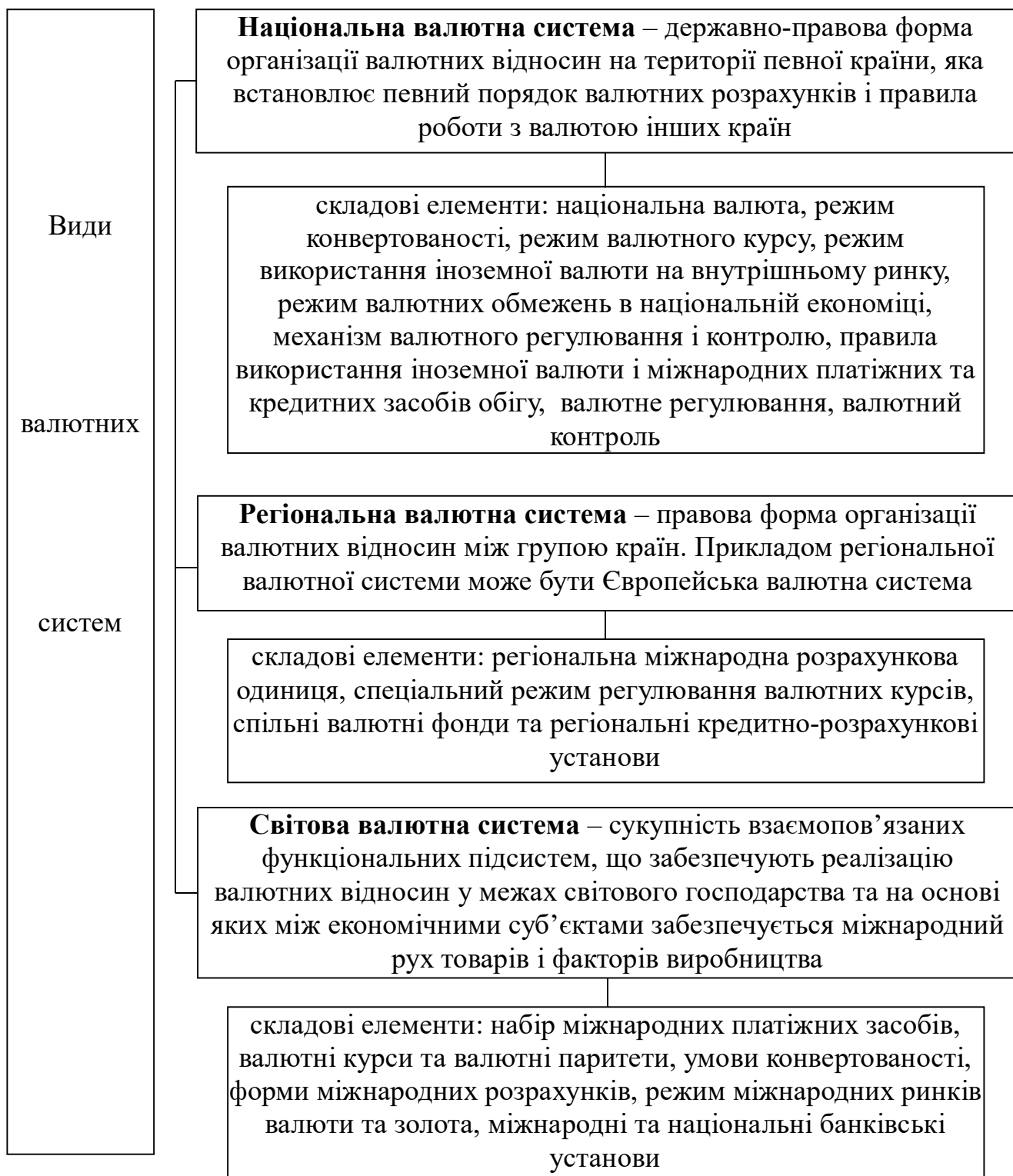

Рисунок 5.2 – Види валютних систем та їхні складові елементи

Формування валютної системи України розпочалося одночасно з формуванням національної грошової системи, складовою якої вона є. Законом України «Про банки і банківську діяльність» були сформовані деякі правові норми щодо організації валютного регулювання і контролю в Україні: встановлено ліцензування НБУ комерційних банків на здійснення операцій в іноземній валюті; дозволено НБУ купувати і продавати іноземну валюту, представляти інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн та у міжнародних валютно-фінансових органах; зобов'язано НБУ організувати накопичення та зберігання золотовалютних резервів.

Інфраструктуру валютної системи України утворюють комерційні банки і такі державні органи, як Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Державна фіскальна служба України (контроль за валютними операціями, які проводяться на території України), Державна митна служба (контроль за дотриманням правил переміщення валюти через митний кордон України), Міністерство інфраструктури України (контроль за дотриманням правил поштових переміщень та пересилки валютних цінностей через державний кордон). Водночас, центральним органом є НБУ як орган державного валютного регулювання і контролю.

Складовими елементами регіональної валютної системи є регіональна міжнародна розрахункова одиниця, спеціальний режим регулювання валютних курсів, спільні валютні фонди та регіональні кредитно-розрахункові установи.

Функціями світової валютної системи виступають:

- регулювання міжнародних розрахунків на валютних ринках за виконані експортні та імпорتنі операції;
- створення сприятливих умов для розвитку міжнародного поділу праці та виробництва і найголовніше забезпечувати безперервне функціонування її структурних елементів;
- забезпечення платіжно-розрахункового обороту в межах світового господарства;

– уніфікація і стандартизація принципів валютних відносин; регулювання (виправлення реальних диспропорцій у платіжних балансах, що впливають на відносини між валютами).

Світова валютна система сьогодні характеризується значними і динамічними змінами. І головними змінами, що яскраво визначають нові риси світової валютної системи, є: по-перше, гроші цілковито відділені тепер від будь-якого матеріального носія; по-друге, потужні інформаційні та телекомунікаційні технології дозволили об'єднати грошові системи різних країн в єдину глобальну фінансову систему, яка не визнає кордонів.

Валютна система містить два елементи:

– **валютний механізм** – правові норми та інститути, які діють на національному та міжнародному рівнях. Від ефективності валютного механізму, рівня втручання державних та міжнародних валютно-фінансових організацій в діяльність валютних, грошових та золотих ринків багато в чому залежить економічний розвиток, зовнішньоекономічна стратегія промислово розвинутих країн;

– **валютні відносини** мають повсякденні зв'язки, у які вступають приватні особи, фірми, банки на валютних та грошових ринках з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних та валютних операцій.

5.2 Цифрові гроші: роль у сучасному світі та перспективи розвитку

Інформаційні технології все більше і більше «підкорюють» функціонування грошової системи. Активізація і поширення масштабів інформатизації суспільства та обсягів віртуальної економіки обумовлюють розвиток нових форм грошей, а саме цифрових грошей (цифрової валюти). Виступаючи частиною глобальної економічної системи, віртуальна економіка базується на веденні інтерактивного бізнесу на основі інформаційних технологій.

Функціонування цифрових грошей підтверджується проведенням все більшої кількості трансакцій в електронній формі, появою нових засобів платежу. У фінансовій сфері відбувається поступове звуження сфери використання готівки та паперових платіжних документів, їхнє місце стрімко займають сучасні, зручні та популярні технології платежів, які все більш широко залучаються до обороту. Традиційні форми розрахунків все більше переміщуються в мережі Інтернет, що зумовлює появу та розвиток електронних платіжних систем.

Активно застосовувані цифрові технології обумовлюють кардинальні зміни в економічній сфері та напрямках міжнародного співробітництва, а також характеризуються великими обсягами впровадження іновацій в системі платіжно-розрахункових операцій. Цифрові гроші набувають все більшої ваги як доступний засіб платежу.

Цифрові гроші – це сукупність грошей у нематеріальній формі (цифровому вираженні), що характеризується наявністю певної вартості, визначеною певною групою юридичних чи фізичних осіб (співтовариств), одиницею розрахунку та засобом обміну, що може передаватися в комп'ютерних мережах.

Двома складовими елементами цифрових грошей, зі свого боку, виступають електронні гроші та віртуальні гроші (рис. 5.3). Електронні гроші належать до фідучіарних (фіатних) грошей, а віртуальні – до нефідучіарних.

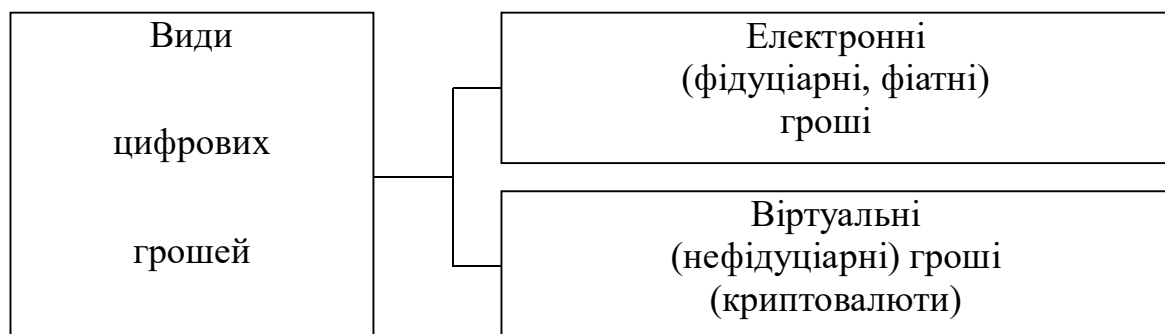

Рисунок 5.3 – Два види цифрових грошей

Фідуціарні, фіатні гроші (fiducia – від лат. «довіра», fiat – від лат. «вказівка») – це гроші, які випускаються центральним банком або іншою установою, визнаються державою законним засобом платежу та не мають власної внутрішньої вартості. Отже, на відміну від повноцінних (товарних і металевих) грошей, номінальна вартість фідуціарних (фіатних) грошей декларується державою та підтримується інститутами грошового ринку завдяки довірі до них з боку суб'єктів ринку. Такі гроші приймаються, оскільки економічні агенти впевнені, що вони зможуть їх використовувати для подальших розрахунків і гроші зберігатимуть свою вартість протягом певного часу. Саме держава встановлює вартість фідуціарних (фіатних) грошей і вказує своїм громадянам (звідси і переклад – «вказівка»), що вони повинні ними користуватися під час торгово-розрахункових операцій. Отже, гарантії держави та довіра суспільства – це базис функціонування цих грошей, який підтверджує їхню цінність. А от втратити цю довіру можна у разі розгортання гіперінфляційних процесів. У буквальному виразі – довіра до держави падає, що і призводить до знецінення фідуціарних (фіатних) грошей. До фідуціарних (фіатних) грошей відносяться паперові банкноти, металеві монети, безготівкові розрахунки.

Віртуальні (нефідуціарні) гроші – це цифрове вираженням вартості, емітентом яких не є центральний банк (або інший орган державної влади), які приймаються фізичними або юридичними особами для придбання та продажу віртуальних товарів (купівля-продаж розширених можливостей на інтернет-порталах; купівля-продаж в онлайн-іграх) у соціальних мережах, комп'ютерних іграх. Ці гроші також називають інтернет-гроші.

Згідно з трактуванням Європейського центрального банку, «**віртуальна валюта** – це цифрові гроші в нерегульованому середовищі, випущені і контрольовані їх розробниками і які використовуються в якості методу оплати серед членів певної віртуальної спільноти» [17].

Віртуальні (нефідучіарні) гроші не можуть бути випущені центральним банком або іншим регуляторним органом та не мають статусу законного засобу платежу.

Більш детально проаналізуємо сутність електронних грошей.

Електронні гроші – це грошові кошти, які існують тільки в електронному вигляді, використовуються для здійснення платежів за допомогою електронних телекомунікаційних систем, незалежно від форми та місця збереження, і обертаються поза банківською системою, без участі третьої особи та без прямого зв'язку з банківським рахунком. Зазвичай транзакції здійснюються, оминаючи банківську систему, тобто через Інтернет або мобільний зв'язок.

Оборот електронних грошей відбувається в електронному вигляді шляхом використання кредитних платіжних карток чи так званого електронного гаманця (тобто на програмній основі). Електронні гроші, на відміну від безготівкових коштів, існують поза межами банківської системи і переміщуються в межах різних телекомунікаційних мереж (Інтернет, мобільні телефони).

Електронні платіжні інструменти, такі як карткові платежі та електронні банківські перекази, поступово стали витіснити готівку та паперові чеки і в роздрібних платежах, хоча паперові гроші залишаються в обігу в значних кількостях як зручний засіб платежу для дрібних розрахунків. Можна виділити декілька причин, що підтверджують позитивний вплив функціонування електронних грошей на економічний розвиток країни:

1) розвиток електронних платежів позитивно впливає на фінансову систему та монетизацію економіки. Впровадження електронних платежів сприяє залученню коштів населення та компаній у банківську систему і зменшує обіг готівки. Широке поширення безготівкових платежів робить ці інструменти більш доступними і необхідними для широких верств населення. Отже, зростає рівень охоплення населення фінансовими послугами, що

зменшує непродуктивні готівкові заощадження, стимулює розвиток малого бізнесу;

2) запровадження електронних платежів означає скорочення операційних витрат економіки та держави загалом. Обслуговування готівкової платіжної системи пов'язане з істотними витратами, які фактично покриваються суспільством. Ці витрати містять витрати Центрального банку на друкування паперових грошей і обслуговування міжбанківських розрахунків, витрати держави на здійснення нагляду та запобігання злочинам у цій сфері, витрати часу споживачів і підприємств на облік і проведення розрахунків, витрати банків і підрядників на підтримання фізичної інфраструктури грошового обігу, транспортування паперових грошей, обробку платежів тощо;

3) електронні платежі мають велике значення для розвитку туризму та електронної комерції. Із використанням електронних платіжних інструментів зменшилися ризики, пов'язані з перевезенням великих сум грошей, а процес замовлення квитків та бронювання місць у готелях значно спростився. Електронна комерція є ще однією галуззю економіки, розвиток якої безпосередньо пов'язаний з платіжними інструментами. Електронна комерція, власне, можлива і без електронних платежів, коли замовлення робиться в режимі «онлайн», а розрахунки проходять із використанням паперових інструментів. Проте масштабний розвиток електронної комерції є неможливим без електронних платежів, оскільки їхня відсутність зменшує його конкурентні переваги.

Перевагами використання електронних грошей виступають:

- зручність як під час їх отримання, так і під час здійснення розрахунків ними;
- безпека цілісності інформації та захист від її несанкціонованого відтворення;
- анонімність платника та отримувача грошей;
- можливість роботи в режимі онлайн для платника та одержувача коштів;

– портативність (використання електронних грошей не повинне залежати від фізичного місця розташування їх держателів);

– можливість переказувати малі суми;

– можливість конвертації у законні засоби платежу, емітовані центральним банком;

– надзвичайно низька вартість трансакцій, особливо внутрішніх;

– швидкість і зручність платежів.

А от до недоліків електронних грошей можна віднести:

– ризики шахрайства;

– емісія електронних грошей гарантується винятково емітентом, держава не дає ніяких гарантій збереження їхньої платоспроможності;

– електронні гроші існують тільки в межах тієї системи, у якій вони емітовані, і не є загальноприйнятим платіжним засобом, обов'язковим до прийому;

– відсутність нарахованих відсотків за зберігання грошей на рахунках.

В Україні оборот електронних грошей регламентується відповідними нормативними актами. Постановою Правління НБУ № 178 25 червня 2008 р. затверджено «Положення про електронні гроші в Україні», що можна вважати відправним моментом у створенні системи державного регулювання операцій з електронними грошима. Пізніше згідно зі статтями 7, 40, 56 і 67 Закону України «Про Національний банк України», а також статтями 9, 10 і 12 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та з метою удосконалення нормативно-правового регулювання випуску та обігу електронних грошей, Правління НБУ постановою від 4 листопада 2010 р. № 481 затвердило нову редакцію «Положення про електронні гроші в Україні». Цим актом встановлено вимоги НБУ до суб'єктів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні з урахуванням вимог Директиви Європейського парламенту та Ради Європи 2009/110/ЄС від 16 вересня 2009 р. про започаткування та здійснення діяльності емітентів електронних грошей. Вітчизняне законодавство (п. 15.1 ст. 15 Закону України

«Про платіжні системи та переказ коштів в Україні») трактує визначення електронних грошей, як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі.

Користувач, якому надаються електронні гроші, не стає клієнтом банку, не має відповідного рахунку, крім того, згідно із вітчизняним чинним законодавством не вимагається також ідентифікація фізичної особи-користувача. Використання електронних грошей здійснюється в межах електронних платіжних систем. Відповідно до регулюючих норм в українській практиці: лише банківські установи мають право бути емітентами електронних грошей; емісія електронних грошей має здійснюватися в гривневому еквіваленті; оператор електронних грошей має бути лише резидентом. Згідно з даними НБУ право здійснювати випуск електронних грошей в Україні мають більше десяти вітчизняних комерційних банків (які функціонують у межах Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП), Visa International та Глобал Мані); також діє низка електронних платіжних систем: Інтернет.Гроші, Глобал Мані, LiqPay, iPay.ua; Portmone.com, MoneXy.

Нині в Україні більша частина платежів за допомогою електронних грошей припадає на оплату мобільного зв'язку, а також на оплату: послуг інтернет-провайдерів, покупок в інтернет-магазинах, переказу коштів, комунальних послуг, онлайн-ігор, сервісів соціальних мереж, квитків тощо.

Основними перешкодами на більш широкому впровадженні електронних грошей в Україні на сучасному етапі виступають:

- правове регулювання, яке не встигає за стрімким розвитком відносин в електронній сфері, та законність обігу електронних платіжних засобів в Україні;
- неврегульованість питань оподаткування таких операцій;
- ризик поширення операцій із нелегальних дій з відмивання грошей через платіжні системи;

- відсутність відповідного рівня банківських технологій забезпечення обороту електронних грошей;
- небажання банків здійснення витрат на інноваційні розробки, і заміна наявних банківських продуктів новими;
- відсутність висококваліфікованих фахівців у сфері роботи з електронними грошима;
- невпевненість та недовіра до інноваційних платіжних засобів із боку населення;
- неготовність органів контролю запобігти можливим порушенням у цій сфері й боротися з ними.

Грошові операції сучасного світу також представлені (окрім електронних грошей) і операціями з криптовалютами. Їхня назва походить від використовуваного методу ведення записів про випуск і обіг таких грошей – криптографії (шифрування).

Криптовалюта – розподілена і децентралізована система безпечного обміну і передачі цифрових грошових знаків, заснована на засобах криптографії (шифрування) з метою захисту від підробки, а також забезпечення контролю створення додаткових одиниць.

Також сутність криптовалюти можна сформулювати так, це особлива децентралізована цифрова валюта, яка є публічно доступною у певній спільноті та є засобом збереження й накопичення вартості, може бути використана для придбання реальних товарів, послуг та підтримується технологією блокчейн.

Криптовалюта існує тільки у віртуальному вигляді, тобто операції з нею здійснюються у мережі Інтернет.

До криптовалют належать: біткоїн (Bitcoin, BTC), лайткоїн (Litecoin), піркоїн (Peercoin), неймкоїн (Namecoin), ріпл (Ripple), ефіріум (Ethereum), ЕОС (EOS), стеллар (Stellar), тезер (Tether), кардано (Cardano), монеро (Monero) та ін.

Обіг криптовалют здійснюється завдяки технології **блокчейн** (від англ. block chain – ланцюжок блоків) – публічній базі всіх транзакцій у вигляді

ланцюжків блоків, яка зберігається на всіх комп'ютерах у системі і пов'язані так, що кожен наступний блок містить посилання на попередній.

Криптовалюта створюється шляхом електронних обчислень у вигляді коду, згенерованого комп'ютером. Процес створення такого коду називається «**майнінг**» (з англ. mining – «видобуток корисних копалин»). Отже, майнінг – це процес використання обчислювальних потужностей спеціальною комп'ютерною технікою для створення ланцюжка блоків транзакцій криптовалют (тобто генерації, передачі та перевірки транзакцій криптовалют). Майнери (програмісти, що здійснюють майнінг) здійснюють моніторинг та перевірку транзакцій, які генерують валюту.

Існують два шляхи придбання криптовалюти: її безпосередня генерація або придбання у майнера. Для операцій купівлі-продажу криптовалюти функціонують криптовалютні біржі, спеціальні термінали, а також спеціалізовані обмінні сервіси (Bitfinex, Kraken, Bitstamp, Gemini, Livecoin).

Принцип роботи криптовалют застосовує розподілену, децентралізовану пірингову мережу або p2p (від англ. peer-to-peer system – від партнера до партнера), тобто систему рівноправних взаємовідносин програм користувачів.

Перевагами функціонування криптовалюти та рисами, що підвищують попит на нею, є:

1) цілодобовий доступ до операцій з криптовалютою, можливості перевірки достовірності здійснених операцій;

2) відсутність комісії за здійснення транзакцій грошових коштів між країнами. Комісія за проведення транзакцій стягується тільки в ході добровільної згоди користувача;

3) легкість та швидкість у користуванні криптовалютами завдяки прямій їх передачі від одного власника електронного гаманця до іншого;

4) децентралізований характер функціонування. Фактично оборот валюти не залежить від банків, державних органів, будь-яких фінансових інститутів, які можуть змінювати умови функціонування та нав'язувати свої правила. Курс і операції регулюються цілком користувачами;

5) конфіденційність і анонімність операцій з криптовалютою. Власники криптовалюти захищені від розкриття своєї конфіденційної інформації. Тому, попри те, що усі можуть побачити кількість грошей на кожному окремому рахунку, ніхто не в змозі дізнатись ім'я його власника, адже вся інформація про транзакції зашифрована в наборі символів;

6) емісія більшості видів криптовалют має максимальний поріг, що викликано скінченністю всіх можливих комбінацій символів, що утворюють кожен нову одиницю криптовалюти. Це сприяє зменшенню невиправданої грошової маси в обігу та зниженню рівня інфляції;

7) кожна одиниця криптовалюти має унікальний код і захищена від підробки;

8) відсутність необхідності конвертації в валюту країни виробництва розрахунків.

Зі свого боку, є і «зворотня сторона медалі», а саме недоліки криптовалют. До останніх належать:

- процес обороту криптовалют незворотний, оскільки його не можна скасувати, заблокувати або оскаржити;

- відсутність гарантій на збереження коштів у цілості через відсутність у системі регулювальних механізмів. Мінімальний контроль з боку центральних банків та інших органів управління операціями з випуску і руху криптовалют;

- можливість втрати коштів через крадіжку, наприклад у результаті кібератак на платформи обміну криптовалюти або інфраструктуру користування;

- значна волатильність курсу криптовалют (високий рівень волатильності означає, що ціна криптовалют може протягом короткого проміжку часу потенційно змінюватися в значних межах у будь-якому напрямку). Таким чином, купуючи криптовалюти можна примножити свої вкладення завдяки коливанню курсу, але існує високий ризик, що курс не здійснить значне коливання в бік мінімуму, знецінивши всі вкладені в цю валюту кошти;

– можливість шахрайства. Заощадження у криптовалютах можуть бути використані для побудови фінансових пірамід;

– повна конфіденційність транзакцій роблять можливим спекулювання валютою та використання її для злочинних операцій, таких як легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування злочинної діяльності чи тероризму;

– неоднозначне ставлення до криптовалют із боку урядів різних країн;

– ризик втрати особистого електронного гаманця через втрату спеціального пароля, який відкриває доступ до електронних грошей.

Підходи до визнання криптовалют як законного засобу платежу істотно різняться між різними країнами світу: від повної заборони до визнання їх платіжним засобом. У переважній більшості країн криптовалюти не мають статусу платіжного засобу. Низка країн (із тих, що розвиваються), заборонила обіг криптовалют із метою запобігання ризикам відпливу капіталу та фінансування незаконної діяльності. Інші країни стали на шлях їх повної легалізації.

Отже, порівняння криптовалют та електронних грошей дозволяє виявити такі їхні риси (табл. 5.1).

Таблиця 5.1 – Порівняльна характеристика криптовалют та електронних грошей

Криптовалюти	Електронні гроші
1	2
1) функціонують в цифровій (електронній) формі	1) функціонують у цифровій (електронній) формі
2) грошовою одиницею виступає розроблена валюта (Bitcoin тощо) із легальним статусом в одних країнах та без законного статусу – в інших	2) грошовою одиницею виступає традиційні валюти країн світу, які мають законний статус
3) емітентом виступає приватна компанія (особа), будь-який користувач системи	3) емітентом виступає законно визначена установа під контролем держави
4) регулювання і нагляд в одних країнах здійснюється, в інших – не здійснюється	4) регулювання і нагляд здійснюється

Продовження таблиці 5.1

1	2
5) посередництво у вигляді центрального банку або традиційних фінансово-кредитних установ відсутнє	5) випуск і оборот опосередкований традиційними фінансово-кредитними посередниками

Отже, криптовалюти та електронні гроші мають як схожі, так і відмінні риси.

5.3 Валютна політика. Валютне регулювання і валютний контроль

Окремою складовою економічної політики держави виступає валютна політика. Вона тісно пов'язана з грошово-кредитною, зовнішньоекономічною та фіскальною політикою.

Реалізація валютної політики відбувається на двох рівнях:

– на мікрорівні, де функціонують економічні агенти, що володіють валютними ресурсами і беруть активну участь у валютних операціях, валютна політика впливає на їхню діяльність, спрямовану на одержання прибутку;

– на макрорівні валютна політика спрямована на реалізацію соціально-політичних і економічних орієнтирів, визначаючи цілі та способи їхнього досягнення учасниками валютних відносин.

Валютна політика становить складові економічної політики держави щодо визначення пріоритетів розвитку валютно-економічних відносин та основних принципів їхньої реалізації на певному історичному етапі на національному, регіональному та міждержавному рівнях.

До кола основних цілей валютної політики належать стратегічні та тактичні цілі (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 – Цілі валютної політики

Вид цілей	Сутність
Стратегічні	Підвищення рівня конвертованості національної валюти
	Забезпечення достатнього рівня міжнародних золотовалютних резервів
	Забезпечення курсової стабільності національної валюти
	Досягнення позитивної динаміки платіжного балансу
Тактичні	Забезпечення достатньої пропозиції вільноконвертованої іноземної валюти
	Обмеження необґрунтованого попиту на іноземну валюту
	Забезпечення стабільного функціонування внутрішнього валютного ринку
	Розширення джерел формування пропозиції іноземної валюти
	Оптимізація структури міжнародних золотовалютних резервів

Зміст валютної політики можна поділити на дві основні частини: повсякденне оперативне регулювання поточної валютної кон'юнктури, а також провадження довгострокових структурних змін у міжнародному валютному механізмі, що реалізується шляхом участі держави у міжнародних переговорах та угодах.

Законодавчими важелями досягнення цілей валютної політики виступають: валютне регулювання і валютний контроль.

Комплекс цілеспрямованих дій уповноважених державних або міждержавних органів для забезпечення реалізації пріоритетних цілей валютної політики шляхом регламентації норм щодо формування, розміщення, використання валютних цінностей, проведення інших валютних операцій та визначення режиму курсоутворення національної валюти, має назву **валютного регулювання**.

Основним завданням валютного регулювання є створення таких економічних умов, за яких суб'єкти господарювання та домогосподарства в процесі реалізації свободи власного вибору були би зацікавлені у виконанні дій, які відповідають обраним цілям загальноекономічної, зокрема валютної політики держави.

Інструментами валютного регулювання прийнято вважати:

1) Ринкові інструменти:

- проведення валютних інтервенцій;
- використання офіційних золото-валютних резервів;
- регулювання валютного курсу.

2) Адміністративні інструменти:

- девальвація і ревальвація;
- валютні обмеження, зокрема регламентація доступу учасників на валютний ринок;
- регулювання рівня конвертованості національної валюти.

Поширення обсягів операцій на фінансових ринках, зміцнення зв'язків із міжнародними валютно-фінансовими установами вимагає від кожної держави здійснення ефективного валютного контролю. Його значення також набуває особливого значення у зв'язку із недопущенням операцій із відмивання «брудних коштів», легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму.

Під поняттям валютний контроль необхідно розуміти врегульовану нормами права діяльність спеціально уповноважених контролювальних органів, що проводиться шляхом застосування законодавчих методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій підконтрольними суб'єктами.

До системи органів, що фактично забезпечують ефективне функціонування системи валютного контролю в Україні, передусім відносять Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, окремі міністерства та відомства (Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба).

Особливостями валютного контролю виступають:

- валютний контроль є юридичною формою реалізації валютної політики держави і специфічним видом державного фінансового контролю (виконує специфічну функцію управління у сфері фінансової діяльності держави);
- валютний контроль – один із адміністративних засобів державного регулювання валютних відносин. Валютний контроль нерозривно пов'язаний з валютним регулюванням та валютними обмеженнями;
- характерною рисою валютного контролю, є те, що він покликаний забезпечувати належну поведінку суб'єктів валютних правовідносин відповідно до засобів валютного регулювання та валютних обмежень;
- валютний контроль є складним соціальним явищем, який належить як до внутрішньої, так і зовнішньої політики держави. Він має власні об'єктивні закономірності, які є необхідними для врахування під час планування заходів у цій сфері.

5.4 Валютний ринок. Операції на валютному ринку

Одним із головних об'єктів здійснення впливу валютного регулювання виступає валютний ринок. Факторами, що зумовили формування та розвиток валютного ринку, виступають необхідність обміну однієї національної валюти на іншу під час міжнародних розрахунків та організація валютних відносин.

З економічного погляду **валютний ринок** становить сукупність економічних відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та інших валютних цінностей за курсом, який формується на основі попиту і пропозиції.

З організаційного погляду валютний ринок – це система валютних бірж, комерційних банків та інших установ, які у своїй взаємодії забезпечують можливість здійснювати валютні операції із урахуванням поточної ринкової ситуації. Мережа цих інститутів сприяє вільному доступу на ринок усіх

економічних суб'єктів та реалізації ними можливості на конкурентних засадах проводити доступні міжнародні розрахунки та інші валютні операції.

Попит та пропозиція на валютному ринку мають відповідну особливість, а саме: об'єктом та інструментом купівлі-продажу є гроші різної національної належності. Тому попит на іноземну валюту одночасно є пропозицією національної валюти, а пропозиція іноземної валюти водночас є попитом на національну валюту.

Суб'єктами валютного ринку є усі юридичні та фізичні особи, державні органи, міжнародні організації, комерційні банки, небанківські фінансово-кредитні установи, валютні біржі, брокерські компанії, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

Виходячи із сутності валютного ринку до переліку його функцій відносять:

- визначення і формування попиту і пропозиції на іноземні валюти;
- регулювання валютних курсів;
- забезпечення умов та механізмів для реалізації валютної політики держави;
- забезпечення можливості своєчасного здійснення міжнародних розрахунків;
- забезпечення взаємозв'язку валютних, кредитних та фінансових ринків на національному та міжнародному рівні;
- сприяння розвитку форм міжнародних розрахунків та прискоренню міждержавного платіжного обороту.

Валютні ринки можна класифікувати за такими ознаками (табл. 5.3).

Таблиця 5.3 – Види валютних ринків залежно від різних класифікаційних ознак

Класифікаційна ознака	Вид валютного ринку	Пояснення
1	2	3
1. За сферою розподілу	Національні валютні ринки	функціонують у більшості країн світу. Вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством. На цих ринках проводяться операції з залучення та розміщення коштів у валюті своєї країни
	Міжнародні валютні ринки	сформувалися в тих країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції. Такі ринки переважно регулюються міждержавними угодами, традиціями та домовленістю учасників цих ринків. Операції на цих ринках відбуваються у валютах, відмінних від національних валют
	Світовий валютний ринок	поєднує окремі міжнародні ринки і працює практично цілодобово. З початку доби відкриваються азійські ринки (у містах Токіо, Гонконг, Сінгапур тощо), а після їх закриття працюють європейські ринки (у містах Париж, Лондон тощо), а під кінець дня – ринки американського континенту. Завдяки цьому будь-який суб'єкт валютного ринку може будь-коли, зв'язавшись з центром, здійснити операції з купівлі-продажу валюти
2. Залежно від організації торгівлі валютою	Біржовий ринок	торгівля валютою здійснюється організовано на спеціальному місці, що називається валютна біржа. Організатори біржі за свої послуги отримують великі доходи у формі комісійних. Тому цей вид торгівлі все більше поступається місцем позабіржовій валютній торгівлі
	Позабіржовий ринок	продавці і покупці співпрацюють безпосередньо між собою
3. За характером операцій	Ринок конверсійних операцій	призначений для перетворення або заміни на еквівалентній основі рівновеликих цінностей шляхом їх обміну

Продовження таблиці 5.3

1	2	3
	Ринок депозитно-кредитних операцій	на ньому купівля валюти здійснюється шляхом її залучення на депозитні вклади на узгоджені строки та наступний продаж у формі надання кредитів на різні строки
4. За видами конвертованості операцій	Ринок касових операцій	купівля-продаж валюти відбувається в умовах поставки її не пізніше другого робочого дня з дня укладання угоди за курсом, узгодженим у момент її підписання
	Ринок ф'ючерсних операцій	торгівля відбувається за угодою, що передбачає оплату валюти через певний час після укладання угоди за ціною, наперед визначеною в контракті. Метою торгівлі на цьому ринку є отримання різниці в курсі валют з моменту укладання угоди до моменту її оплати
	Ринок опціонів	опціон (від лат. optionis – вільний вибір) – це умова, що включається в біржові угоди на строк, за якою одній зі сторін надається право вибору між альтернативними елементами угоди. Отже, на цьому ринку здійснюється торгівля з відстрочкою поставки валюти на термін, який перевищує два робочих дні за біржовою угодою (чи контрактом) з наданням права (але не зобов'язання) купувати або продавати валюту на певних умовах у майбутньому з фіксацією ціни на час укладення угоди або на час придбання валюти
5. За територіальною ознакою	Європейський валютний ринок	
	Азіатський валютний ринок	
	Північноамериканський валютний ринок	

Валютний ринок виконує свої функції за допомогою властивих йому **валютних операцій**, під якими розуміються здійснювані суб'єктами валютного ринку операції торговельного, кредитного чи розрахункового характеру, пов'язані з використанням валюти та платіжно-кредитних інструментів, виражених у валюті.

Динамічний розвиток міжнародного співробітництва, вдосконалення асортименту та якості банківських послуг обумовили появу значного кола валютних операцій, які постійно модифікуються та видозмінюються. Систематизація багатьох валютних операцій дозволяє виділити такі їх види (рис. 5.4).

Рисунок 5.4 – Види валютних операцій

Касові операції – це операції з негайною оплатою.

Строкові операції – операції з відстрочкою оплати на термін, що перевищує два робочих дні.

Операції спот – це валютні угоди на короткотермінову (до 48 год.) доставку валюти із негайною оплатою. Угода укладається за поточними цінами (курсами) на день її підписання, а обмін валюти – наступного дня після підписання угоди. Курс, за яким здійснюється ця операція, називається СПОТ-курс.

Операції своп. Валютна своп-операція – це покупка іноземної валюти з негайною оплатою в національній валюті і з умовою подальшого зворотного викупу. Ця валютна операція поєднує купівлю або продаж валюти на умовах «спот» із одночасним продажем (або купівлею) тієї ж валюти на певний термін на умовах «форвард», тобто здійснюється комбінація двох протилежних конверсійних угод на однакові суми, але з різними датами валютування. На сьогодні у світовій практиці «свопи» є одними із найпоширеніших фінансових інструментів, що використовуються банками і корпораціями для управління своїми активами і пасивами.

Форвардні операції – це різновид строкових операцій, що полягає у купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступним передаванням її в обумовлений строк і за курсом, визначеним на момент укладання контракту. Вони здійснюються здебільшого на позабіржовому міжбанківському ринку.

Ф'ючерсні операції – це також різновид строкових операцій, у яких два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму валюти у певний час за курсом, встановленим у момент укладання угоди. Ці угоди здійснюються на біржах і під їхнім контролем.

Своєрідною формою термінової угоди двох сторін є **опціон** – право вибору часу поставки або платежу за визначеним курсом (страйк-курсом) певної суми валюти, а також можливість відмови від угоди, що надається опціонером своєму партнеру. До того ж обумовлюється не чітка дата виконання опціону, а лише період часу, протягом якого він дійсний. Опціони широко

використовуються у ситуації невизначеності часу і суми валютних надходжень, різких коливань валютного курсу, в умовах нестійкої кон'юнктури ринку.

Валютний арбітраж становить купівлю-продаж іноземних валют з наступною зворотною угодою для отримання різниці валютних курсів у часі або за рахунок різниці в курсах різних валют та різних ринків.

5.5 Валютний курс та його види

У процесі здійснення широкого кола грошових операцій між економічними суб'єктами різних країн виникає потреба купівлі або продажу іноземної валюти за національну. І на цьому шляху актуалізується питання визначення валютного курсу, який оцінює вартість валют різних країн через валюти інших країн. Виступаючи ваговою складовою міжнародних економічних відносин, валютний курс прямо впливає на зв'язок національної економіки зі світовим ринком.

Під **валютним курсом** варто розуміти співвідношення між двома валютами, що визначається їхньою купівельною спроможністю та їхньою зовнішньою корисністю (чинниками зовнішнього попиту на ці валюти).

Купівельна спроможність валюти – це сума товарів та послуг за їхніми цінами, які можна придбати за національну грошову одиницю.

Валютному курсу властиві такі функції:

- засіб інтернаціоналізації грошових відносин;
- спосіб перерозподілу національного продукту між країнами, що здійснюють зовнішньоекономічні зв'язки;
- спосіб порівняння цінових структур і результатів виробництва окремих країн;
- інструмент порівняння вартостей (цін) національного і світового ринку.

На валютний курс впливають такі фактори, як зміна обсягів ВВП, стан торговельного балансу країни, рівень інфляції, внутрішня та зовнішня

пропозиція грошей, відсоткові ставки, перспективи політичного розвитку, державне регулювання валютного курсу.

При визначенні і відображенні валютних курсів розрізняють валюту котирування і базу котирування. **Валюта котирування** – це та іноземна валюта, курс якої визначають, а **база котирування** – валюта, з якою порівнюють конкретну грошову одиницю. Наприклад, у записі EUR / USD валютою котирування виступатиме долар, а базою євро.

У сучасному світі порядок встановлення валютних курсів базується на методі валютного котирування. **Котирування** (від фр. coter – розмічати, нумерувати) – це встановлення курсу валюти, тобто визначення її вартості в іноземних валютах. Котируванням займаються офіційні державні органи. При котируванні валют вказується курс продавця (за яким банки продають валюту) і курс покупця (за яким банки купують цю валюту). Розрізняють пряме, обернене і крос-котирування (табл. 5.4).

Таблиця 5.4 – Види котирування під час встановлення курсу валюти

Вид котирування	Характеристика	Пояснення
Пряме котирування	виражає кількість національної валюти, яку потрібно віддати за одиницю іноземної	національна валюта відображається у знаменнику (або справа) і є валютою котирування, а іноземна – у чисельнику (або зліва) і є базою котирування
Обернене котирування	виражає кількість іноземної валюти, яку треба віддати за одиницю національної	національна валюта відображається у чисельнику і є базою котирування, а іноземна – у знаменнику (або справа) і є валютою котирування
Крос-котирування	вираження курсів двох валют одна до одної через курс кожної з них до третьої валюти (зазвичай до долара США)	використання крос-курсів обумовлено тим, що часто для валют, обсяги застосування яких у міжнародних торгових і фінансових операціях незначні, існують курси тільки по відношенню до долара США, а практика вимагає визначення певного співвідношення саме між цими валютами

Найчастіше на практиці використовують три методи розрахунку крос-курсів:

1) з прямим котируванням до долара США (долар є базою котирування для обох валют). Наприклад, потрібно розрахувати крос-курс євро до швейцарського франка EUR / CHF . $USD / CHF = 1,3100$; $USD / EUR = 1,5500$. Тоді крос-курс буде представляти:

$$EUR / CHF = \frac{USD / CHF}{USD / EUR} = \frac{1,3100}{1,5500} = 0,8452$$

2) з прямим і зворотним котируванням до долара США, якщо долар є базою котирування лише для однієї з валют;

3) зі зворотним котируванням до долара США, якщо долар є валютою котирування для обох валют.

У реальній практиці міжнародних відносин застосовуються наступні види режимів валютних курсів:

1) **фіксований курс валюти** – закріплений державою, центральним банком та не залежить від ринкових змін. Обмінний курс валюти або взагалі не змінюється, або підтримується в межах вузького діапазону завдяки взяттю центральним банком офіційного зобов'язання з підпорядкування монетарної політики цілям стабілізації валютного курсу загалом. Найбільш доцільний за умов внутрішніх кризових ситуацій в нестабільній економіці, тому що забезпечує нижчі темпи інфляції, стабільні умови для зовнішньоекономічної діяльності, створює можливість прогнозувати розвиток ситуації в країні;

2) **плаваючий (гнучкий) курс валюти** – валютний курс у країні визначається дією ринкових механізмів і законів на валютному ринку. Будь-які офіційні інтервенції на валютному ринку спрямовані на пом'якшення динаміки зміни та запобігання невиправданим коливанням курсу, а не на встановлення його певного рівня.

Більшість країн світу не використовують суто фіксований або плаваючий валютний курс у їх чистому вигляді, а віддають перевагу можливості їх різного поєднання у формі змішаних режимів валютних курсів.

Правильне визначення валютних курсів має важливе практичне значення, оскільки валютний курс безпосередньо впливає на ціну імпорту, виражену в національній валюті, та на ціну експорту, що конвертується в іноземну валюту. Тому його динаміка тісно пов'язана з темпами інфляції та може бути індикатором зовнішньої конкурентоспроможності, а внаслідок цього – можливих змін у платіжному балансі країни.

6 КРЕДИТ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

6.1 Передумови виникнення та необхідність кредиту

У розвитку всіх сфер діяльності та секторів економіки кожної держави важлива роль належить кредиту. Як важливе джерело капітальних інвестицій, кредит відіграє роль ефективного важеля реалізації підприємцями нових комбінацій виробничих факторів та втілення інновацій, котрі здатні забезпечити динамічні зміни в економіці та соціально-економічний прогрес. Кредит має особливий вплив на розвиток реальної економіки і фінансову сферу. За ступенем розвитку кредитних відносин вимірюється ступінь зрілості економічних систем у ринкових умовах.

Кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства. Поряд із появою грошей його винайдення вважають одним із найгеніальніших винаходів людства. Функціонування кредиту історично зафіксовано вже у перших цивілізаціях і поширювалося з розвитком суспільства.

Основними передумовами та причинами виникнення кредиту прийнято вважати такі (табл. 6.1).

З еволюційного погляду кредит виник на основі функції грошей як засобу обороту.

Таблиця 6.1 – Історичні аспекти виникнення кредиту

Передумови виникнення кредиту	1. Необхідність акумуляції тимчасово вільної вартості для надання її в позичку. Вже у період розпаду первіснообщинного ладу спостерігалось майнове розшарування суспільства, коли бідніший мусив звертатися за позичкою до багатшого. У сучасних умовах така закономірність не є обов'язковою: через різні причини тимчасово вільні ресурси у грошовій чи натуральній формах можуть бути в одних юридичних чи фізичних осіб, а потреба в їх запозиченні виникає в інших
	2. Збіг економічних інтересів кредитора і позичальника. Це досягається через переговори між ними щодо основних умов надання кредиту (розміру і терміну позички, величини позичкового відсотка та порядку його сплати тощо), а також необхідність матеріальної відповідальності її учасників за виконання взятих на себе зобов'язань
	3. Необхідність матеріальної відповідальності її учасників за виконання взятих на себе зобов'язань. Тому ці учасники мають бути самостійними юридичними особами. Фізичні ж особи можуть стати суб'єктами кредитних відносин за умови їхньої дієздатності з правового погляду
	4. Отримання позичальником регулярних доходів, за рахунок яких він зможе погасити кредит (виручка від реалізації товарів, заробітна плата, пенсія, допомога тощо)
Причини виникнення кредиту	1. Потреба здійснення підприємницької діяльності за відсутності власних коштів
	2. Необхідність реалізації товару у випадку відсутності коштів у покупців
	3. Наявність тимчасово вільних коштів в одній сфері економіки внаслідок нерівномірного обігу капіталів та одночасна потреба в них в іншій сфері
	4. Форс-мажорна неплатоспроможність суб'єктів економіки, внаслідок якої виникає потреба у додаткових коштах

З виникненням кредиту гроші (окрім функції міри вартості та засобу обігу) почали виконувати і функцію засобу платежу. Ознакою цієї функції є відрив моменту відчуження товару від одержання грошового еквівалента. За цих умов кредит полегшував реалізацію товарів. Саме в цьому й полягає найбільш поширена причина потреби кредиту. Пізніше, з розвитком товарно-грошових відносин, необхідність у кредиті зумовлювалася не тільки потребами

сфери обміну, а й інших сфер суспільного відтворення – виробництва, споживання. Можна підсумувати, що коливання потреби в оборотному капіталі є однією з причин необхідності кредиту.

Сутність кредиту, як і його форма, постійно розвивається й ускладнюються. В основі його еволюції є постійні вдосконалення економічних відносин у суспільстві, що потребує підняття на новий рівень відносин між суб'єктами кредитних відносин.

Поняття «кредит» походить від латинського слова *credo, creditum* – тобто «вірю», «довіряю», «позика». Саме тому сутність кредиту розглядається як довіра одного економічного суб'єкта до іншого, на підставі чого у позику надається певна вартість у грошовій (товарній) формі для тимчасового користування. Саме факт довіри виступає базою кредитних відносин, однією з найважливіших передумов їх виникнення.

Таким чином, сутність **кредиту** можна сформулювати так:

– з одного боку, як суму коштів, яка рухається між кредитором і позичальником;

– з іншого боку, як сукупність економічних відносин, які виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів і використання їх на умовах повернення й оплати.

Об'єктом кредиту виступає позика, що передається одним суб'єктом іншому. **Суб'єктами** кредитних відносин є позичальники, які мають потребу в додаткових коштах, та кредитори, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти і передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам. Ними можуть бути фізичні і/або юридичні особи (підприємства, організації, установи, урядові структури тощо), а також держава.

Кредитор – це суб'єкт кредитних відносин, який надає гроші в тимчасове користування з метою отримання прибутку у вигляді позичкового відсотка.

Позичальник – це суб'єкт кредитної угоди, отримувач позики. Кредитор акумулює і розміщує в позику вільні ресурси, позичальник використовує отримані кошти в господарській діяльності. Характерною ознакою

позичальника є те, що він не стає власником позичених коштів, а лише тимчасовим розпорядником. Тому його права стосовно використання цих коштів дещо обмежені – він не може вийти за межі тих умов і цілей, які передбачені його угодою з позичальником. З цього погляду позичальник перебуває в певній залежності від кредитора. Позичальниками можуть бути всі ті особи, що й кредиторами. Особливу роль серед позичальників виконують банки – вони є не тільки колективними кредиторами, а й колективними позичальниками: позичають гроші одночасно у великої кількості кредиторів та у великих обсягах.

Основними ознаками кредитивних відносин є такі:

1) учасники кредитних відносин повинні бути власниками певної маси вартості і вільно нею розпоряджатися;

2) кредитні відносини є добровільними та рівноправними;

3) кредитні відносини не змінюють власника цінностей, з приводу яких вони виникають. Кредитор залишається власником переданої в борг вартості, а позичальник одержує її лише у тимчасове розпорядження, після чого повинен повернути власникові;

4) учасники кредитних відносин повинні нести економічну відповідальність за своїми зобов'язаннями. Без цього вони не зможуть набути статусу ні кредитора, ні позичальника;

5) кредитні відносини є добровільними та рівноправними. Тільки за цих умов вони будуть взаємовигідними і зможуть ефективно розвиватися;

6) економічною основою кредиту є мобілізація й нагромадження тимчасово вільних коштів і формування з них позичкового капіталу;

7) кредитні відносини є вартісними, оскільки виникають у зв'язку з рухом вартості (грошей чи матеріальних цінностей).

6.2 Класифікація форм та видів кредиту

Матеріальна основа позичених цінностей, які рухаються між кредитором і позичальником, виступає зовнішнім проявом кредитних відносин, або **формою кредиту**.

Прийнято вважати, що кредит може приймати дві форми: товарну і грошову (рис. 6.1).

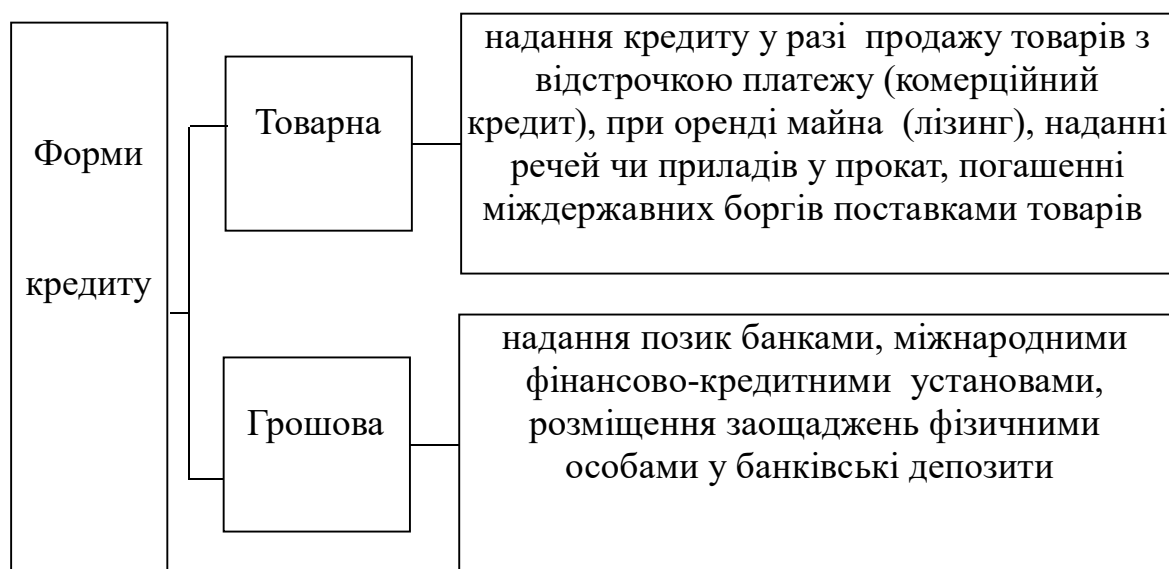

Рисунок 6.1 – Форми кредиту

Матеріальні цінності виступають об'єктом товарної форми кредиту, а кошти – об'єктом грошової форми кредиту. Дві форми кредиту виступають двома проявами єдиної форми кредиту (вартісної) і є рівноправними.

Товарна форма кредиту вважається історично першою із його форм. Можна сказати, що така форма кредиту відображала еквівалентний обмін окремих видів товарів, наприклад, коли, кредит надавався в товарній формі і повертається в товарній формі, плата отримувалася також товаром. Основною рисою грошової форми кредиту є те, що кредит надається в вигляді грошової суми і повертається грошима. Грошова форма найбільш типова, вона переважає в сучасній економічній системі. Окрім товарної і грошової форми кредиту, прийнято виділяти і змішану форму кредиту, яка відображає ситуацію надання кредиту в товарній формі, а повернення – у грошовій формі.

Класифікація різних проявів форм кредиту, що деталізована за організаційно-економічними ознаками, має назву «**вид кредиту**». Численні види кредиту, які функціонують у сучасному економічному просторі, «вписуються» в одну з двох форм кредиту, конкретизуючи їх внутрішній зміст.

Загальноприйнятою класифікацією видів кредиту виступає такий їхній поділ (рис. 6.2).

Рисунок 6.2 – Основні види кредиту

Споживчий кредит призначений для споживчих потреб широких верств населення. Функціонування такого виду кредиту сприяє прискоренню реалізації товарних запасів, надання послуг, а також збільшує платоспроможний попит населення.

Суб'єктами споживчого кредиту є банки, небанківські кредитні установи, торговельні заклади та населення. Об'єктами споживчого кредиту є витрати, пов'язані із задоволенням потреб населення. Прийнято поділяти ці витрати на дві групи: витрати на задоволення потреб поточного характеру (наприклад, придбання товарів в особисту власність); витрати на задоволення потреб капітального або інвестиційного характеру (будівництво житла, утримання нерухомого майна).

Міжнародний кредит здійснюється через надання валютних і товарних ресурсів на умовах зворотності та виплати відсотків, переважно у вигляді позик. Необхідність і значення міжнародного кредиту обумовлені потребами розширення і збільшення обсягів світової торгівлі, розвитку світогосподарських зв'язків і прискорення міжнародних платежів.

Суб'єктами міжнародного кредиту є державні структури, банки, міжнародні та регіональні валютно-кредитні організації, підприємства та інші юридичні особи, окремі громадяни, кредиторами й позичальниками – представники різних країн. У сучасному світі найбільш відомими міжнародними кредитними організаціями є Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) та інші.

Об'єктами кредитування є передані кредитором у тимчасове розпорядження позичальника товарні й валютні ресурси, грошовий та товарний капітал, рухоме та нерухоме майно або витрати, пов'язані із задоволенням потреб держави.

Метою надання **комерційного кредиту** виступає прискорення кругообігу капіталів підприємств і процесу реалізації товарів, а також стимулювання збуту, залучення нових клієнтів. Комерційний кредит надається в товарній формі, а кредитором виступає підприємство - постачальник товарів (робіт, послуг), а

позичальником – підприємство-покупець. Суб'єктами комерційного кредиту виступають кредитор і позичальник. Об'єктом комерційного кредиту є товарний капітал.

Іпотечний кредит видається на придбання або будівництво житла або покупку землі. Кредиторами можуть бути банки, іпотечні банки, спеціальні іпотечні компанії. Позичальниками можуть бути юридичні й фізичні особи, що мають у власності об'єкти іпотеки, або поручителів, які надають у заставу об'єкти іпотеки на користь позичальника. Об'єктами іпотеки виступають: земельні ділянки, підприємства, будинки, спорудження, житлові будинки й квартири, дачі, садові будинки.

Державний кредит функціонує з метою мобілізації державою коштів для фінансування державних видатків, дефіциту державного бюджету, а також пріоритетних суспільних потреб. Кредитори (юридичні, фізичні особи) виступають суб'єктами державного кредиту, а позичальником виступає держава.

Джерелом погашення державних позик і виплати відсотків за ними, а також надання позик є здебільшого ресурси бюджету. Держава (і як позичальник, і як кредитор) відповідно до її функціонального призначення переважно не ставить на перше місце економічну вигоду, беручи участь у кредитних відносинах. Кредити, які надає держава, спрямовуються на вирішення важливих соціально-економічних програм і є пільговими. А взяті державою у борг кошти можуть спрямовуватися на покриття нагальних поточних потреб соціально-економічного характеру. Проте є і негативні наслідки зловживання залученням кредитних ресурсів для покриття державних видатків та покриття дефіциту бюджету, адже погашати борги прийдеться нащадкам.

Банківський кредит – це найбільш розповсюджена форма кредиту (адже саме банки найчастіше надають позики суб'єктам), а також це основний вид кредиту в економіці (так як кредит для банку – це головна сфера його діяльності).

Об'єктом банківського капіталу виступає грошовий капітал, що передається позичальникові в тимчасове використання. Суб'єктами банківського кредиту є кредитор (банк) і позичальник (підприємства, домашні господарства, держава).

Основними особливостями банківського кредиту виступають:

– кредитні відносини банку із клієнтом будуються на принципах терміновості, зворотності, платності й забезпеченості кредиту й оформляються договором;

– джерелами формування банківських кредитних ресурсів є власні кошти банків, тимчасово вільні грошові кошти, внесені в банк економічними суб'єктами на банківські рахунки або депозити, міжбанківські кредити та кошти, одержані від випуску цінних паперів;

– кредитні операції здійснюються банками в межах власних кредитних ресурсів. Величина кредитних ресурсів банків залежить від рівня обов'язкових економічних нормативів регулювання діяльності комерційних банків, що встановлюються НБУ.

6.3 Функції кредиту. Процент за кредит

Сутність кредиту розкривається у його функціях. Кредит виконує такі функції: перерозподільну, емісійну і контрольну.

1. Перерозподільна функція – відображає перерозподіл за допомогою кредиту грошових капіталів між різними суб'єктами економіки на засадах повернення та платності. Процес мобілізації тимчасово вільних грошових коштів економічних суб'єктів та їхнє розміщення на ринку позичкового капіталу дозволяє здійснювати перерозподіл позикового капіталу в найпріоритетніші сфери економічної діяльності.

2. Емісійна функція – пов'язана із механізмом створення за рахунок кредиту додаткових засобів платежу. Кредит сприяє економії витрат обігу шляхом заміщення частини грошового обороту кредитними засобами обігу.

Особливого значення ця функція набула при переході від використання повноцінних грошей до введення кредитних засобів обігу. Зазвичай будь-яка емісія є результатом кредитної операції, завдяки якій збільшується маса грошей в обігу. І, навпаки, погашення кредиту зменшує таку кількість.

3. Контрольна функція – у процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди. Кредит значно посилює контрольні процеси в економічній діяльності, підвищує ефективність використання коштів, стимулює процес розширеного відтворення. Ця функція дає змогу мінімізувати кредитний ризик, реалізувати цільовий характер кредиту: стимулює позичальника раціонально й ефективно використовувати позичені кошти.

У процесі кредитних відносин позичальники (як покупці специфічного товару – капіталу) зобов'язані сплачувати власникам позичкового капіталу процент, який, таким чином, представляє ціну цього капіталу. Процент слугує вираженням споживчої вартості позичкового капіталу як товару – його спроможності приносити прибуток.

Процент за кредит – це плата, що одержує кредитор від позичальника за користування позиковими коштами.

Процент є другою економічною змінною після валютного курсу, за якою жорстко спостерігають в економіці, тому що процентна ставка є вартістю позички для позичальника і платою кредитору за інвестування. Майже кожного дня повідомляється динаміка процентних ставок, тому що процентні ставки прямо впливають на щоденне життя громадян і мають важливі наслідки для стану економіки. Процентна ставка впливає на стан інвестицій і на рішення суб'єктів підприємницької діяльності щодо інвестування або збереження власних коштів у формі фінансових активів.

Суттєвим є вплив процентної ставки і на щоденне життя громадян, на їхні власні рішення відносно споживання і нагромадження. Зокрема, процентні ставки впливають на особисті рішення індивідів чи купити товар, чи придбати цінні папери, чи вкласти грошові кошти на вкладний рахунок. Процентні ставки

також впливають на економічні рішення підприємств та домашніх господарств, зокрема, чи використовувати свої грошові кошти на інвестування, чи зберігати свої грошові кошти в банківській установі.

Високі процентні ставки стимулюють інвесторів до вкладання грошових коштів в інструменти фінансового ринку, однак обмежують можливості підприємців брати кредити. Високі процентні ставки заохочують також вкладників до заощаджень. За високих процентних ставок вкладник може отримати більший прибуток у формі процента, якщо вкладе власні заощадження на депозитний рахунок у банківській установі або в цінні папери.

Показником, що кількісно характеризує плату за кредит, є **норма процента (Н%) або процентна ставка**, що розраховується як відношення річного доходу, отриманого на позиковий капітал, до суми капіталу, який надано в кредит, помноженого на сто відсотків:

$$H_{\%} = \frac{\text{Річний дохід на позиковий капітал}}{\text{Середньорічна сума наданого кредиту}} \times 100. \quad (6.1)$$

Встановлення розміру норми проценту повинно покривати витрати позикодавця, які пов'язані з цією кредитною операцією, і приносити йому хоча б мінімальний дохід.

На розмір норми процента прямо впливає механізм конкуренції на ринку позикових капіталів. Саме співвідношення між пропозицією позикових капіталів і попитом на них визначає розмір норми процента.

Факторами, що впливають на норму процента, є:

- економічна кон'юнктура (циклічні рухи промислового виробництва);
- масштаби виробництва (чим більші розміри виробництва, тим більше і сума тимчасово вільних грошових коштів, які перетворюються на позикові капітали);
- обсяг грошового капіталу (розміри тієї частини грошових доходів, яка мобілізується банківською системою та фінансовими посередниками і перетворюється на позикові капітали).

У практиці кредитування прийнято виділяти два види норм процента:

- ринкова норма процента – залежить від кон'юнктури грошового ринку, тобто від співвідношення попиту і пропозиції на позиковий капітал;
- середня норма процента складається на грошовому ринку за певний період.

7 ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ГРОШОВОГО РИНКУ

7.1 Суть, призначення та види фінансового посередництва

Характерною рисою сучасної грошово-кредитної системи виступає функціонування інституту посередництва, який перерозподіляє наявні фінансові ресурси (заощадження) в інвестиції.

Фінансове посередництво – це специфічний вид діяльності банківських та небанківських фінансових установ на грошовому ринку, що полягає в акумуляції вільних грошових коштів суб'єктів економіки в обмін на свої зобов'язання і надання цих коштів суб'єктам, які потребують додаткових грошових ресурсів.

Фінансовими посередниками, зі свого боку, називають установи, організації, які опосередковують рух грошових коштів між суб'єктами економіки.

Механізм діяльності фінансових посередників такий:

1) економічні суб'єкти, які володіють надлишком грошових ресурсів (заощаджувачі), передають грошові кошти фінансовим посередникам. У відповідь економічні суб'єкти отримують від фінансових посередників винагороду за користування грошовими коштами. Іншими словами, фінансові посередники створюють свої фонди, беручи кошти в борг у заощаджувачів, за що останнім виплачується процентний дохід;

2) економічні суб'єкти, які потребують грошових ресурсів для свого розвитку (позичальники) звертаються до фінансових посередників із запитом на грошові кошти. І отримують ці грошові кошти на умовах посередника. Фактично фінансові посередники, акумулюючи «вільні» кошти, надають їх під вищі відсотки зацікавленим економічним суб'єктам;

3) різниця між отриманим і виплаченим процентним доходом спрямовується на покриття витрат фінансового посередника та на його прибуток.

Отже, призначенням фінансових посередників є сприяння руху капіталу (заощаджень) до економічно найефективніших споживачів за допомогою різних інструментів. Комбінація інструментів фінансового ринку дозволяє надавати широкий спектр фінансових послуг.

Існує велика кількість класифікацій фінансових посередників залежно від критеріїв їхнього поділу. Наприклад, міжнародна класифікація фінансових посередників виділяє такі їх групи (табл. 7.1).

Згідно з вітчизняним законодавством фінансових посередників виокремлюють у дві групи: банківські (універсальні, інвестиційні, спеціалізовані) та небанківські установи (рис. 7.1).

Рисунок 7.1 – Групи фінансових посередників згідно з вітчизняною класифікацією

Таблиця 7.1 – Групи фінансових посередників згідно з міжнародною класифікацією

Вид фінансового посередника	Характеристика
1. Депозитні установи (банки (комерційні, ощадні), кредитні спілки, ощадно-позикові інститути)	це фінансово-кредитні установи, які отримали право залучати депозити на рахунки. До цієї групи належать: кредитні спілки, які створюються певною групою осіб на кооперативних засадах та здійснюють кредитні операції в межах членів цієї групи; ощадно-позикові асоціації, які акумулюють грошові кошти на депозитних рахунках, а споживче кредитування здійснюють під заставу нерухомого майна
2. Ощадні установи контрактного типу (пенсійні фонди, страхові компанії)	це фінансово-кредитні інститути, що залучають грошові кошти за рахунок періодичних внесків на довгостроковий період на договірних засадах. Фінансові ресурси страхових компаній, як одного із видів фінансових посередників цієї групи, формуються за рахунок внесків фізичних та юридичних осіб на страхування житла від нещасних випадків та інших непередбачуваних ситуацій. Ці грошові кошти спрямовуються на кредитування або фінансування купівлі цінних паперів (акцій та облігацій фірм, державних облігацій). Створення пенсійних фондів сприяє зниженню податкових платежів суб'єктів господарювання, а вільні кошти спрямовуються на придбання цінних паперів найбільш надійних компаній
3. Інвестиційні посередники: інвестиційні банки, фінансові компанії, іпотечні банки	отримують фінансові ресурси шляхом випуску власних акцій або облігацій та їхнього продажу на фінансовому ринку. Надають такі види послуг: довгострокове інвестиційне кредитування, що сприяє розвитку інновацій та науково-технічному прогресу; довгострокове іпотечне кредитування; довгострокове кредитування споживчих потреб, будівельних проектів, потреб малого підприємництва

Нині в нашій країні небанківські фінансові посередники «потіснили» банки в акумуляції заощаджень населення і стали важливим постачальником позикового капіталу. Зростання популярності саме небанківських фінансових посередників пояснюється наданням такими установами спеціальних послуг, які не можуть надавати банки. Крім того, коло небанківських фінансових посередників (страхові компанії, пенсійні фонди), на відміну від банків, можуть

акумулювати грошові заощадження на довготривалі строки, а значить здійснювати довгострокові інвестиції.

До небанківських фінансових посередників зараховують:

– **кредитні спілки** – різновид кооперативів, створений окремими групами населення з метою об'єднання коштів для вирішення практичних проблем. Кредитні спілки утворюються на паях для короткострокового кредитування їхніх учасників (для будівництва або ремонту будинку, купівлі автомобіля тощо);

– **ломбарди** – це кредитні установи, які надають грошові позики під заставу рухомого майна. Ломбарди створені з метою надання можливості населенню зберігати предмети особистого користування і домашнього вжитку, а також брати позику під заставу цих речей;

– **фінансові компанії** здійснюють кредитування клієнтів шляхом купівлі їхніх боргових зобов'язань. Серед фінансових компаній важливе місце посідають холдинг-компанії. Купівля зобов'язань дозволяє їм тримати великі пакети акцій компаній і здійснювати контроль над їхньою діяльністю. До фінансових компаній належать і кредитні установи, що обслуговують гуртову та роздрібну торгівлю, зокрема діючі у сфері споживчого кредиту;

– **лізингові компанії** – організації, які купують предмети довгострокового кредитування (машини, обладнання, транспортні засоби тощо) і надають їх у довгострокову оренду (на 5–8 років і більше) фірмі-орендарю, яка поступово сплачує лізинговій компанії вартість взятого в оренду майна;

– **факторингові компанії** – це організації, які купують дебіторську заборгованість клієнтів, пов'язану з постачанням товарів або наданням послуг;

– **інвестиційні компанії і інвестиційні фонди** – здійснюють кредитування малих та середніх підприємств. Їх інвестиційні програми розраховані зазвичай на недовготривалий період і здійснюються в невеликих масштабах на відміну від інвестиційних банків;

– **пенсійні фонди** створюються підприємствами для виплати пенсій працівникам і службовцям. Це державні чи приватні організації, що

утворюються для забезпечення населення коштами на період після виходу на пенсію (виплати пенсій). Вони утворюються завдяки внескам працюючих та підприємців, володіють значними сумами грошових коштів, які вкладають в акції та облігації різних підприємств. У західних країнах пенсійні фонди створюються приватними та державними корпораціями, фірмами та підприємствами для виплат пенсій та допомоги працівникам і службовцям. Кошти цих фондів утворюються за рахунок внесків робітників, службовців, підприємств, а також прибутків від інвестицій самих пенсійних фондів;

– **страхові компанії** – це фінансові інститути, які утворюються для відшкодування можливих збитків у результаті стихійного лиха, інших несприятливих умов. Ці організації утворюють спеціальний фонд (страховий фонд) за рахунок страхових внесків громадян та юридичних осіб – страхувальників (ці внески мають вигляд купівлі страхових полюсів). Страхові компанії здійснюють страхування життя або майна. У нашій країні існує майнове і особисте страхування. *Майнове* страхування розрізняється залежно від категорії та за видами застрахованого майна – страхування будівель та споруд, сільськогосподарських культур та тварин, засобів автотранспорту і рибальських суден, домашнього майна тощо. *Особисте* страхування поділяється на страхування життя, яке охоплює змішане страхування, страхування дітей, шлюбне, страхування пенсій, на випадок смерті та втрати працездатності (довічне і на певний строк), страхування від нещасних випадків, у якому розрізняються особисте страхування, страхування за рахунок підприємств і організацій, страхування пасажирів.

Сутність фінансових посередників розкривається через перелік функцій, що вони виконують. Ключовою функцією фінансових посередників вважають функцію перерозподілу вільних фінансових ресурсів в економіці, тобто оптимальний розподіл фінансових ресурсів між галузями економіки шляхом акумулювання коштів індивідуальних інвесторів (постачальників капіталу), їхньої трансформації і переміщення до споживачів капіталу. До переліку інших функцій належать:

– задоволення інтересів одночасно і позичальників фінансових ресурсів, і кредиторів, що досягається шляхом якісного менеджменту активами на основі економії на масштабі, скорочення часу на пошук кредитора/позичальника, мінімізації ризиків та державного нагляду й регулювання діяльності фінансових посередників;

– акумуляція заощаджень одних суб'єктів та їх подальше інвестування в проекті інших суб'єктів;

– мінімізація фінансових ризиків за рахунок їх перерозподілу між учасниками процесу інвестування;

– формування економічної кон'юнктури на ринку капіталу, збалансування попиту та пропозиції на фінансові ресурси шляхом залучення великої кількості ринкових учасників;

– вплив на формування справедливої вартості фінансових активів на ринку на основі співвідношення попиту та пропозиції на фінансові ресурси;

– посередництво у сфері грошових розрахунків при одночасному зменшенні витрат на їх здійснення;

– підвищення ефективності розміщення інвестицій в умовах невизначеності.

Фінансові посередники відіграють важливу роль у розвитку економічних процесів та операцій фінансового ринку. Їхня діяльність сприяє зменшенню вартості фінансових операцій, підвищує ліквідність фінансових активів, диверсифікує ризик, створює умови для активізації роботи всіх учасників фінансового ринку. Ступінь розвитку фінансового ринку характеризується кількістю і різноманітністю фінансових посередників, а також асортиментом фінансових послуг, які вони надають учасникам ринку.

7.2 Банки як суб'єкти посередництва.

Функції та принцип побудови банківської системи

Банківські установи як найважливіший елемент відтворювальної структури економіки організують рух і перерозподіл ресурсів суспільства в їх грошовому виразі.

Як фінансовий посередник банк становить заклад, що займається фінансовими та кредитними операціями переважно як посередник між юридичними та фізичним особами, які мають «вільні» грошові кошти, та юридичними і фізичними особами, яким потрібні кошти для реалізації своїх проектів.

З погляду управління банк розглядається як підприємство, яке виготовляє і постачає на ринок особливий продукт ринку – кредитні ресурси та інші фінансові продукти. З цього погляду, банк – це установа, яка створена для залучення грошових коштів і розміщення їх від свого імені на умовах повернення, платності і строковості, та здатна впливати на пропозицію грошей через грошово-кредитний мультиплікатор. **Грошово-кредитний мультиплікатор** – це коефіцієнт збільшення (зменшення) надлишкових резервів банківської системи, який утворюється внаслідок процесу створення нових банківських депозитів (безготівкових грошей) у процесі кредитування клієнтів банками на основі додаткових (вільних) резервів, що надійшли до банку ззовні.

Базовими посередницькими операціями, що виконують банки, виступають:

- 1) прийом грошових вкладів від клієнтів;
- 2) надання клієнтам позичок і створення нових платіжних засобів;
- 3) здійснення розрахунків між клієнтами.

Крім того, банк може виконувати й інші операції, такі як інвестиційні операції, інкасація і перевезення грошових цінностей, ведення рахунків клієнтів у національній та іноземних валютах, видача гарантій і поручительств, управління грошовими коштами та цінними паперами за дорученням клієнтів

тощо. У разі виконання банком, крім трьох базових операцій, ще й інших не базових операцій, його називають **універсальним**. Якщо банк виконує не всі базові операції, а лише одну чи дві з них, то його називають **спеціалізованим**. Якщо посередник грошового ринку не виконує жодної із трьох наведених операцій, він належить до **небанківських фінансових посередників**.

Банківська система, незважаючи на підвищення популярності небанківських фінансових посередників, залишає за собою звання найрозвинутішої форми фінансового посередництва в світі, яку справедливо називають «кровоносною системою» економіки. Динамічний розвиток банківських установ, запровадження ними інновацій та фінансових продуктів відповідно до вимог часу, забезпечують банківській системі можливість зберігати провідні позиції на фінансових ринках.

Функціональна специфіка діяльності банків зумовлює необхідність виділення їх у самостійну і відносно замкнуту структуру, тобто у банківську систему.

Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована і субординована сукупність фінансових посередників (банків та інших кредитних установ), які здійснюють фінансово-кредитні операції на професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

Функціонування банківської системи кожної держави націлене на:

- забезпечення надійності і стабільної діяльності окремих банків та банківської системи загалом;
- забезпечення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності з метою узгодження інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами.

Досягнення зазначених цілей є можливим у разі скоординованої діяльності всіх банків та їх прагнення ефективної діяльності в масштабах всієї економіки.

У масштабах всієї економіки банківська система своєю діяльністю виконує такі функції (рис. 7.2).

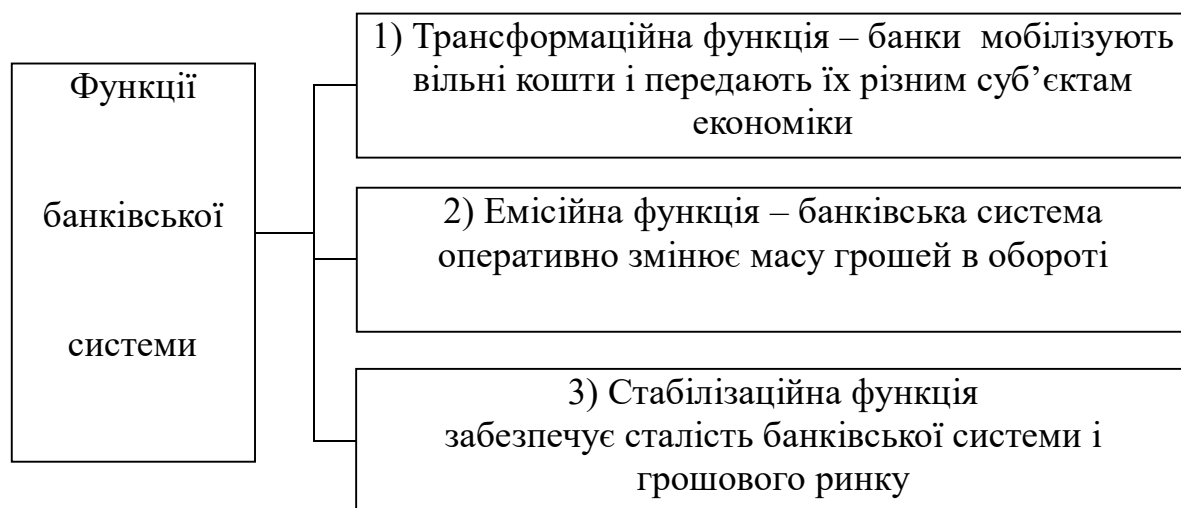

Рисунок 7.2 – Функції банківської системи

Емісійна функція банківської системи якісно відрізняється від аналогічної функції окремого банку. Кожен окремий банк спроможний брати участь у формуванні пропозиції грошей і зацікавлений у розширенні своєї діяльності. Це зумовлюється тим, що збільшення емісії дає банку додаткові доходи, але окремий банк не знає межі цієї діяльності. Лише банківська система може визначити межу емісійної діяльності, що відповідає попиту на гроші і ввести в ці межі емісійну діяльність кожного банку.

Стабілізаційна функція пов'язана з досить високою ризикованістю банківської діяльності. На відміну від інших економічних суб'єктів банки характеризуються підвищеною загрозою дестабілізації своєї діяльності, розладу всього грошового ринку, провокуванням загальної економічної кризи. Тому стабілізаційну функцію може виконувати лише банківська система. Для цього створюються спеціальні механізми забезпечення стабільності банківської діяльності. Вони охоплюють: страхування банківських ризиків і, зокрема, кредитних; страхування банківських депозитів і, зокрема, фізичних осіб; створення внутрішньобанківських резервів для покриття збитків від кредитних ризиків; створення центрального нагляду і контролю за банківською діяльністю.

Банківська система характеризується переліком визначених особливостей, які відрізняють її від інших суб'єктів ринкових відносин (бюджетної, виробничої, торговельної сфер та ін.):

- своєю закритістю. Діяльність банківської системи концентрує увагу її суб'єктів переважно на грошову сферу. Зокрема, банкам в Україні заборонено займатися виробничою діяльністю, торгівлею, страховою справою тощо. Водночас суб'єктам інших систем заборонено вести суто банківську діяльність. Крім того, багато видів банківської інформації становить банківську таємницю і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи;

- поєднанням багатьох однотипних елементів (тобто окремих банків), що підпорядковуються центральному банку і функціонують з метою отримання однакових цілей (прибутковість, ліквідність);

- саморегуляцією банківської системи (якщо один з банків банкрутує, то місце (сферу) його діяльності займають інші банки. Якщо змінюється економічна ситуація в країні, банки змінюють методи своєї діяльності;

- динамічністю системи (постійний розвиток і пристосовування до змін економічної ситуації в країні);

- централізованим регулюванням діяльністю кожного окремого банку і банківської діяльності загалом;

- гнучким поєднанням високого рівня централізації управління банківською системою зі збереженням певної економічної самостійності і відповідальності кожного окремого банку.

Особливістю банківської системи також вважається її дворівнева структура, яка будується за принципом:

- 1-й рівень – центральний банк, основне призначення якого монопольна емісія грошей та підтримання купівельної спроможності національної грошової одиниці;

- 2-й рівень – мережа комерційних банків й інших розрахунково-кредитних установ, що здійснюють грошово-кредитне обслуговування юридичних і фізичних осіб.

Дворівневий характер функціонування банківської системи має бути націлений на організацію ефективних зв'язків між центральним і комерційними банками, а також впливає на грошово-кредитну, валютну політику і досягнення цілей економічного розвитку держави.

8 ЦЕНТРАЛЬНІ БАНКИ

8.1 Загальна характеристика та функції центральних банків

У сучасному глобальному світі у функціонуванні банківських систем вирішальна роль належить центральним банкам, які значною мірою визначають розвиток фінансово-економічних відносин держав.

Стан центрального банку є «лакмусовим тестом» здоров'я економіки. Ефективна та скоординована співпраця центрального банку з іншими державними інститутами прямо визначає стабільність національної валюти, надійність роботи банківської системи, а також стабільний розвиток економіки.

Центральний банк у різних країнах називається по-різному: наприклад, національним – Національний банк України, державним – Державний банк В'єтнаму, народним – Народний банк Китаю, емісійним чи резервним – Федеральна резервна система США, федеральним – Німецький федеральний банк та ін. Головне, що в назві установи чітко підкреслюється її значна роль у функціонуванні і розвитку економіки держави.

Центральний банк – основна ланка грошово-кредитної системи; банк, наділений правом монопольної емісії платіжних засобів, нагляду і регулювання грошово-кредитного обігу, валютного курсу, збереження офіційних золото-валютних резервів.

У ринковій економіці центральний банк не націлений на комерційну діяльність і отримання прибутку, є юридично незалежним від виконавчих органів влади, у практичній діяльності керується лише державними інтересами й чинним законодавством.

Серед різноманітних функцій центрального банку виділяють:

– основні функції, що здійснюються всіма без винятку центральними банками, без яких неможливе виконання головної мети центрального банку – збереження стабільності національної грошової одиниці;

– додаткові функції, сприяють реалізації збереження стабільності національної грошової одиниці (табл. 8.1).

Таблиця 8.1 – Основні та додаткові функції центрального банку

Вид функції	Зміст
Основні функції	функція монопольної емісії готівки та організації грошового обігу
	функція реалізації грошово-кредитної політики
	функція «банку банків»
	функція «банкіра уряду»
Додаткові функції	управління державним боргом
	проведення аналітичних та статистичних досліджень
	виготовлення банкнот

Функція монопольної емісії пов’язана з правом центрального банку на випуск банкнот, які є єдиним законним платіжним засобом. Зосередження функції монопольної емісії в одному кредитному інституті стало першоосною діяльності центрального банку. Об’єктивна необхідність в організації центральних банків як особливих інститутів виникла в той момент розвитку банківських систем, коли грошова емісія багатьма банками руйнувала основи грошового обігу. Реалізація цієї функції з часом почала концентруватися в більш надійних банках і законодавче закріплення емісійного права за одним банком поступово завершило процес формування центрального емісійного банку. Закріплення права монопольного здійснення емісії національної валюти та організації її обігу означає, що центральний банк наділений винятковим правом емісії банкнот у будь-яких формах: готівковій чи безготівковій.

Функцію реалізації грошово-кредитного регулювання центральний банк здійснює через: розробку та проведення грошово-кредитної політики; регулювання попиту та пропозиції на кредит та іноземну валюту (за допомогою проведення інтервенцій на грошовому та валютному ринках), управління сукупним грошовим оборотом, використання монетарних інструментів для

визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків (які кожний комерційний банк держави зберігає у центральному банку); процентну політику; рефінансування комерційних банків; управління золото-валютними резервами; операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), зокрема з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку; регулювання імпорту та експорту капіталу; емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Центральний банк **як банк банків** забезпечує касове, розрахункове та кредитне обслуговування комерційних банків. Враховуючи монопольне право центрального банку на забезпечення платіжного обороту готівкою, комерційні банки зберігають частку своїх резервів у безготівковій формі на рахунках у центральному банку. Коли у комерційних банків виникає потреба у підкріпленні каси готівкою, вони звертаються до центрального банку, який видає їм готівку в обмін на їхні безготівкові резерви. Надлишки готівки комерційні банки здають до центрального банку для зарахування на їхні рахунки. Операції центрального банку щодо касового обслуговування комерційних банків не приводять до зміни обсягів грошової бази, але вони змінюють її структуру, зокрема частку готівкового компонента грошової бази.

У **функції банкіра (фінансового агента) уряду** центральний банк тісно взаємодіє з фінансовими органами держави у вирішенні загальних проблем монетарної і фіскальної політики. Йому належить провідна роль в організації касового виконання державного бюджету. В умовах незбалансованості бюджету уряд може звертатися до фінансування дефіциту трьома методами: борговим фінансуванням, податковим фінансуванням, емісією.

Банківська система у сучасному динамічному економічному середовищі також постійно розвивається. Діяльність центрального банку як ключового елемента банківської системи нині характеризується удосконаленням та зміною значення окремих виконуваних ним функцій. Наприклад, в умовах поширення масштабів безготівкового грошового обороту, зростання обсягів використання електронних та цифрових грошей (за одночасного поступового зниження

обороту готівки), суттєво впливає на значення емісійної функції. Логічним є зниження значення цієї функції. Умови сьогодення обумовили надання чільної ролі серед всіх функцій центрального банку саме функції реалізації грошово-кредитної політики.

8.2 Національний банк України

В Україні центральним банком є **Національний банк України (НБУ)**. Він становить перший рівень банківської системи і покликаний забезпечувати стабільне функціонування національної грошової одиниці за допомогою проведення належної емісійної політики.

Аналізуючи передумови виникнення та функціонування центрального банку України, варто звернутись до Рішення про створення Національного банку України на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР, яке було прийнято 20 березня 1991 р. (пункт 3 Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Цим рішенням було закладено фундамент функціонування Національного банку України як центрального банку держави. Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991 р. було закладено основи класичної дворівневої структури банківської системи, яка включає Національний банк України, що є емісійним центром держави та відповідає за втілення грошово-кредитної політики, і комерційні банки, які є другою складовою банківської системи та покликані забезпечити банківськими послугами всіх економічних суб'єктів.

Конституція України визначила головні аспекти діяльності Національного банку як центральної ланки і керівного органу грошово-кредитної та валютної системи країни, закріпивши його автономний статус у структурах влади. НБУ має автономний статус, діє самостійно і не залежить від органів державного управління під час вирішення питань, що належать до виняткової компетенції центрального банку. Не допускається втручання

органів законодавчої та виконавчої влади у виконання функцій і повноважень Ради НБУ чи Правління НБУ інакше, ніж у межах, визначених Законом України «Про Національний банк України».

Закон передбачає дворівневу систему управління центральним банком:

1. Рада НБУ: розробляє основні засади грошово-кредитної політики та здійснює контроль за її проведенням. Правовий статус Ради Національного банку України визначається законом. До компетенції Ради належить: розроблення основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням; розроблення рекомендацій Правлінню банку щодо методів та інструментів грошово-кредитного регулювання; затвердження кошторису доходів і витрат банку; затвердження бухгалтерського балансу банку; право застосування вето щодо окремих рішень Правління банку; інші повноваження.

2. Правління НБУ – другий керівний орган банку. До його компетенції належить забезпечення реалізації монетарної політики через відповідні монетарні інструменти, організація діяльності банку та інші повноваження, які впливають із функцій банку, передбачених у Законі. Кількісний та персональний склад Правління формується Головою НБУ і затверджується Радою НБУ.

Згідно з положенням ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. та відповідно до Конституції України **основною функцією** Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Повноваження щодо забезпечення стабільності грошової одиниці НБУ здійснює незалежно від органів державної влади, але в межах «Основних засад грошово-кредитної політики», які розробляє Рада НБУ як керівний орган банку. Виконуючи свою основну функцію, Національний банк має виходити з пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі та у межах своїх повноважень сприяти фінансовій стабільності, додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримувати економічну політику Кабінету Міністрів України.

Як центральний банк НБУ виконує такі основні функції:

– емісія грошей та організація їх обігу (у той час як Казначейство Міністерства фінансів України не має права емісії грошей і здійснює фінансування державних витрат у межах доходів, що надійшли у бюджет, а також отриманих кредитів. Цим самим забезпечується кредитна основа сукупного грошового обігу України);

– є кредитором останньої інстанції для комерційних банків;

– організація проведення безготівкових розрахунків господарськими суб'єктами, а також розрахунків між банками;

– обслуговування державного боргу країни;

– проведення операцій на ринку державних цінних паперів та валютному ринку (встановлює офіційний курс національної грошової одиниці, створює валютні резерви, організує операції з монетарними металами);

– видача комерційним банкам ліцензій на здійснення банківських операцій та операцій з іноземною валютою;

– регулювання і контроль за діяльністю комерційних банків та за кредитно-фінансовою системою країни загалом.

Провідними інструментами дії НБУ виступають:

– **облікова ставка** – це норма відсотка, яку встановлює центральний банк і яка визначає ціну наданих комерційним банкам кредитних ресурсів під облік векселів;

– норма обов'язкового резервування коштів комерційних банків.

Обов'язкові резерви – це ті кошти комерційних банків, які вони зобов'язані передати в центральний банк, можливість розпорядження якими для них дуже обмежена або взагалі відсутня.

Як особливий центральний орган державного управління Національний банк України своєю діяльністю охоплює весь цикл управлінських дій і рішень у банківській сфері. Особливий правовий статус НБУ наділяє його повноваженнями із побудови стратегії розвитку банківської системи, забезпечення її реалізації, аналізу та оцінки результатів діяльності всієї

системи, корегувань власних дій та дій банківських суб'єктів, застосування заходів впливу до порушників банківського законодавства. Із погляду безпекознавства НБУ здійснює діяльність із моніторингу ризиків та загроз фінансовій безпеці всієї банківської системи, а також реалізує заходи із мінімізації та протидії цим загрозам.

9 КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ

9.1 Банк: сутність, класифікаційні види, функції

Банківські установи виникли на основі товарно-грошових відносин і до сьогодення часу відіграють важливу роль у фінансовій системі держави. Як важлива ланка сучасної економічної системи держави банки надають своїм клієнтам різні банківські послуги та здійснюють посередницькі операції в русі грошових коштів від кредиторів до позичальників.

В економічній літературі до визначення змісту банку існують різні підходи і погляди, а саме:

- трактування банку як установи;
- трактування банку як кредитної організації;
- трактування банку як фінансово-кредитної установи;
- трактування банку як інституту.

Банк – це фінансова установа, яка має виняткове право здійснювати в сукупності депозитні, кредитні та розрахункові операції. І хоча й інші фінансові посередники виконують перелічені операції, то лише банки можуть здійснювати їх у сукупності й одночасно. Саме сукупність цих трьох операцій розкривають основну ознаку банку.

Згідно зі ст.1 Закону України «Про банки і банківську діяльність» **банк** визначається як юридична особа, яка має виняткове право на підставі ліцензії НБУ здійснювати в сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних та юридичних осіб; розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та власний ризик; відкриття та ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

У сучасних умовах функціонує велика кількість банків. Залежно від того або іншого критерію їх можна класифікувати так:

– акціонерні банки організовуються у формі акціонерних компаній. У сучасних умовах акціонерна форма є головною формою організації банків

у промислово розвинутих країнах (відкриті, закриті акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю);

- неакціонерні банки знаходяться у власності партнерів або індивідуальних осіб;

- кооперативні банки – кредитно-фінансові інститути, що створюються товаровиробниками на ділових засадах для задоволення взаємних потреб. Кооперативні банки створювалися на умовах добровільного об'єднання грошових коштів фізичних та юридичних осіб;

- муніципальні банки – різновид ощадних установ, першочергова діяльність яких зводилась до залучення заощаджень населення і виконання функцій скарбника муніципалітету. У сучасних умовах вони здійснюють практично всі види банківських операцій, а роль муніципалітетів зводиться до гарантії їхніх зобов'язань і призначення керівних органів.

- державні банки становлять кредитні установи, що знаходяться у власності держави;

- міждержавні (міжнародні) банки – міжнародні кредитні організації, створені на підставі міждержавних договорів з метою регулювання валютних і кредитно-фінансових відносин;

- іноземні банки – банки, які повністю або частково належать іноземним інвесторам, їхня діяльність в країні перебування регламентується особливим національним законодавством;

- універсальні банки – кредитні установи, що здійснюють всі основні види банківських операцій: депозитні, кредитні, розрахункові, фондів, довірчі та інші;

- спеціалізовані банки – банки, що спеціалізуються на кредитуванні певної галузі економіки або господарської діяльності чи групи населення або на формах залучення коштів у вклади; характеризуються вузькою спеціалізацією (інвестиційні, ощадні банки).

Банківські установи за умов ринкової економіки виконують основні функції (рис. 9.1).

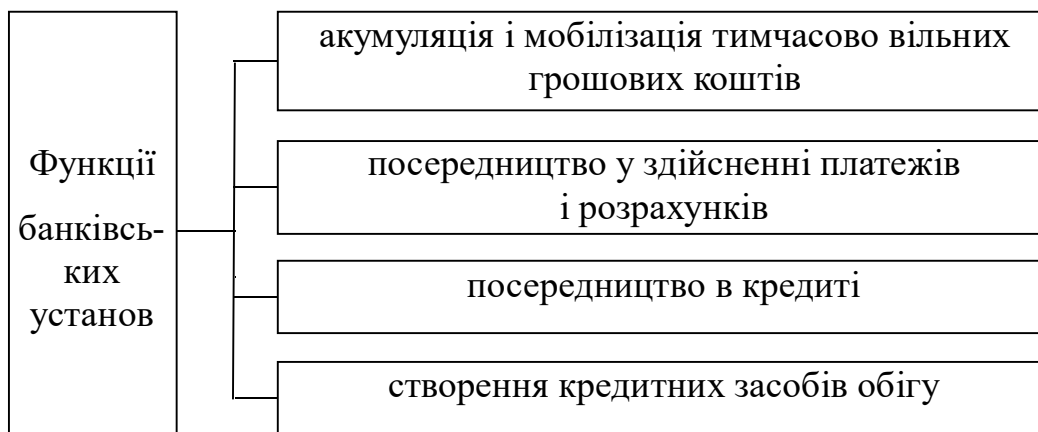

Рисунок 9.1 – Перелік функцій банківських установ

Функція акумуляції і мобілізації тимчасово вільних грошових коштів

виступає першочерговою функцією банківських установ. Саме банки відіграють головну роль у залученні «вільних» коштів економічних суб'єктів та перетворенні їх на капітал шляхом вкладень у розвиток економіки, надання позик. Установи банків здійснюють ряд заходів із стимулювання економічних суб'єктів до зберігання власних коштів на депозитах шляхом встановлення клієнтоорієнтованої депозитної політики і вигідної форми збереження цих грошових коштів. Гарантією надійності розміщення власних коштів на банківських депозитах, окрім високих відсотків закладами) виступає і система страхування депозитів (зокрема, в Україні діє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб).

Функція посередництва у здійсненні платежів та розрахунків

реалізується банками під час реалізації переказу грошових коштів. Зростаючі масштаби та висока ефективність використання платіжних засобів свідчать про поступове зменшення готівкового грошового обігу та зростання питомої ваги безготівкового грошового обороту, який здійснюється банківськими установами. З метою виконання цієї функції банківські установи відкривають рахунки для своїх клієнтів, виконують переказ грошових коштів. Задля цього банками використовується сукупність сучасних форм комп'ютерної техніки та

комунікацій, які надають можливість в оптимальні терміни здійснювати платежі та забезпечують надійний контроль щодо їхнього виконання.

Функція посередництва в кредиті є яскравим прикладом фінансово-посередницької діяльності банківських установ, адже ця функція відображає акумулювання банками тимчасово вільних грошових коштів одних економічних суб'єктів та передача їх іншим суб'єктам. Банки сприяють зменшенню рівня ризикованості таких операцій завдяки визначенню стану платоспроможності позичальників, а також диверсифікації грошових коштів власних клієнтів, що зменшує імовірність збитків.

Функція створення кредитних засобів обігу – це відображення сучасних процесів розширення безготівкового грошового обороту і зменшення емісії банкнот. Банківські установи випускають різні форми безготівкових розрахунків (чеки, векселі, платіжні картки), створюють гроші в безготівковій формі у вигляді банківських депозитів, електронних грошей, виконуючи при цьому головне завдання – відповідність кількості грошей в обігу потребам у них, а отже, підтримання стійких темпів зростання економіки.

9.2 Комерційний банк

Особливе місце у кредитній системі та на фінансових ринках займають комерційні банки. У більшості країн (зокрема в Україні) це найчисельніша група фінансових посередників. **Комерційний банк** – це самостійний фінансово-кредитний заклад, створений шляхом об'єднання пайових внесків засновників (акціонерів). Головною метою його діяльності є залучення на взаємовигідній основі тимчасово вільних коштів підприємств (організацій, громадян, інших банків) та видача кредитів.

Діяльність комерційних банків будується на певних принципах, які впливають з їхнього правового статусу (рис. 9.2).

Рисунок 9.2 – Основні принципи діяльності комерційних банків

Організаційно-правові принципи:

1) відповідно до принципу законності комерційні банки повинні виконувати лише ті операції, які визначені банківським законодавством та на підставі тих правил, які визначені НБУ. Дотримання цього принципу сприяє забезпеченню законних прав, обов'язків і прав всіх учасників банківської сфери (комерційних банків, юридичних та фізичних осіб, що виступають клієнтами банківських установ);

2) принцип незалежності свідчить, що комерційні банки є незалежними від органів законодавчої і виконавчої влади і органів місцевого самоврядування суб'єктами в рішеннях, пов'язаних з їхньою оперативною діяльністю. У ст. 5 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що органам

державної влади і органам місцевого самоврядування забороняється у будь-який спосіб впливати на керівництво чи працівників банків у ході виконання ними службових обов'язків або втручатися у діяльність банку;

3) принцип колегіальності декларує, що в комерційних банках рішення приймаються колегіально. Органами управління комерційних банків є загальні збори, спостережна рада, правління (рада директорів банку). Ці органи за порядком вирішення питань, віднесених до їхньої компетенції, є колегіальними. Основні питання в цих органах обговорюються та вирішуються на зборах, засіданнях колективно, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення завдяки досвіду фахівців;

4) принцип дотримання банківської таємниці трактує, що отримана банками інформація не підлягає розголошенню, за винятком випадків, які передбачені ст. 62 Закону «Про банки і банківську діяльність». Зазначений Закон визначає банківську таємницю як інформацію про діяльність і фінансовий стан клієнта і взаємовідносини з ним чи третьою особою при наданні послуг банку, розголошення якої може завдати матеріальну чи моральну шкоду клієнту. Керівники та службовці банків зобов'язані не розголошувати та не використовувати з вигодою для себе чи для третіх осіб конфіденційну інформацію, яка стала відома їм при виконанні службових обов'язків.

Принципи, що забезпечують економічні засади діяльності комерційних банків:

принцип роботи комерційних банків у межах реально залучених ресурсів говорить про те, що у своїй діяльності банки повинен забезпечувати як кількісну відповідність між своїми ресурсами, кредитними вкладками та іншими активами, так і намагатися досягти відповідності характеру банківських активів специфіці мобілізованих ними ресурсів. Наприклад, уникати негативних ситуацій, що обумовлюють ризик затримок розрахунків за своїми зобов'язаннями, і виникли в результаті вкладення коштів короткострокових депозитів у довгострокові кредити;

2) принцип повної економічної самостійності передбачає свободу розпорядження комерційним банком власними коштами та залученими ресурсами, вільний вибір клієнтів та вкладників, розпорядження доходами, які залишаються після сплати податків. Економічна самостійність комерційного банку означає і його одночасну економічну відповідальність за результати своєї діяльності. І ця повна відповідальність зумовлена правом комерційного банку вільно розпоряджатися своїми ресурсами, визначати строки та умови надання позик, здійснювати численні банківські операції. На себе банк бере і весь ризик від здійснення операцій;

3) принцип побудови взаємовідносин комерційних банків зі своїми клієнтами на ринковій основі говорить про те, що залучені кошти вкладників комерційні банки, виходячи із критеріїв максимальної прибутковості, ліквідності і мінімального ризику, використовують в обігу в тих сферах (видах діяльності), де їхнє використання обіцяє найбільші прибутки;

4) принцип регулювання державою діяльності комерційних банків тільки економічними (а не адміністративними) методами свідчить, що держава, встановлюючи правові рамки діяльності банківського сектору економіки, не може втручатися в їхню діяльність. Держава завдяки НБУ здійснює постійний контроль за діяльністю комерційних банків шляхом встановлення відповідних економічних нормативів для усіх банків.

Дві групи принципів діяльності комерційних банків є базисом їхнього функціонування, запорукою ефективної їх роботи, а отже, надійного і сталого розвитку всієї банківської системи держави.

9.3 Операції комерційних банків

Основою діяльності комерційних банків є виконання ними низки операцій. В умовах зростаючої конкуренції серед банківських установ вони прагнуть розширити перелік своїх операцій, підвищити якість їх надання, базуючись на клієнт-орієнтованій політиці.

Комерційні банки в Україні незалежно від форми власності, величини капіталу та спеціалізації виконують:

- операції із залучення тимчасово вільних грошових коштів у депозити (депозитні операції);
- операції, пов'язані із розрахунково-касовим обслуговуванням клієнтури (розрахункові та касові операції);
- операції з кредитного обслуговування клієнтів (кредитні операції).

Ці три типи операцій є базовими операціями комерційних банків. У сучасних умовах перелік виконуваних комерційними банками операцій є значно більшим. Єдиної класифікації всіх цих операцій немає, але якщо виходити з економічного змісту, згрупувати їх можна у три великі групи (табл.9.1).

Таблиця 9.1 – Види операцій комерційних банків (залежно від економічного змісту)

Класифікаційна ознака	Вид операцій
Активні операції	надання кредитів фізичним особам, надання кредитів юридичним особам, надання кредитів іншим банкам, вкладення в цінні папери, формування резервів; формування інших активів
Пасивні операції	залучення вкладів фізичних осіб, залучення депозитів юридичних осіб, отримання кредитів від банків, випуск цінних паперів
Послуги	розрахункові послуги, касові послуги, факторингові послуги, трастові послуги, посередницькі, консультативні та інші послуги

Активні операції – це діяльність, пов'язана з розміщенням власних і залученням банківських ресурсів, яка здійснюється з метою отримання прибутку. До активних операцій належать операції, здійснюючи які, комерційні банки забезпечують клієнтові можливість одержання необхідних йому коштів, і тим самим розміщують власний і залучений капітал. Це кредитні операції, пов'язані з наданням клієнтам різноманітних позичок та їхнім погашенням, інвестиційна діяльність комерційних банків, тобто вкладання коштів у цінні

папери підприємств усіх форм власності на відносно тривалий час, формування касових залишків та резервів, лізингові та факторингові операції.

Пасивні операції – операції, за допомогою яких банки утворюють свої ресурси (пасиви). Пасиви банків складаються з їхніх власних капіталів і залучених коштів.

За функціональними ознаками виділяють такі види операцій комерційних банків:

– **валютні операції**, які пов'язані із купівлею-продажем іноземної валюти, проведенням розрахунків та наданням позик в іноземній валюті. Здійснюються банками за умови наявності відповідної ліцензії;

– **депозитні операції** – операції із залучення тимчасово вільних коштів економічних суб'єктів у вигляді депозитів (вкладів) із подальшим їхнім зарахуванням на відповідні рахунки (поточні, вкладні, депозитні) на певних умовах;

– **емісійні операції**, що проводяться у вигляді емісії банківських акцій, облігацій, векселів та інших боргових зобов'язань, забезпечуючи тим самим формування власного капіталу та недепозитне запозичення банківських ресурсів;

– **інвестиційні (з цінними паперами) операції** пов'язані із розміщенням ресурсів банківської установи в різні види цінних паперів з метою отримання доходу від утримання їх у власному портфелі протягом конкретного періоду чи від продажу цінних паперів за вищою ціною;

– **касові операції**, які пов'язані з обслуговуванням готівкового грошового обігу;

– **комісійні операції**, які здійснюються банками відповідно до укладених угод комісії за визначену плату (комісійну винагороду);

– **кредитні операції**, які пов'язані з кредитним обслуговуванням клієнтів. Такими операціями є: розміщення залучених у вклади (депозити), зокрема на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик; здійснення операцій на ринку цінних паперів від

свого імені; надання гарантій і поручительства та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їхнє виконання у грошовій формі; придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг); лізинг;

– **міжбанківські операції**, які здійснюються на міжбанківському ринку, а саме одержання позик від центрального банку та кредитів від інших банківських установ;

– **посередницькі операції**, які пов'язані із розміщенням цінних паперів емітентів на первинному фондовому ринку, брокерськими та дилерськими послугами за операціями з фондовими цінностями, іноземною валютою тощо;

– **розрахункові операції**, тобто перерахування банками визначених сум грошових коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів, а також переказ банками за дорученням юридичних та фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів грошових коштів.

До інших видів діяльності комерційних банків належать операції (зокрема і нефінансові послуги):

Операції, зокрема й нефінансові послуги, які належать до інших видів діяльності відповідно до ч. 6 ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: випуску власних цінних паперів; випуску, розповсюдження та проведення лотерей; зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

9.4 Державне регулювання діяльності комерційних банків України

Пріоритетне значення діяльності банківських установ через їхню роль з акумуляції значних фінансових ресурсів та фінансового посередництва в масштабах всієї економіки зумовлює необхідність проведення ретельної і виваженої державної політики регулювання банківської сфери. Ефективність застосування тих чи інших важелів державного регулювання банківського сектору підтверджується економічною стабілізацією в країні.

Специфіка політики державного регулювання в кожній країні визначається рядом факторів: історичним розвитком, національними традиціями, станом демократичних інститутів, фінансової системи, тощо.

Державне регулювання банківської сфери – це об’єктивний процес, націлений на здійснення впливу держави на функціонування установ банків шляхом застосування законодавчо дозволених інструментів та методів.

В Україні за державне регулювання діяльності комерційних банків відповідає центральний банк нашої держави – НБУ.

Законом України встановлено, що НБУ здійснює державне регулювання діяльності комерційних банків у вигляді визначених форм (табл. 9.2).

Закон України «Про національний банк України» визначає зміст **банківського регулювання** як одну з функцій Національного банку України, що полягає у створенні системи норм, які регулюють роботу банків і визначають загальні принципи їхньої роботи, порядок проведення банківського нагляду та відповідальність за порушення банківського законодавства.

Таблиця 9.2 – Форми регулювання банківського сектору Національним банком України

Форма регулювання	Зміст
Адміністративне регулювання	реєстрація банків і ліцензування їхньої діяльності;
	встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
	застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
	нагляд за діяльністю банків;
	надання рекомендацій щодо діяльності банків
Індикативне регулювання:	встановлення обов'язкових економічних нормативів;
	визначення норм обов'язкових резервів для банків;
	встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
	визначення процентної політики;
	рефінансування банків;
	кореспондентські відносини;
	управління золотовалютними резервами, разом із валютними інтервенціями;
	операції з цінними паперами на відкритому ринку;
імпорт та експорт капіталу	

Отже, банківське регулювання виступає системою заходів, за допомогою яких держава (через НБУ) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банківських установ, попереджає дестабілізаційні процеси. Здійснення банківського регулювання повинно сприяти забезпеченню:

- стійкості роботи і зміцненню фінансового стану банківських установ;
- орієнтації та стимулювання діяльності банківських установ в галузі кредитування на виконання пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку;
- створення систем гарантій захисту інтересів вкладників.

У процесах реалізації державного регулювання банківської сфери виокремлюють і банківський нагляд. За визначенням Закону України «Про національний банк України» **банківський нагляд** становить систему контролю й активних організованих дій Національного банку України, які спрямовані на забезпечення додержання банками та іншими установами, щодо яких НБУ проводить наглядову діяльність законодавства України та визначених нормативів, для забезпечення стабільності функціонування банківської системи і захисту інтересів клієнтів, зокрема вкладників, і кредиторів банку.

Здійснення банківського нагляду:

– головною метою розглядає здійснення банківського нагляду є вчасне реагування на порушення і негативні тенденції у роботі банків для їхньої нормалізації, посилення фінансового становища, підтримання стабільності і надійності як кожної банківської установи зокрема, так і банківської системи загалом;

– основним завданням декларує формування ефективної системи захисту інтересів кредиторів та вкладників банківської установи, дієвого реагування на події, які дестабілізують роботу банку;

– ставить перед собою коло таких завдань: забезпечення стабільності та надійності банківської системи; захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління банками та шахрайства; забезпечення відкритості політики і діяльності банківського сектору загалом і в кожному банку окремо; забезпечення ефективної діяльності банків і запровадження технологічних нововведень в інтересах споживачів банківських послуг; створення конкурентного середовища у банківському секторі. Завдяки банківській конкуренції знижуються процентні ставки за кредитами, підвищуються процентні ставки за депозитами, розширюється спектр банківських послуг, запроваджуються нові банківські технології.

З макроекономічного погляду завданнями банківського нагляду і банківського регулювання є безпека і фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників та кредиторів.

Проведення державного регулювання банківської сфери є необхідною умовою, що визначається головною функцією банків в економічній системі держави. Банківський нагляд зобов'язаний забезпечувати належний контроль за роботою банків для того, щоб не спостерігалось порушення банківського законодавства і нормативних актів Національного банку України.

10 МІЖНАРОДНІ ВАЛЮТНО-КРЕДИТНІ УСТАНОВИ ТА ФОРМИ ЇХ СПІВРОБІТНИЦТВА З УКРАЇНОЮ

10.1 Загальна характеристика міжнародних валютно-кредитних установ

У сучасних умовах поширення глобалізаційних процесів, інтернаціоналізації економіки постійно актуальним питанням виступає необхідність обґрунтованого регулювання валютно-кредитних операцій на міжнародному рівні, а також забезпечення сталого функціонування світової валютної системи, ринків цінних паперів. Окрім того, непередбачуваність та змінність впливу факторів економічного середовища, високий ступінь ризику міжнародних валютних операцій обумовлюють актуальність координації міжнародного валютно-кредитного співробітництва. Усі перелічені фактори підкреслюють важливість діяльності міжнародних валютно-кредитних установ.

Діяльність міжнародних валютно-кредитних установ націлена на збереження балансу фінансово-економічної рівноваги у світі, до стабільності та контролю у функціонуванні валютної системи, акумулювання у світовому масштабі тимчасово вільних коштів і їхній розподіл між країнами-позичальниками.

Фінансове співробітництво країн світу з міжнародними валютно-кредитними установами: з одного боку, є джерелом фінансування програм ринкового реформування країн, забезпечення стабільності національної валюти, збалансування платіжного балансу та покриття бюджетного дефіциту; з іншого боку, фінансова заборгованість перед цими установами робить економіку країни вразливою, залежною від іноземних кредиторів.

Міжнародні валютно-кредитні установи – це міжнародні установи, які створені на базі багатосторонніх угод між державами з метою регулювання міжнародних валютно-кредитних умов у сучасних глобалізаційних процесах (рис. 10.1).

Майже всі міжнародні фінансові інститути були створені в 1944 році з метою об'єднання зусиль для післявоєнної відбудови економіки багатьох країн. Загалом це мало позитивне значення для тодішнього періоду світового економічного розвитку.

Рисунок 10.1 – Характеристика міжнародних валютно-кредитних установ

Співробітництво України з міжнародними фінансовими організаціями розпочалося у червні 1992 року, з прийняттям Закону України № 2402-ХІІ «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку

реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій».

2 Всесвітні валютно-кредитні установи

Міжнародний валютний фонд Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund – IMF) – це провідна світова валютно-кредитна установа, яка була створена з метою регулювання валютних відносин між країнами-членами ООН та має статус спеціалізованої установи ООН. МВФ був заснований в 1944 р., а почав функціонувати у 1947 р.

МВФ повинен стежити за виконанням встановлених правил поведінки в галузі валютно-фінансових відносин, а також надавати ресурси для фінансування дефіцитів платіжних балансів тим країнам, які цього потребують.

Основна мета діяльності – сприяння розвитку міжнародної торгівлі й співробітництва у сфері валютного регулювання та надання кредитів у іноземній валюті для вирівнювання платіжних балансів країн-членів Фонду.

Діяльність МВФ охоплює три основні напрями:

1. Кредитування – охоплює кредитування для потреб вирівнювання платіжного балансу, компенсаційне фінансування та допомогу найбіднішим країнам. Фінансові операції, які є основним напрямом діяльності, МВФ здійснює тільки з офіційними органами країн-членів Фонду. Виділення кредитів залежить від трьох основних чинників: потреби в ресурсах для вирівнювання платіжного балансу, квоти країни та виконання вимог Фонду. Механізм кредитування полягає в тому, що МВФ продає необхідну країні валюту за її національну валюту. Надання кредитів обумовлюється виконанням країною певних політичних та економічних вимог.

2. Регулювання валютних взаємовідносин. У сучасних умовах, коли курси валют є плаваючими, роль Фонду полягає в узгодженні валютної політики країн-членів Фонду. Насамперед кожна країна повинна відповідно до статуту МВФ, співпрацювати з Фондом та з іншими країнами з метою

забезпечення і підтримки стабільних валютних курсів. Її економічна та фінансова політика має спрямовуватись на забезпечення економічного зростання при розумній стабільності цін. Проте МВФ установлює певні валютні обмеження. Зокрема, країни-члени Фонду не можуть без його згоди вводити обмеження за платежами і переказами з поточних міжнародних операцій, використовувати дискримінаційні валютні засоби, застосовувати систему кількох видів валютних курсів.

3. Постійний нагляд і спостереження за світовою економікою. Фонд формує значний масив інформації як загалом по світовій економіці, так і в розрізі окремих країн. Щомісячний збірник фінансової статистики, що видається МВФ, містить дані про динаміку економічного зростання і цін, грошовий обіг, експорт та імпорт, стан платіжного балансу, величину офіційного золотого запасу, рівень валютних резервів, розміри зарубіжних інвестицій, динаміку валютних курсів та ін. МВФ детально аналізує податкову, грошово-кредитну і валютну політику та стан платіжних балансів країн. На підставі аналізу готується доповідь, що подається країні, у якій формулюються певні рекомендації щодо вироблення та коригування економічної, фінансової та валютної політики. На підставі аналізу наявної інформації розробляються середньострокові економічні прогнози, які дають можливість координувати макроекономічні політики країн-членів Фонду.

При наданні кредитів МВФ ставить перед країнами-боржниками деякі політичні та економічні умови, які втілюються у програмах перебудови економіки. Цей порядок називається принципом обумовленості. Зазначені програми зазвичай охоплюють заходи, що належать до сфери бюджетно-податкової, кредитно-грошової політики, цінового механізму, зовнішньої торгівлі, міжнародних кредитних та валютно-розрахункових відносин. Вони пов'язані зі зменшенням державних витрат, підвищенням податків і ставки позичкового процента, зміною валютного курсу та ін.

Кредити, що залучаються від МВФ, використовуються для підтримки курсу національної валюти та для фінансування дефіциту платіжного балансу

і покликані пом'якшити економічні труднощі у процесі проведення економічних реформ, які дають змогу забезпечити у перспективі економічне зростання в країні. Без проведення програми економічних перетворень фінансова підтримка з офіційних джерел не має сенсу, оскільки в цьому разі позичкові кошти використовуватимуться на фінансування лише поточних проблем платіжного балансу, які без реформування економіки знову нагромаджуватимуться і перетворюватимуться у додатковий тягар.

Для кожної держави-члена МВФ встановлюється квота, у спеціальних правах запозичення (СПЗ) та визначається сума квоти – це внесок країни як члена МВФ. Величина квоти залежить від економічного розвитку країни і визначається Радою директорів МВФ. Квота визначає для країни-члена кількість голосів у МВФ, ліміти доступу до фінансових ресурсів МВФ та частку в розподілі СПЗ – одиниці виміру обліку МВФ. СПЗ – це не грошові кошти, а резервний актив та розрахункова одиниця МВФ, що у разі необхідності можна обміняти на вільноконвертовану валюту. Вартість СПЗ визначається щоденно на підставі середньозваженої величини ринкових курсів таких валют – долара США, євро, англійського фунта стерлінгів, японської єни.

Другою за значенням у системі міжнародних фінансів є **група Світового банку**, яка має у своєму складі:

- чотири міжнародні фінансові інститути: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); Міжнародну асоціацію розвитку (МАР); Міжнародну фінансову корпорацію (МФК); Багатосторонню агенцію гарантування інвестицій (БАГІ);

- один нефінансовий інститут – Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС).

Усі установи групи Світового банку є спеціалізованими установами ООН, що тісно пов'язані, але відрізняються за характером діяльності та впливом на світові економічні відносини.

Діяльність **МБРР** (International Bank of Reconstruction and Redevelopment–IBRR) спрямована на зменшення бідності й забезпечення стійкого розвитку

країн з середнім рівнем доходу і кредитоспроможних бідних країн. Діяльність банку зосереджена на двох сферах – макроекономічна стабілізація та інституційні зміни. Активніше МБРР діє в інституційній сфері: надає допомогу в здійсненні приватизації, зміні форм власності, упровадженні антимонопольних заходів та ін. Позики надаються на 15 – 20 років, разом із п'ятирічним терміном відстрочення платежів. Певна частина кредитів банку надається на розвиток малорентабельних галузей з високим строком окупності витрат, куди приватний капітал не вкладається: інфраструктура, сільське господарство, – без розвитку яких неможливе економічне будівництво у країнах, що розвиваються.

МБРР, маючи високий кредитний рейтинг, залучає ресурси на міжнародному фінансовому ринку під низький відсоток та випускає облігації більш ніж у 40 різних валютах, а потім надає їх позичальникам на вигідних для них умовах. Прибуток від таких позик покриває операційні витрати Світового банку, потрапляє в резерви для зміцнення балансу, забезпечує щорічне передавання ресурсів до МАР і забезпечує фінансову стабільність МБРР вже впродовж багатьох років.

МБРР засновано у 1944 р., щоб допомогти відновити Європу після Другої світової війни. Окрім зазначених, джерелами фінансування діяльності МБРР також є внески країн-членів, прибуток від інвестицій, і, звичайно, суми погашення відсотків за кредитами країнами-позичальниками.

МБРР надає доступ до великих обсягів капіталу на пільгових умовах через казначейство Світового банку. Крім того, терміни погашення є тривалішими (15–20 років), а умови – привабливішими та стійкішими, ніж ті, що зазвичай пропонуються на ринку.

Міжнародна асоціація розвитку (International Development Association – IDA) фінансує найбідніші країни світу на надзвичайно пільгових умовах: надаючи безвідсоткові кредити та безоплатну допомогу (гранти). Грант – це цільова безоплатна та безповоротна фінансова допомога, тобто благодійний внесок на вирішення певної суспільно значущої проблеми. Гранти дають змогу

уникнути негативного впливу на стан зовнішньої заборгованості країн із низьким доходом.

Для визначення порівняно бідних країн, які можуть розраховувати на ресурси МАР, використовують два критерії:

1. Розмір ВВП на душу населення, який не повинен перевищувати щорічно встановленого порогу.

2. Відсутність кредитоспроможності країн, що унеможлиблює доступ до інших джерел фінансування та залучення коштів на ринкових умовах.

Зважаючи на вказане вище, фінансові ресурси та технічна допомога МАР вкрай необхідна найбіднішим країнам світу, щоб уможливити розроблення та реалізацію урядових стратегій боротьби з бідністю та корупцією, розвитку освіти, охорони здоров'я та довкілля тощо. Співвідношення грантів МАР та пільгових кредитів МАР визначається за допомогою оцінювання ризику боргової кризи для кожної країни. Боргова криза (криза платоспроможності) – це стан, пов'язаний з неспроможністю боржника обслуговувати зовнішній борг відповідно до встановленого графіка. Боргова криза є передумовою дефолту (неможливості виконання позичальником своїх зобов'язань), що призводить до реструктуризації боргів, зазвичай через їхнє часткове списання, а отже, до великих втрат для інвесторів та кредиторів. Усе це, зі свого боку, призводить до погіршення репутації держави в світовому господарстві, збільшення плати кредиторам за ризик (тобто зростання відсоткових ставок), до зниження кількості та ефективності позик. З огляду на це високий ризик боргової кризи для країни передбачає субсидювання з боку МАР на 100 відсотків, середній ризик – 50 відсотків грантів МАР і 50 відсотків кредитів МАР, а низький ризик – 100-відсоткове кредитування і жодних грантів МАР.

Фінансові ресурси МАР утворюються переважно завдяки внескам найбагатших країн-учасниць. Додаткові ресурси надходять від МБРР та МФК, а також у вигляді повернутих кредитів, наданих МАР. Країни-донори зустрічаються раз на три роки задля поповнення цільових фондів і перегляду

політики МАР відносно розподілу фінансових ресурсів серед країн, які розвиваються. Для гнучкого реагування на потреби країн і обставини представників країн-позичальників запрошуюють до участі у переговорах.

Міжнародна фінансова корпорація (МФК) (International Finance Corporation – IFC) створена для заохочення розміщення приватного капіталу в промисловість країн, що розвиваються. МФК надає кредити високорентабельним приватним підприємствам, але, на відміну від МБРР, – без гарантій уряду.

Кредити надаються терміном від 5 до 15 років у розмірі 20 % вартості проекту, що сприяє додатковому фінансуванню проектів, які створюються приватним сектором за умови, що частину акцій компанії-позичальники продають МФК. Рівень процентів відповідає процентам, що існують на міжнародних фінансових ринках.

Статутний капітал МФК створено з внесків країн-членів, їхній розмір пропорційний частці їхніх внесків до МБРР. У МФК беруть участь тільки члени МБРР.

Багатостороння агенція гарантування інвестицій (БАГІ) (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA) здійснює страхування капіталовкладень від політичного ризику на випадок експропріації, війни, зриву контрактів.

Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів (МЦУІК) (Internacional Center for Settlement of Investment Disputes – ICS) засновано в 1966 р. для сприяння припливу міжнародних інвестицій шляхом створення умов для припинення й урегулювання спорів між урядами та іноземними інвесторами. За станом на червень 1997 р. членами МЦУІК були 128 країн.

Банк міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements – BIS) створений у 1930 р. на основі міждержавної угоди Англії, Бельгії, Німеччини, Італії, Франції та Японії і є першим в історії міжнародним фінансовим інститутом. Ці держави підписали також конвенцію зі Швейцарією, відповідно до якої БМР був розташований у Базелі. Хоча США беруть участь у БМР,

традиційно провідне становище в ньому належить країнам Західної Європи, на відміну від МВФ та групи Світового банку.

Основне завдання банку полягає у налагодженні співробітництва між центральними банками провідних країн світу та здійснення розрахунків між ними. Банк забезпечує також здійснення розрахунків між країнами, що входять до Європейської валютної системи. Він виконує депозитно-кредитні функції, здійснює валютні операції та операції на фондовому ринку. Україна не є учасником БМР, але Національний банк України розглядає можливості щодо організації співробітництва з БМР, адже Банк міжнародних розрахунків є великою світовою організацією, яка сприяє міжнародному валютно-кредитному співробітництву, є банком центральних банків.

Загалом всесвітні міжнародні фінансові інститути відіграють, як видно з їхніх функцій, важливу роль у світовій економіці, забезпечують надійний рух міжнародних грошових потоків. Тим самим вони сприяють і надійному функціонуванню національних фінансових систем. Крім того, їхні кредити є важливим джерелом фінансування країн, що розвиваються.

3 Регіональні валютно-кредитні установи

Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції мають схожі цілі – це розвиток економіки, економічного співробітництва та інтеграції у регіоні. У них однотипний порядок формування пасивів, однакова форма правління, ідентичні об'єкти кредитування – переважно інфраструктура, сільське господарство, добувна промисловість. Усі вони видають кредити лише країнам-членам. Поява цих інституцій пов'язана із прискоренням у 60-ті роки ХХ ст. розпаду світової колоніальної системи, з поширенням регіонального співробітництва та економічної інтеграції країн, що розвиваються.

У межах Європейського економічного співробітництва діють кілька регіональних міжнародних валютно-кредитних установ: Європейський банк

реконструкції та розвитку (ЄБРР); Європейський інвестиційний банк; Європейський фонд валютного співробітництва.

ЄБРР (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD), який був створений у 1990 р. аналогічно МБРР, діяльність якого спрямована на країни, що розвиваються, здійснює діяльність у країнах Східної і Центральної Європи, які проводять ринкові реформи. Засновниками банку є країни Європи та провідні країни світу. Не менше 60 % кредитів ЄБРР має спрямовуватись у приватний сектор економіки і не більше 40 % у державну інфраструктуру. Україна вступила до ЄБРР у 1992 р. Мале та середнє підприємництво в нашій країні поки що розвинуте недостатньо, і міжнародне співробітництво з Банком максимально спрямоване на сприяння розвитку цього перспективного сектора економіки. Пріоритетами діяльності банку в Україні на сьогодні є: підтримка та розвиток приватного сектора; зміцнення позицій фінансового сектора; сприяння та допомога в реструктуризації та модернізації сектора енергетики; розвиток малих та середніх підприємств (МСП); сприяння реконструкції та реформам ключових секторів інфраструктури, а саме: секторів транспорту, телекомунікацій та комунальних послуг; підтримка підвищення ядерної безпеки.

Завданням **Європейського інвестиційного банку** (The European Investment Bank – EIB), який був створений в 1958 р., є фінансування проектів, що мають регіональне, галузеве та загальноєвропейське значення. Кредити надаються терміном від 20 до 25 років. Штаб-квартира Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) знаходиться у м. Люксембург, Королівство Люксембург. У галузевому плані пріоритетними є такі галузі інфраструктури, як енергетика, транспорт, телекомунікації, а також проекти, що зв'язані з охороною навколишнього природного середовища. Кредити банку видаються на ринкових умовах.

Європейський фонд валютного співробітництва, що створений у 1973р. у межах Європейської валютної системи, виконує функції, аналогічні МВФ – надає кредити на покриття дефіциту платіжного балансу.

Чорноморський банк торгівлі та розвитку (Black Sea Trade and Development Bank) – міжнародна фінансова організація, що є фінансовою основою для досягнення програмних цілей Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). Штаб-квартира ЧБТР знаходиться у м. Салоніки, Грецька Республіка.

Пріоритетними для банку повинні стати питання, що стосуються транспортних сполучень (морських та сухопутних), енергетики, сільського господарства, торгівлі тощо. Банк пропонуватиме країнам ЧЕС технічну й консультативну допомогу у виробленні ефективної економічної політики, засновуватиме спеціальні фонди, сприятиме інвестуванню в економічні та соціальні проекти, надаватиме гарантії та братиме участь у гарантіях і фінансових структурах державного й приватного секторів, поглиблюватиме співпрацю міжнародних фінансових установ розвитку з національними агенціями фінансів і розвитку країн-учасниць тощо. Враховуючи особливості країн-учасниць, які перебувають на різних етапах розвитку і переходу до ринкових відносин, ЧБТР надаватиме їм допомогу в проведенні структурних економічних реформ, сприятиме розвитку конкуренції, приватизації, підприємництва та зміцненню економічних зв'язків між країнами ЧЕС.

Північний інвестиційний банк (Nordic Investment Bank), міжнародна фінансова установа Північних та Балтійських країн (Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії, Швеції, Латвії, Естонії та Литви), діяльність якої спрямована на посилення конкурентоспроможності та захист навколишнього середовища. Північний інвестиційний банк (ПІБ) заснований в 1976 році. Штаб-квартира ПІБ знаходиться у м. Гельсінкі, Фінляндська Республіка. Банк належить до організацій Північної фінансової групи, до якої входять: Північний інвестиційний банк (Nordic Investment Bank); Північний фонд розвитку (Nordic Development Fund); Північна екологічна фінансова корпорація (Nordic Environment Finance Corporation); Північний проектний фонд (Nordic Project Fund).

Північна екологічна фінансова корпорація (Nordic Environment Finance Corporation) є багатосторонньою неприбутковою фінансовою установою, що утворена Північними країнами (Данією, Фінляндією, Ісландією, Норвегією та Швецією) з метою покращення екологічної ситуації у Східній Європі. Північна екологічна фінансова корпорація (НЕФКО) заснована в 1990р. Штаб-квартира НЕФКО знаходиться у м. Гельсінкі, Фінляндська Республіка.

Азіатський банк розвитку (АзБР) розпочав свої операції з 1968 р. після ратифікації Угоди про створення АзБР 15 країнами-співзасновницями. Його членами є країни азіатсько-тихоокеанського регіону, а також США, Канада та 13 західноєвропейських країн. У 1986 р. до членів АзБР вступила КНР. Згідно зі статутом регіональним членам має належати провідне місце у капіталі та у керівництві цією інституцією. Можливість пайовиків впливати на діяльність банку визначається їхньою участю у статутному капіталі. Згідно зі статутом питома вага будь-якої країни-члена у капіталі банку не повинна перевищувати 0,5 % її ВВП. АзБР так само, як і інші банки розвитку, кредитує лише частину проекту, а в іншій частині надає гарантії за позиками з інших джерел або залучає кредиторів шляхом укладання угоди про співфінансування. Проценти за позиками встановлюються зазвичай на рівні ставок приватних ринків капіталів. Більшу частку позик банк надає на розвиток інфраструктури, що створює умови для припливу приватного іноземного капіталу. Найбільший обсяг кредитів АзБР надав п'яти країнам: Індонезії, Південній Кореї, Філіппінам, Пакистану, Таїланду.

Африканський банк розвитку (АфБР) почав функціонування у 1966 р. Членами АфБР є 50 незалежних африканських держав і 25 нерегіональних членів. Ресурси АфБР складаються із внесків країн-членів та позичених коштів.

Статутний капітал банку визначений у розрахункових одиницях банку (РОБ), які за курсом еквівалентні СДР. Це дає змогу не перераховувати вартість акцій після чергової зміни курсу долара. Кредити надаються за бажанням боржників у вільно конвертованій або в національній валюті. АфБР може

надавати кредити як урядовим організаціям, так і приватним фірмам країн-членів. Разом із тим банк не потребує попередніх гарантій уряду країни-позичальника.

Міжамериканський банк розвитку (МаБР) був заснований у 1960 р. як інвестиційна інституція для фінансування країн Латинської Америки. Членами його є 27 країн американського регіону та 17 нерегіональних країн-членів. Більшість голосів у МаБР належить США та іншим західним країнам. Штаб-квартира банку міститься у Вашингтоні. Найвищим органом є рада керуючих, у яку кожна країна направляє свого представника.

Банк надає кредити урядам та під їх гарантію приватним підприємствам на звичайних і пільгових умовах, а також гарантії по урядових кредитах. Найбільший обсяг кредитів банк надав країнам «великої трійки» – Аргентині, Бразилії та Мексиці. Кредити, що надає МаБР, поділяються на звичайні та пільгові. Звичайні кредити надають для фінансування рентабельних проектів, тому їхні умови більш жорсткі, ніж у пільгових позик.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ (ТЕСТИ)

Тест 1. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Гроші – це:

а) сукупність матеріальних благ, створених і накопичених суспільством під час попереднього розвитку, а також природних ресурсів, залучених до господарського обороту;

б) фінансові зобов'язання держави (зовнішні позики та сплачені за ними проценти) на певну дату стосовно іноземних кредиторів;

в) специфічний товар, який використовується як загальний еквівалент та посередник в обміні товарів; виражає економічні відносини між людьми в процесі виробництва та обміну товарів, а також змінюється та розвивається відповідно до змін суспільного виробництва;

г) ціна грошової одиниці країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.

Тест 2. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Прийнято виділяти такі концепції походження грошей:

а) поступова концепція – гроші з'явилися поступово лише під час стрімкого розвитку капіталістичних держав;

б) еволюційна концепція – гроші з'явилися в результаті еволюційного процесу, який поза волею людей обумовив, що деякі предмети виділилися із загальної маси і посіли особливе місце;

в) інформаційна концепція – виникнення грошей тісно пов'язано з розвитком інформаційної ери XXI ст.;

г) геоінформаційна концепція – гроші є наслідком взаємодії інформації та людського фактору;

д) раціоналістична концепція – гроші виникли внаслідок угоди між людьми або запроваджені законодавчими актами держави з метою полегшення обміну товарів.

Тест 3. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Основними формами неповноцінних грошей є:

- а) курс іноземної валюти;
- б) банківські зобов'язання (банкноти), паперові гроші (казначейські зобов'язання);
- в) білонна (розмінна) монета;
- г) депозитні гроші;
- д) банківські зобов'язання (банкноти);
- е) електронні гроші.

Тест 4. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Електронні гроші – це:

- а) сукупність запасів грошей в усіх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу та обслуговують економічні зв'язки в певний момент;
- б) ціна грошової одиниці країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни;
- в) сукупність матеріальних благ, створених і накопичених суспільством під час попереднього розвитку, а також природних ресурсів, залучених до господарського обороту;
- г) різновид кредитних грошей, коли переказування грошових сум на рахунки в банках здійснюється автоматично за допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Тест 5. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Паперові гроші:

а) це грошові знаки, видрукувані на спеціальному папері, яким держава своїм рішенням наділяє примусовим курсом, визнає законодавчо обов'язковими і надає роль та силу офіційних грошей;

б) сукупність матеріальних благ, створених і накопичених суспільством під час попереднього розвитку, а також природних ресурсів, залучених до господарського обороту;

в) сукупність матеріальних благ, створених і нагромаджених суспільством під час попереднього розвитку, а також природних ресурсів, залучених до господарського обороту;

г) сукупність запасів грошей в усіх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу та обслуговують економічні зв'язки в певний момент.

Тест 6. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Рубчате (з використанням узорів, сітки, тексту тощо) оформлення ребра монети:

а) є відображенням кількості років самої монети;

б) запропоноване Ісааком Н'ютоном;

в) виступає як ознака золотого вмісту монети;

г) виступало захистом від фальшивомонетників (які часто відрізали з краю грошей кусочки золота чи срібла);

д) запропоноване Джоном Рокфелером;

е) запропоноване Наполеоном I.

Тест 7. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Монети України характеризуються такими художніми зображеннями:

- а) на лицьовій стороні вказаний показник номіналу монети, доповнений вінком із листочків і ягід, схожих на калину;
- б) на лицьовій стороні нанесено малий герб України, обрамлений двома дубовими листочками і двома колосками;
- в) на зворотній стороні нанесено малий герб України, обрамлений двома дубовими листочками і двома колосками;
- г) на лицьовій стороні нанесено зображення Володимира Великого;
- д) на зворотній стороні вказаний показник номіналу монети, доповнений вінком із листочків і ягід, схожих на калину.

Тест 8. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

До переліку функцій грошей належать:

- а) міра виміру рівня інфляції;
- б) міра вартості та світові гроші;
- в) засіб накопичення;
- г) засіб платежу та засіб обігу;
- д) засіб оптимізації податкового навантаження.

Тест 9. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Сутність грошового обороту:

- а) рух вартості без участі готівкових грошей;
- б) сукупність запасів грошей у всіх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу в конкретний момент;
- в) сукупність усіх грошових потоків в економіці за певний період, тобто це процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин у процесі суспільного відтворення, що здійснюється за допомогою готівки та безготівкових розрахунків;
- г) ціна грошової одиниці країни, виражена у грошовій одиниці іншої країни.

Тест 10. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Зміст Закону грошового обороту:

- а) кількість грошей, необхідних для виконання функцій засобу обігу, повинна дорівнювати сумі цін товарів, що реалізуються, яка поділена на число обертів (швидкість обігу) однойменних одиниць;
- б) маса грошей в обігу обернено пропорційна швидкості їхнього обороту;
- в) протягом певного періоду для обміну необхідна лише певна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних коштів, інакше кажучи, фактична маса грошей в обігу повинна рівнятися об'єктивно необхідній масі;
- г) характеризує ступінь швидкості переміщення грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого.

Тест 11. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Із Закону грошового обороту витікає, що:

- а) розвиток грошей розпочався в епоху розпаду первіснообщинного ладу;
- б) грошовий оборот не відображає простого повторення обороту товарів;
- в) маса грошей в обороті обернено пропорційна їхньої швидкості в обороту;
- г) за допомогою готівкової та безготівкової форм здійснюється процес обороту товарів.

Тест 12. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Грошова маса становить:

- а) сукупність запасів грошей в усіх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу та обслуговують економічні зв'язки в певний момент;
- б) група установ кредитної системи, яка функціонує за однаковими принципами чи реалізує єдину групу кредитних відносин;

в) іменний грошовий документ, що видається банком власнику поточного рахунку і дає йому можливість оплатити через ЕОМ свої покупки і погасити борги переказом грошей по рахунку без використання готівки;

г) ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків за користування кредитом.

Тест 13. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Закон грошового обороту:

а) встановлює, що протягом певного періоду для обміну необхідна лише певна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних коштів;

б) виражає економічну взаємозалежність між масою товарів в обороті, рівнем їх цін і швидкістю обороту грошей;

в) має математичне вираження у вигляді формули: $M_{\Phi} = M_{Н}$;

г) має математичне вираження у вигляді формули: $M = \frac{P \times Q}{V}$;

д) встановлює, що кількість грошей, необхідних для виконання функцій засобу обігу, повинна дорівнювати сумі цін товарів, що реалізуються, яка поділена на число обертів (швидкість обороту) однойменних одиниць.

Тест 14. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Зміст швидкості обороту грошей:

а) показник, який встановлює, що протягом певного періоду для обміну необхідна лише певна, об'єктивно обумовлена маса купівельних і платіжних коштів;

б) показник, що характеризує ступінь швидкості переміщення грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого, або це частота, з якою гривня в середньому використовується для реалізації товарів та послуг за певний період (рік, квартал, місяць);

в) підтверджується іменним грошовим документом, що видається банком власнику поточного рахунку;

г) пов'язаний із ризиком несплати позичальником основного боргу і відсотків за користування кредитом.

Тест 15. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

До переліку грошових агрегатів, що використовуються в статистичній практиці України, належать грошові агрегати:

- а) M_{Φ} ;
- б) M_0 ;
- в) M_1 ;
- г) M_H ;
- д) M_2 ;
- е) M_3 .

Тест 16. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Грошовий ринок – це:

- а) різновид депозитних грошей;
- б) це сукупність однорідних національних кредитних та депозитних ринків, у яких операції за короткостроковими цінними паперами здійснюють національний банк, комерційні банки та фінансові інститути;
- в) угоди між банками та їхніми клієнтами на відкриття поточних та строкових рахунків, депозитних угод та ощадних вкладів;
- г) це зобов'язання з надання права участі в управлінні діяльністю покупця грошей та в його доходах.

Тест 16. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Сутність грошової системи:

- а) становить ваговий вміст у грошовій одиниці металу, який у відповідний період виконував роль грошей;
- б) це система із мінімальним втручанням держави у регулювання валютних відносин у середині країни;
- в) це історично сформована та закріплена національними законами форма організації грошового обороту країни;
- г) грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал.

Тест 17. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Елементами грошової системи виступають:

- а) грошові агрегати;
- б) масштаб цін;
- в) емісійна система, форми грошей, валютний курс;
- г) грошова маса;
- д) регламентація готівкового та безготівкового грошового обороту;
- е) функції грошей.

Тест 18. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Ринковим грошовим системам характерні:

- а) перевага економічних методів та інструментів регулювання грошового обороту;
- б) перевага адміністративних (неринкових) методів регулювання грошового обороту;
- в) вільне функціонування грошей і наявність лише певних обмежень на проведення грошових операцій на рівні банків;
- г) штучне обмеження грошової маси;

д) пильний контроль за грошовими операціями юридичних та фізичних осіб, заборона певних видів грошових операцій.

Тест 19. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Для відкритих грошових систем характерне:

- а) штучне обмеження грошової маси;
- б) мінімальне втручання держави у регулювання валютних відносин у середині країни;
- в) неринкові механізми курсоутворення;
- г) ринкові механізми формування валютного курсу;
- д) перевага адміністративних (неринкових) методів регулювання грошового обороту;
- е) штучне розмежування загального обороту на готівкову та безготівкову сфери.

Тест 20. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Біметалізм – це:

- а) грошова система, у якій роль загального еквівалента законодавчо закріплена за двома металами: золотом і сріблом;
- б) система із мінімальним втручанням держави у регулювання валютних відносин у середині країни;
- в) своєрідна «ціна» валюти однієї країни, виражена у валютах інших країн;
- г) грошова система, за якої роль загального еквівалента виконує один метал.

Тест 21. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Система паперово-кредитного обігу становить:

а) грошові системи, за яких обіг обслуговують грошові знаки у паперовій та металевій формах;

б) ваговий вміст у грошовій одиниці металу, який у відповідний період виконував роль грошей;

в) грошова система в якій роль загального еквівалента законодавчо закріплена за двома металами: золотом і сріблом;

г) співвідношення між грошовими одиницями (валютами) різних країн.

Тест 22. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Грошово-кредитної політика:

а) становить адміністративні неринкові методи регулювання грошового обігу;

б) законодавче встановлена форма організації грошового обороту в країні;

в) складова частина економічної політики, представлена комплексом заходів із регулювання грошового ринку для досягнення макроекономічної рівноваги;

г) це правова і організаційна база для розробки та реалізації антимонопольної політики.

Тест 23. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Сутність інструментів грошово-кредитної політики:

а) проявляються у офіційному зниженні державою металевого вмісту та курсу (або тільки курсу) національних грошей щодо іноземних валют;

б) сукупність різноманітних адміністративних, економіко-правових та інформаційних важелів, заходів, методів, методик, моделей, алгоритмів, які застосовує НБУ для виконання завдань цієї політики;

в) оголошення державою знецінених паперових грошових знаків недійсними;

г) законодавчо встановлення державою вартісного співвідношення між двома металами, які оберталися на рівних умовах за їх відкритого карбування.

Тест 24. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Головним суб'єктом грошово-кредитної політики України є:

- а) Аудиторська палата;
- б) держава в особі центрального банку країни;
- в) Антимонопольний комітет;
- г) Міністерство палива та енергетики.

Тест 25. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Основними режимами грошово-кредитної політики виступають:

- а) таргетування обмінного курсу;
- б) встановлення мінімального співвідношення між грошовими агрегатами;
- в) монетарне таргетування;
- г) емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними;
- д) переміщення небанківського позичкового капіталу за допомогою фондових цінностей;
- е) інфляційне таргетування.

Тест 26. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Інфляція становить:

- а) оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними або обмін знецінених паперових грошей на нові знаки надзвичайно низькій пропорції;

б) офіційне зниження державою металевого вмісту та курсу (або тільки курсу) національних грошей щодо іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць;

в) тривале і швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їх маси в обороті, а також зростання загальної суми цін товарів та послуг внаслідок недотримання закону грошового обороту;

г) пропорційне зниження купівельної спроможності грошової одиниці;

д) загальний ріст цін, який не супроводжується зростанням виробництва товарів та послуг.

Тест 27. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Зовнішні фактори інфляції представлені:

а) випередженням темпів зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці;

б) значним зростанням дефіциту державного бюджету і державного боргу, зумовлених непродуктивними державними витратами;

в) посиленням інтернаціоналізації господарських зв'язків між державами, що супроводжуються загостренням конкуренції на світових ринках капіталів, товарів та послуг, робочої сили, загостренням міжнародних валютно-кредитних відносин;

г) порушенням пропорцій відтворення між виробництвом споживанням, нагромадженням і споживанням, попитом і пропозицією, грошовою масою в обігу і сумою товарних цін;

д) структурними світовими кризами (енергетичною, продовольчою, фінансовою та ін.).

Тест 28. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Гіперінфляція представляє собою:

- а) стадію інфляції, під час якої зростання цін досягає 20-50 %, а інколи і 100 % на рік;
- б) падіння курсу грошей до іноземних валют;
- в) стадію інфляції, під час якої відбувається надзвичайно високе зростання цін – більше 100 % на рік;
- г) оголошення державою знецінених паперових грошових знаків недійсними.

Тест 29. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Інфляційний податок представляє собою:

- а) відсутність вільного ринку і конкуренції, що призводить до олігополізації економіки (тобто домінування невеликої кількості конкуруючих компаній, при цьому хоча б одна або дві з них, виробляють значну долю продукції даної галузі, а поява нових продавців ускладнена чи неможлива);
- б) зменшення обмінного курсу національної грошової одиниці щодо інших валют;
- в) активний розвиток тіньової економіки;
- г) втрати економічних суб'єктів (юридичних та фізичних осіб) від зниження за наслідками інфляції купівельної спроможності грошових засобів, які знаходяться у їх розпорядженні (як в готівковій, так і у безготівковій формі).

Тест 30. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Оцінка і вимірювання інфляції здійснюється за допомогою таких показників, як:

- а) деномінація іноземної валюти;
- б) індекс споживчих цін;
- в) ревальвація міжнародних засобів платежу;
- г) індекс-дефлятор ВВП;

- д) індекс купівельної спроможності грошей;
- е) темп (рівень) інфляції.

Тест 31. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Антиінфляційна політика:

- а) оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними або обмін знецінених паперових грошей на нові знаки надзвичайно низькій пропорції;
- б) продаж урядом цінних паперів банкам з метою фінансування дефіциту бюджету;
- в) повна або часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава;
- г) комплекс заходів державного регулювання економіки, спрямованих на боротьбу з інфляцією;
- д) мета її – встановлення контролю над інфляцією й досягнення прийнятних її темпів для економіки в цілому.

Тест 32. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Історично сформувалися такі основні напрямки антиінфляційної політики:

- а) дефляційна політика;
- б) політика заходів державного регулювання економіки, спрямованих на боротьбу з інфляцією;
- в) повна або часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава;
- г) політика доходів;
- д) продаж урядом цінних паперів банкам з метою фінансування дефіциту бюджету.

Тест 33. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Існують наступні методи стабілізації валют:

- а) створення нової грошової системи та політика «шокової терапії»;
- б) нуліфікація;
- в) ревальвація (реставрація);
- г) дефляційна політика (регулювання попиту) та політика доходів;
- д) девальвація;
- є) деномінація.

Тест 34. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Нуліфікація:

- а) зростання цін експортних товарів у іноземній валюті і зниження їх конкурентноспроможності на світовому ринку;
- б) знецінені грошові знаки анулюються, оголошуються недійсними, а їм на заміну випускаються нові гроші;
- в) реалізація комплексу економічних перетворень для поступового відновлення доінфляційної вартості паперових грошей;
- г) зниження рівня безробіття.

Тест 35. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Зміст ревалоризації пов'язаний із:

- а) закреслюванням нулів, тобто зміцненням масштабу цін;
- б) поверненням до попередньої купівельної спроможності грошових знаків;
- в) всебічним підвищенням темпів економічного зростання, створенням сприятливих умов для розширення виробничих інвестицій;
- г) вибором методу стабілізації валюти в процесі грошової реформи.

Тест 36. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Девальвація в процесі антиінфляційних заходів проявляється у:

- а) поновленні рівноваги між товарним і грошовим ринками;
- б) зниженні обмінного курсу грошової одиниці даної країни відносно інших твердих валют;
- в) оздоровленні чи поліпшенні механізму регулювання грошового обороту;
- г) розрахунку відношення ВВП у фактичних цінах звітного періоду до ВВП у порівняних цінах попереднього року.

Тест 37. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Характеристикою дефляції є:

- а) збільшення золотого вмісту національної грошової одиниці за умов дії золотовалютного стандарту;
- б) вилучення із обороту надлишкової частини грошової маси;
- в) збільшення обсягів заощаджень; активне використання фінансових послуг;
- г) зміна в часі загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для особистого споживання.

Тест 38. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

До специфічних рис деномінації в ході реалізації антиінфляційних заходів відносять:

- а) досягнення бюджетної рівноваги;
- б) укрупнення грошової одиниці без зміни її найменування, що проводиться з метою надання більшої повноцінності грошам;
- в) значне скорочення з обороті кількості грошових купюр;
- г) дефляційна політика (регулювання попиту) та політика доходів
- д) відтік капіталу з виробництва в торгівлю та посередницькі операції;

е) зменшення реальної вартості накопичених грошей.

Тест 39. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Валюта – це:

а) валютні угоди на короткотермінову (до 48 год.) доставку валюти із негайною оплатою;

б) ціна грошової одиниці даної країни, яка виражена в грошовій одиниці іншої країни;

в) грошові знаки певної країни у будь-якій формі, які використовуються в операціях, що здійснюються на міжнародному рівні, а також у якості міжнародних розрахункових та платіжних засобів;

г) співвідношення валют різних країн, вимірюване співвідношенням їх золотого вмісту.

Тест 40. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Видами валюти за емітентною належністю є:

а) національна валюта;

б) іноземна валюта;

в) колективна валюта;

г) асоційовані та закордонні валюти;

д) частково конвертовані валюти.

Тест 41. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

За ступенем конвертованості розрізняють наступні види валют:

а) ВКВ;

б) клірингові розрахунки;

в) вільно конвертовані валюти;

г) асоційовані та закордонні валюти;

д) частково конвертовані валюти.

Тест 42. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Конвертована валюта – це валюта:

- а) яка без обмежень обмінюється на валюти інших країн за курсом у встановленому порядку;
- б) емітується кількома державами або міжнародними фінансово-кредитними установами і функціонує за міжнародними угодами;
- в) вільно вивозиться і ввозиться через кордон;
- г) яку неможливо обміняти на іноземні валюти за ринковим курсом;
- д) країн, що переживають глибоку і хронічну економічну та фінансову кризи.

Тест 43. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Клірингові валюти представляють собою:

- а) валюту країни, в якій центральні банки інших країн формують і зберігають свої офіційні золотовалютні резерви;
- б) розрахункові валютні одиниці, в яких ведуться рахунки в банках та здійснюються різні операції між країнами, що уклали платіжні угоди клірингового типу;
- в) валюту, що виступає основою для вираження обмінних курсів більшості валют інших країн;
- г) розрахункові валютні одиниці, в яких ведуться рахунки в банках та здійснюються різні операції між країнами, в яких запроваджено режим неринкового регулювання валютного курсу та валютних обмежень.

Тест 44. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Валютні системи поділяються на такі групи, як:

- а) клірингові;
- б) національні;
- в) конвертовані;
- г) регіональні (міжнародні);
- д) світові.

Тест 45. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Цифрові гроші – це:

- а) гроші, які мають внутрішню реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконує функції грошей, чи вартості того матеріалу, з якого гроші були виготовлені;
- б) грошові знаки, яким держава своїм рішенням наділяє примусовим курсом, визнає законодавчо обов'язковими і надає роль та силу офіційних грошей;
- в) кредитно-паперові гроші, що випускаються центральним банком країни і законним платіжним засобом на території даної країни;
- г) сукупність грошей у нематеріальній формі (цифровому вираженні), що характеризується наявністю певної вартості, одиницею розрахунку та засобом обміну, що може передаватися в комп'ютерних мережах.

Тест 46. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

За своїм змістом криптовалюта – це:

- а) грошові знаки, яким держава своїм рішенням наділяє примусовим курсом, визнає законодавчо обов'язковими і надає роль та силу офіційних грошей;
- б) кредитно-паперові гроші, що випускаються центральним банком країни;
- в) гроші, які мають внутрішню реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконує функції грошей;

г) розподілена і децентралізована система безпечного обміну і передачі цифрових грошових знаків, заснована на засобах криптографії (шифрування) з метою захисту від підробки, а також забезпечення контролю створення додаткових одиниць.

Тест 47. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Поняття «майнінг» можна визначити, як:

- а) режим курсу національної валюти, коли на певний термін встановлюється мінімальна та максимальна межі офіційного курсу валюти;
- б) клірингові розрахунки;
- в) процес використання обчислювальних потужностей спеціальною комп'ютерною технікою для створення ланцюжка блоків транзакцій криптовалюти;
- г) ціну грошової одиниці певної країни, яка виражена в грошовій одиниці іншої країни.

Тест 48. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Валютна політика становить:

- а) поновлення рівноваги між товарним і грошовим ринками;
- б) визначення пріоритетів розвитку валютно-економічних відносин та основних принципів їхньої реалізації на певному історичному етапі на національному, регіональному та міждержавному рівнях;
- в) ризик втрати особистого електронного гаманця через втрату спеціального пароля, який відкриває доступ до електронних грошей;
- г) вимір вартості усіх товарів за допомогою грошей.

Тест 49. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Зміст валютного контролю полягає у:

а) діяльності спеціально уповноважених контролюючих органів із застосування законодавчих методів з метою забезпечення дотримання валютного законодавства;

б) підвищенні темпів економічного зростання, створенні сприятливих умов для розширення виробничих інвестицій;

в) реалізації комплексу економічних перетворень для поступового відновлення доінфляційної вартості паперових грошей;

г) зниженні рівня безробіття.

Тест 50. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Валютний ринок становить:

а) сукупність економічних відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та інших валютних цінностей за курсом, який формується на підставі попиту і пропозиції;

б) кредитно-фінансові установи, що мають право залучати внески на депозитні рахунки;

в) суб'єкти фінансового ринку, які формують власні зобов'язання, вимоги й на цій основі емітують власні фінансові інструменти;

г) невеликі фінансові установи, що утворюються на кооперативних засадах певній соціальній групі для надання кредитів членам цієї групи.

Тест 51. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Поняття «валютні операції» можна сформулювати:

а) як забезпечення стабільного функціонування внутрішнього валютного ринку;

б) як операції торговельного, кредитного чи розрахункового характеру, пов'язані з використанням валюти та платіжно-кредитних інструментів, виражених у валюті;

в) як адміністративні засоби державного регулювання валютних відносин;

г) як визначення цілей та способів їхнього досягнення учасниками валютних відносин.

Тест 52. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Зміст економічного терміну «валютний коридор»:

а) це встановлення курсу валюти, тобто визначення її вартості в іноземних валютах;

б) це такий режим курсу національної валюти, коли на певний термін встановлюється мінімальна та максимальна межі офіційного курсу валюти;

в) це сума товарів і послуг, які можна придбати за цю валюту;

г) пряме втручання центрального банку країни у функціонування валютного ринку через купівлю-продаж іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці;

д) на центральний банк покладається зобов'язання підтримувати такий курс у встановлених межах.

Тест 53. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Крос-курс – це:

а) ціна грошової одиниці певної країни, яка виражена в грошовій одиниці іншої країни;

б) такий режим курсу національної валюти, коли на певний термін встановлюється мінімальна та максимальна межі офіційного курсу валюти;

в) встановлення курсу валюти, тобто визначення її вартості в іноземних валютах;

г) співвідношення між двома іноземними валютами, яке визначають на основі курсу цих валют відносно якоїсь третьої валюти.

Тест 54. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Фінансові посередники – це:

- а) кредитні установи, що надають клієнтам універсальні банківські послуги;
- б) кредитно-фінансові установи, що мають право залучати внески на депозитні рахунки;
- в) суб'єкти фінансового ринку, які формують власні зобов'язання, вимоги й на цій основі емітують власні фінансові інструменти;
- г) невеликі фінансові установи, що утворюються на кооперативних засадах певній соціальній групі для надання кредитів членам цієї групи.

Тест 55. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Небанківські фінансово-кредитні установи:

- а) становить первинний ринок цінних паперів, де проводиться емісія й здійснюється первинне їхнє розміщення;
- б) здійснюють переміщення небанківського позичкового капіталу за допомогою фондів цінностей (акцій, середньострокових облігацій, довгострокових облігацій, інших фінансових інструментів);
- в) пов'язані із угодами між банками та їхніми клієнтами на відкриття поточних та строкових рахунків;
- г) здійснюють акумуляцію заощаджень і розміщення їх у доходні активи, тобто у цінні папери та кредити.

Тест 56. Виберіть одну найбільш правильну (найповнішу) відповідь.

Перелік функцій банків:

- а) трансформаційна;
- б) емісійна;
- в) трансформаційна, емісійна;
- г) трансформаційна, емісійна і розрахункова.

Тест 57. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Як основна ланка грошово-кредитної системи, Центральний банк наділений правом:

- а) обслуговування взаєморозрахунків між підприємствами;
- б) регулювання кредиту, валютного курсу, збереження офіційних золото-валютних резервів;
- в) фінансування витрат КМУ та апарату Верховної Ради України;
- г) монопольної емісії платіжних засобів, регулювання грошового обігу;
- д) монопольної емісії різноманітних одиниць іноземної валюти.

Тест 58. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Кредит становить:

- а) платоспроможну потребу або суму грошей, яку покупці можуть і мають намір заплатити за необхідні для них товари та послуги;
- б) ваговий вміст у грошовій одиниці металу, який у відповідний період виконував роль грошей;
- в) законодавче встановлену форму організації грошового обороту в країні;
- г) особливу форму руху вартості, продаж товарів із відстрочкою платежу або передачу на строк грошових коштів та матеріальних цінностей за умови їхнього повернення.

Тест 59. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Товарна форма кредиту характеризуються тим, що:

- а) відбувається рух грошей від одного економічного суб'єкта до іншого (у некредитних відносинах);
- б) здійснюється переміщення небанківського позичкового капіталу за допомогою фондових цінностей;
- в) кредитні відносини виникають між продавцями і покупцями, коли останні одержують товари чи послуги з відстрочкою платежу (наприклад, комерційний кредит);

г) відбувається нееквівалентне переміщення вартості в грошовій або в товарній формі.

Тест 60. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Видами забезпечення кредитів виступають:

- а) державний та банківський кредит;
- б) гарантія або поручительство третьої сторони; переуступка контрактів дебіторської заборгованості; застава товарних запасів, дорожніх документів, нерухомого майна, цінних паперів, дорогоцінних металів; страхування;
- в) кредити, надані у разовому порядку;
- г) консорціуми.

Тест 61. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Банківська система – це:

- а) співвідношення між грошовими одиницями (валютами) різних країн;
- б) заклади, що займаються фінансовими та кредитними операціями переважно як посередник між юридичними та фізичним особами, які шукають застосування своїм грошовим коштам, та юридичними і фізичними особами, що потребують їх;
- в) кредитно-фінансові установи, які залучають довготермінові заощадження на контрактних засадах;
- г) сукупність різних видів взаємозалежних банків та інших кредитних установ, що діють у межах єдиного фінансово-кредитного механізму.

Тест 62. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Основними функціями, що здійснюються всіма без винятку центральними банками, виступають:

- а) регулювальна, контролююча і обслуговуюча функція;
- б) регулювання грошово-кредитної сфери;

- в) фінансування боргу державних компаній та дефіциту державного бюджету;
- г) адміністративні, неринкові.

Тест 63. Зробіть правильний вибір із запропонованих альтернатив.

Комерційний банк – це:

- а) первинний ринок цінних паперів, де проводиться емісія й здійснюється первинне їхнє розміщення;
- б) законодавчо встановлена форма організації грошового обороту в країні, що виступає складником господарського механізму і регулюється встановленими державою законами;
- в) самостійний фінансово-кредитний заклад, створений шляхом об'єднання пайових внесків засновників (акціонерів);
- г) показник, що характеризує ступінь швидкості переміщення грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого.

Тест 64. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Група Світового банку містить у своєму складі такі міжнародні фінансові інститути:

- а) Міжамериканський банк розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку;
- б) Багатосторонню агенцію гарантування інвестицій, Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- в) Банк міжнародних розрахунків, МВФ;
- г) Міжнародну фінансову корпорацію, Міжнародну асоціацію розвитку;
- д) Азіатський та Африканський банки розвитку.

Тест 65. Знайдіть декілька правильних відповідей із запропонованого переліку.

Європейське економічне співробітництво представлено діяльністю таких валютно-кредитних установ:

- а) Міжнародний центр урегулювання інвестиційних конфліктів;
- б) Європейський банк реконструкції та розвитку;
- в) фінансування боргу державних компаній та дефіциту державного бюджету;
- г) Європейський інвестиційний банк;
- д) Міжнародна асоціація розвитку;
- е) Європейський фонд валютного співробітництва.

**ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
ТА КОНТРОЛЮ РІВНЯ ЗАСВОЄННЯ ПРОГРАМИ З КУРСУ
ДИСЦИПЛІНИ «ГРОШІ ТА КРЕДИТ»**

1. У чому полягає сутність, актуальність та роль грошей у сучасному світі?
2. Перелічити основні концепції походження грошей. Поясніть сутність раціоналістичної та еволюційної концепцій.
3. Обґрунтувати, у чому полягає відмінність між грошима як грошима та грошима як капіталом. Наведіть приклади, коли гроші використовуються як капітал?
4. Наведіть основні форми грошей та основні їх властивості.
5. Проаналізуйте еволюційні етапи зміни форм грошей.
6. Обґрунтувати основні функції грошей. Пояснити різницю між функцією грошей як засобу обігу та функцією грошей як засобу платежу?
7. Пояснити, у якій функції гроші найбільш потерпають від інфляції?
8. Перелічити основні приклади грошей у функції світових грошей.
9. Сформулювати поняття «грошовий оборот», «готівковий оборот», «безготівковий оборот».
10. Пояснити принципові аспекти побудови моделі грошового обороту.
11. Перелічити основні типи грошових агрегатів, що використовуються в статистичній практиці для аналізу і регулювання грошової маси.
12. Навести принципові відмінності між показниками грошової маси.
13. Визначити основні засади Закону грошового обороту.
14. Обґрунтувати порядок розрахунку показника швидкості обороту грошей.
15. У чому полягає сутність, актуальність та роль грошового ринку як елемента сучасного ринку?
16. Обґрунтувати, у чому полягає відмінність між структурними складовими грошового ринку залежно від різних ознак.

17. Навести перелік елементів грошової системи.

18. Пояснити відмінності та специфічні риси основних видів грошових систем.

19. У чому полягає сутність грошово-кредитної політики, її інструментів та режимів.

20. Обґрунтувати, у чому полягає сутність інфляції та її впливу на економічний розвиток країни.

21. Перелічити види інфляції за різними класифікаційними ознаками

22. Визначити, як інфляція впливає на сфери суспільного життя.

23. Проаналізувати хронологію розгортання інфляційних процесів в Україні.

24. Пояснити зміст та порядок обчислення основних показників інфляції.

25. Навести визначення та особливості застосування антиінфляційних стабілізаційних заходів.

26. Обґрунтувати зміст та доцільність проведення грошових реформ.

27. Розкрити специфічні риси методів стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи.

Обґрунтувати зміст поняття «валюта» та основних її видів за режимом використання.

Перелічити види валютних систем та їхні складові елементи.

30. Пояснити зміст цифрових грошей та їх ролі у сучасному світі. поняття «фідучіарні, (фіатні) гроші».

32. Визначити вплив поширення операцій з криптовалютами на сучасний розвиток грошово-кредитних відносин.

33. Проаналізувати сучасні тенденції валютної політики, валютного регулювання і валютний контроль в Україні.

34. Здійснити аналіз особливостей валютного ринку, операцій на ньому, а також аналіз порядку розрахунку валютного курсу.

35. Проаналізувати основні характеристики кредиту: об'єкт, суб'єкт, кредитори, позичальники.

36. З'ясувати принципові аспекти товарної і грошової форми кредиту;
37. Визначити види кредиту за різними критеріями;
38. Дослідити функції кредиту та розглянути порядок визначення проценту за кредит.
39. З'ясувати сутність та класифікаційні види фінансових посередників.
40. Проаналізувати роль небанківських фінансово-кредитних установ та банків як суб'єктів посередництва.
41. Визначити зміст, функції та відмінні риси центральних банків.
42. Обґрунтувати роль Національного банку України як центрального банку.
43. Навести характеристику комерційних банків.
44. Вивчити особливості операцій комерційних банків.
45. Проаналізувати методи державного регулювання діяльності комерційних банків в Україні.
46. Охарактеризувати міжнародні валютно-кредитні установи.
47. Проаналізувати напрями діяльності всесвітніх валютно-кредитних установ.
48. Визначити засади функціонування Регіональні валютно-кредитних установ.
49. Навести приклади співробітництва України з міжнародними валютно-кредитними установами.
50. Оцінити наслідки співробітництва вітчизняного бізнесу з міжнародними валютно-кредитними установами.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Антиінфляційні стабілізаційні заходи – комплекс заходів державного регулювання економіки, спрямованих на боротьбу з інфляцією, підтримки оптимального її рівня, поновлення рівноваги між товарним і грошовим ринками, а також недопущення різких інфляційних коливань шляхом використання механізмів грошово-кредитної, податкової, бюджетної політики.

Банк – це фінансова установа, яка має виняткове право здійснювати в сукупності депозитні, кредитні та розрахункові операції.

Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована і субординована сукупність фінансових посередників (банків та інших кредитних установ), які здійснюють фінансово-кредитні операції на професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру.

Банківський нагляд – система контролю й активних організованих дій Національного банку України, які спрямовані на забезпечення додержання банками та іншими установами, щодо яких НБУ проводить наглядову діяльність, законодавства України та визначених нормативів, для забезпечення стабільності функціонування банківської системи і захисту інтересів клієнтів, зокрема вкладників і кредиторів банку.

Банкнота – це кредитно-паперові гроші, що випускаються центральним (емісійним) банком країни і законним платіжним засобом на території певної країни.

Валюта – грошові знаки певної країни у будь-якій формі, які використовуються в операціях, що здійснюються на міжнародному рівні, а також як міжнародні розрахункові та платіжні засоби.

Валютна своп-операція – це покупка іноземної валюти з негайною оплатою в національній валюті і з умовою подальшого зворотного викупу.

Валютна політика – складові економічної політики держави щодо визначення пріоритетів розвитку валютно-економічних відносин та основних

принципів їхньої реалізації на певному історичному етапі на національному, регіональному та міждержавному рівнях.

Валютна система – це договірно-правова форма організації валютних відносин між усіма чи переважною більшістю країн світу.

Валютні відносини – повсякденні зв'язки, у які вступають приватні особи, фірми, банки на валютних та грошових ринках з метою здійснення міжнародних розрахунків, кредитних та валютних операцій.

Валютні обмеження – законодавчий інструмент валютної політики держави, що пов'язаний із заборонаю, лімітуванням та регламентацією валютних операцій.

Валютні операції – здійснювані суб'єктами валютного ринку операції торговельного, кредитного чи розрахункового характеру, пов'язані з використанням валюти та платіжно-кредитних інструментів, виражених у валюті.

Валютний арбітраж – купівля-продаж іноземних валют із наступною зворотною угодою для отримання різниці валютних курсів в часі або завдяки різниці в курсах різних валют та різних ринків.

Валютний курс – співвідношення між двома валютами, що визначається їхньою купівельною спроможністю та їхньою зовнішньою корисністю (чинниками зовнішнього попиту на ці валюти).

Валютний механізм – правові норми та інститути, які діють на національному та міжнародному рівнях.

Валютний ринок – сукупність економічних відносин щодо здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та інших валютних цінностей за курсом, який формується на підставі попиту і пропозиції.

Вид кредиту – класифікація різних проявів форм кредиту, що деталізована за організаційно-економічними ознаками.

Вільно конвертована валюта – валюта тих країн, законодавство яких не передбачає обмежень із будь-яких видів операцій із нею як громадянам певної країни, так і іноземцям.

Віртуальні (нефідуціарні) гроші – цифрове вираженням вартості, емітентом яких не є центральний банк (або інший орган державної влади), які приймаються фізичними або юридичними особами для придбання та продажу віртуальних товарів (купівля-продаж розширених можливостей на інтернет-порталах; купівля-продаж в онлайн-іграх) у соціальних мережах, комп'ютерних іграх.

Гроші – це специфічний товар, який: виконує роль загального еквівалента; виконує роль посередника в обміні товарів; виражає економічні відносини між людьми в процесі виробництва та обміну товарів; змінюється та розвивається відповідно до змін суспільного виробництва.

Грошова база – показник грошей центрального банку, який їх безпосередньо контролює і регулює, впливаючи в кінцевому підсумку і на загальну масу грошей.

Грошова маса – становить сукупність запасів грошей в усіх формах, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обігу та обслуговують економічні зв'язки в певний момент.

Грошова система – історично сформована та закріплена національними законами форма організації грошового обороту країни.

Грошові реформи – повна чи часткова перебудова грошової системи, яку проводить держава з метою оздоровлення чи поліпшення механізму регулювання грошового обороту відповідно до нових соціально-економічних умов.

Грошово-кредитна політика – це складова частина економічної політики, подана комплексом заходів із регулювання грошового ринку для досягнення макроекономічної рівноваги.

Грошовий агрегат – це кількісний показник грошової маси, що характеризує певний набір її елементів залежно від видів грошей та ступеня їхньої ліквідності.

Грошовий оборот – це сукупність усіх грошових потоків в економіці за певний період, тобто це процес безперервного руху грошей між суб'єктами

економічних відносин у процесі суспільного відтворення, що здійснюється за допомогою готівки та безготівкових розрахунків.

Грошовий ринок – це особливий сектор ринку, на якому здійснюється купівля і продаж грошей, формується попит, пропозиція і ціна на цей товар.

Грошовий потік – це процес переміщення грошових коштів від одного економічного суб'єкта до іншого у зв'язку із обслуговуванням платіжних зобов'язань, які виникають у процесі економічної діяльності.

Грошово-кредитний мультиплікатор – це економічний коефіцієнт, рівний відношенню грошової маси до грошової бази, який демонструє теоретично можливу ступінь зростання грошової маси за рахунок кредитно-депозитних банківських операцій.

Девальвація – метод стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи, що здійснюється шляхом зниження обмінного курсу грошової одиниці конкретної країни відносно інших твердих валют.

Деномінація – метод стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи, що здійснюється шляхом укрупнення грошової одиниці без зміни її найменування.

Депозитні гроші – вид кредитних грошей, що становлять залишки коштів фізичних та юридичних осіб на банківських рахунках, які можна використовувати у розрахунках.

Державне регулювання банківської сфери – це об'єктивний процес, націлений на здійснення впливу держави на функціонування установ банків шляхом застосування законодавчо дозволених інструментів та методів.

Дефлятор ВВП – це сукупність індексів цін, які надають узагальнену характеристику їхніх змін у звітному періоді порівняно з цінами періоду, прийнятого для порівняння.

Дефляція – метод стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи, який здійснюється шляхом вилучення із обігу надлишкової частини грошової маси.

Еволюційна концепція походження грошей доводить, що гроші (незалежно від волі людей) з'явилися в результаті еволюційного процесу і виступають результатом розвитку товарного обміну.

Електронні гроші – це різновид кредитних грошей, коли переказування грошових сум на рахунки в банках здійснюється автоматично за допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Закон грошового обороту – загальний економічний закон, який виражає економічну взаємозалежність між масою товарів в обігу, рівнем їхніх цін і швидкістю обороту грошей.

Індекс споживчих цін характеризує зміну в часі загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для особистого споживання.

Інструменти грошово-кредитної політики – сукупність різноманітних адміністративних, економіко-правових та інформаційних важелів, заходів, методів, методик, моделей, алгоритмів, які застосовує НБУ для виконання завдань цієї політики.

Інфляція – тривале і швидке знецінення грошей внаслідок надмірного зростання їхньої маси в обороті, а також зростання загальної суми цін товарів та послуг внаслідок недотримання закону грошового обороту.

Інфляційне таргетування – використання двох операційних цілей (інфляції та валютного курсу), а також двох ключових монетарних інструментів НБУ (валютних інтервенцій і процентної ставки).

Клірингові валюти – розрахункові валютні одиниці, у яких ведуться рахунки в банках та здійснюються різні операції між країнами, що уклали платіжні угоди клірингового типу про обов'язковий взаємозалік міжнародних вимог з експорту та імпорту.

Комерційний банк – самостійний фінансово-кредитний заклад, створений шляхом об'єднання пайових внесків засновників (акціонерів).

Конвертована валюта – валюта, яка без обмежень обмінюється на валюти інших країн за курсом у встановленому порядку та вільно вивозиться і ввозиться через кордон.

Котирування – встановлення курсу валюти, тобто визначення її вартості в іноземних валютах.

Кредит – сума коштів, яка рухається між кредитором і позичальником, або сукупність економічних відносин, які виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів і використання їх на умовах повернення й оплати.

Кредитні гроші – знаки вартості, що виступають загальним еквівалентом, випускаються у процесі розвитку кредитних відносин між суб'єктами ринку.

Кредитні спілки – різновид кооперативів, створюваний окремими групами населення з метою об'єднання коштів для вирішення практичних проблем.

Криптовалюта – розподілена і децентралізована система безпечного обміну і передачі цифрових грошових знаків, заснована на засобах криптографії (шифрування) з метою захисту від підробки, а також забезпечення контролю створення додаткових одиниць.

Ломбарди – кредитні установи, які надають грошові позики під заставу рухомого майна.

Монетарне таргетування – досягнення цінової стабільності шляхом забезпечення контролю над зростанням кількості грошей порівняно з наперед оголошеним таргетом.

Національна валютна система – державно-правова форма організації валютних відносин на території певної країни, яка встановлює певний порядок валютних розрахунків і правила роботи з валютою інших країн.

Національний банк України – становить перший рівень банківської системи, що покликаний забезпечувати стабільне функціонування

національної грошової одиниці за допомогою проведення належної емісійної політики.

Нуліфікація – метод стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи, коли знецінені грошові знаки анулюються, оголошуються недійсними, а їм на заміну випускаються нові гроші.

Операції спот – це валютні угоди на короткотермінову (до 48 год.) доставку валюти із негайною оплатою.

Опціон – право вибору часу поставки або платежу за визначеним курсом (страйк-курсом) певної суми валюти, а також можливість відмови від угоди, що надається опціонером своєму партнеру.

Паперові гроші – грошові знаки, видрукувані на спеціальному папері, яким держава своїм рішенням наділяє примусовим курсом, визнає законодавчо обов'язковими і надає роль та силу офіційних грошей.

Плаваючий (гнучкий) курс валюти – валютний курс у країні, який визначається дією ринкових механізмів і законів на валютному ринку.

Повноцінні гроші – гроші, які мали внутрішню реальну вартість, адекватну вартості товару, який виконував функції грошей, чи вартості того матеріалу, з якого гроші були виготовлені (наприклад, золоті чи срібні монети).

Процент за кредит – це плата, що одержує кредитор від позичальника за користування позиковими коштами.

Раціоналістична концепція походження грошей ґрунтується на суб'єктивно-психологічному підході, а саме стверджує, що внаслідок суб'єктивного рішення людей гроші виникли як спеціальний інструмент, який полегшує обмін товарами.

Ревалоризація – метод стабілізації валют у процесі здійснення грошової реформи, що пов'язаний із поверненням до попередньої купівельної спроможності грошових знаків.

Регіональна валютна система – правова форма організації валютних відносин між групою країн. Прикладом регіональної валютної системи може бути Європейська валютна система.

Резервна валюта – це валюта країни, у якій центральні банки інших країн формують і зберігають свої офіційні золотовалютні резерви.

Світова валютна система – сукупність взаємопов'язаних функціональних підсистем, що забезпечують реалізацію валютних відносин у межах світового господарства та на основі яких між економічними суб'єктами забезпечується міжнародний рух товарів і факторів виробництва.

Таргетування обмінного курсу – встановлення НБУ номінального обмінного курсу як проміжної мети монетарної політики.

Фідуціарні (фіатні) гроші – це гроші, які випускаються центральним банком або іншою установою, визнаються державою законним засобом платежу та не мають власної внутрішньої вартості.

Фіксований курс валюти – курс валюти, закріплений державою, центральним банком та не залежить від ринкових змін.

Фінансове посередництво – специфічний вид діяльності банківських та небанківських фінансових установ на грошовому ринку, що полягає в акумуляції вільних грошових коштів суб'єктів економіки в обмін на свої зобов'язання і надання цих коштів суб'єктам, які потребують додаткових грошових ресурсів.

Форвардні операції – купівля-продаж валюти між двома суб'єктами з наступним передаванням її в обумовлений строк і за курсом, визначеним на момент укладання контракту.

Форма кредиту – матеріальна основа позичених цінностей, які рухаються між кредитором і позичальником і виступають зовнішнім проявом кредитних відносин.

Ф'ючерсні операції – різновид строкових операцій, в яких два контрагенти зобов'язуються купити або продати певну суму валюти у певний час за курсом, встановленим у момент укладання угоди. Ці угоди здійснюються на біржах і під їхнім контролем.

Центральний банк – основна ланка грошово-кредитної системи; банк, наділений правом монопольної емісії платіжних засобів, нагляду і регулювання

грошово-кредитного обігу, валютного курсу, збереження офіційних золото-валютних резервів.

Цифрові гроші – це сукупність грошей у нематеріальній формі (цифровому вираженні), що характеризується наявністю певної вартості, визначеною певною групою юридичних чи фізичних осіб (співтовариств), одиницею розрахунку та засобом обміну, що може передаватися в комп'ютерних мережах.

Частково конвертована валюта – національна валюта країн, у яких застосовуються певні валютні обмеження для окремих видів обмінних операцій та осіб.

Швидкість обороту грошей – показник, що характеризує ступінь швидкості переміщення грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого (частота, з якою грошова одиниця в середньому використовується для реалізації товарів та послуг за певний період).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова М. М. Гроші. Фінанси. Кредит : навч.-метод. посібник. – 2-ге вид., переробл. і доповн. / М. М. Александрова, С. О. Маслоva. – Київ : ЦУЛ, 2002. – 336 с.
2. Банківські операції : підручник / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.] ; за заг. ред. А. М. Мороза ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – 3-тє вид., переробл. і доповн. – Київ : КНЕУ, 2008. – 603 с.
3. Божидарнік Н. В. Валютні операції : Практичний посібник. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 688 с.
4. Боринець С. Я. Міжнародні фінанси: [підручник] / С.Я. Боринець. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Київ : Знання, 2006. – 494 с.
5. Бурковська А. В. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції в сучасних умовах : навч. посіб. – Миколаїв : МНАУ, 2012. – 247 с.
6. Васенко В. К. Фінансове посередництво: проблеми і перспективи розвитку [Текст] : колективна монографія / В. К. Васенко [та ін.]. – Черкаси : Вид-во ПП Чабаненко Ю. А., 2009. – 450 с.
7. Галушко Ю. П. Інструменти грошово-кредитного регулювання в системі факторів економічного зростання : дис... канд. економ. наук : 08.00.08. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 223 с.
8. Глущенко С. В. Кредитний ринок: інститути та інструменти : навч. посіб. / Києво-Могилян. акад. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 153 с.
9. Гроші і кредит. Підручник. – 3-тє вид., переробл. і доп./ М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. – Київ : КНЕУ, 2002. – 598 с.
10. Гроші та кредит : навч. посібник / І. В. Алексєєв, М. К. Колісник, О. Й. Вівчар, П. Г. Ільчук, І. Ю. Кіндрат. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 168 с.

11. Гроші та кредит : навчальний посібник / А. В. Демківський. – Київ : Дакор, 2007. – 528 с.
12. Гроші та кредит : навчальний посібник / С. Б. Ільїна, В. П. Шило, В. І. Кисла, Н. І. Шрамкова. – Київ : «ВД Професіонал», 2007. – 368 с.
13. Гроші та кредит. Лекційне викладення : навч. посіб. / О. В. Зайцев. – Суми : Вид-во СумДУ, 2010. – 179 с.
14. Гроші та кредит : навчальний посібник / Мін-во освіти і науки України, Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка ; ред. М. І. Крупка. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 408 с.
15. Гроші та кредит: у схемах і таблицях : навч. посібник / Л. Ю. Сисоєва, К. Ф. Черкашина. – Суми : Університетська книга, 2013. – 245 с.
16. Гроші та кредит : підручник / ред. С. К. Реверчук. – Київ : Знання, 2011.– 382 с.
17. Гроші та кредит : підручник / за ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – 892 с.
18. Гроші та кредит : навч. посіб. для підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Ч. 1. Гроші. / І. Л. Шевчук, Т. О. Ставерська, О. В. Жилякова та ін. – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2018. – 271 с.
19. Гудзовата О. О. Світовий досвід застосування монетарного інструментарію для впровадження ефективної державної політики функціонування грошово-кредитної сфери / О. О. Гудзовата // Інфраструктура ринку. – 2016. – Випуск 2. – С. 269–273.
20. Єпіфанов А. О. Операції комерційних банків : навч. посіб / А. О. Єпіфанов. – Київ : Ліра-К, 2015. – 523 с.
21. Івасів Б. С. Гроші та кредит: підруч. / Б. С. Івасів. – [Вид. 3-тє, змін. й доп]. – Тернопіль : Карт-Бланш, Київ : Кондор, 2008. – 528 с.
22. Ільчук В. П. Гроші і кредит : Навчально-методичний посібник для самостійної та індивідуальної роботи студентів економічних спеціальностей

денної та заочної форм навчання / В. П. Ільчук, О. В. Андрєєва– Київ : ДЕТУТ, 2011. – 273 с.

23. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика : Навч. посібник. – 3-тє вид. допов. та перероб. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 352 с.

24. Колесніченко В. Ф. Гроші та кредит : навч. посібник. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 370 с.

25. Колесников О. В. Історія грошей та фінансів : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / О. В. Колесников, Д. І. Бойко, О. О. Коковіхіна. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 140 с.

26. Круш П. В. Гроші та кредит : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації / П. В. Круш, В. Б. Алексєєв. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. — 216 с.

27. Кулінець А. П. Особливості міжнародного досвіду використання режимів таргетування валютного курсу // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 3 (44). – С.160–168.

28. Кузнецова С. А. Банківська система [текст] : навч. посіб. / [С. А. Кузнецова, Т. М. Болгар, З. С. Пестовська]; за ред. С. А. Кузнецової. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 400 с.

29. Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід) : навчальний посібник / С. М. Лаптев, М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, О. С. Любунь. – Київ : ВД «Професіонал», 2004. – 320 с.

30. Левченко Л. В. Гроші та кредит : Навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.

31. Матросова Л.М. Сучасні проблеми монетарної політики НБУ в умовах розвитку національної економіки / Л.М. Матросова // Вісник Миколаївського нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. – 2018. – Випуск 23. – С.500-505.

32. Митяй О. В. Гроші і кредит : навч. посібник / О. В. Митяй. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – 492 с.

33. Михайловська І. М. Гроші та кредит : навч. посібник / І. М. Михайловська, К. Л. Ларіонова. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 432 с.

34. Михайловська А. М. Банківські операції : навч. посіб. / А. М. Михайловська. – Київ : Ліра-К, 2014. – 648 с.
35. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін : монографія / В. С. Стельмах [та ін.] ; [за ред. В. С. Стельмаха]; Нац. банк України. – Київ: [Центр наук. дослідж. НБУ, УБС НБУ], 2009. – 404 с.
36. Оголь Д. О. Вплив грошово-кредитної політики на економічне зростання України : дис... канд. економ. наук : 08.00.08. – Суми : Українська академія банківської справи, 2016. – 285 с.
37. Рябініна Л. М. Теорія сучасних грошей : монографія / Л. М. Рябініна; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. – Київ : УБС НБУ, 2011. – 221 с.
38. Скоморович І. Г. Банківські операції : навч. посіб. / І. Г. Скоморович. – Київ : Ліра-К, 2014. – 484 с.
39. Фінанси, гроші та кредит : навч. посіб. для студентів спеціальності 073 «Менеджмент», спеціалізації «Медіа-менеджмент та адміністрування у видавничо-поліграфічній галузі» [Електронний ресурс]. – КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: О. М. Дем'яненко, Н. І. Передерієнко. – Електронні текстові дані (1 файл: 0,2 Мбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. – 32 с.
41. Циганов О. Р. Основи банківської справи : навч. посіб. / О. Р. Циганов. – Київ : Ліра-К, 2014. – 404 с.
42. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн : навч. посібн. – Київ : КНЕУ, 2001. – 194 с.
43. Швайко М. Л. Сучасні тенденції грошово-кредитної політики України / М. Л. Швайко // Вісник Харківського наці. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Економічна». – 2017. – Випуск 92. – С.32–40.
44. Щетинін А. І. Гроші та кредит : Підручник : вид. 2-ге, перероб. та доп. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.

Навчальне видання

СВІТЛИЧНА Вікторія Юріївна

ГРОШІ І КРЕДИТ

ПІДРУЧНИК

Відповідальний за випуск *Т. В. Момот*
Редактор *О. В. Михаленко*
Комп'ютерне верстання *В. Ю. Світлична*

Підп. до друку 07.11.2019. Формат 60 × 84/16
Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 11,1
Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002
Електронна адреса: rektorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.